

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Г. В. Соломіна

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Практикум

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

УДК 338.2:338.3(075.8) 33

С 60

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 24 грудня 2019 р.)*

Рецензенти:

Трифонов О. В., д-р екон. наук, доц., проф. кафедри менеджменту НТУ «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро);

Роздобудько Е. В., канд. екон. наук, доц., доц. кафедри економіки та менеджменту ППрАТ «ВНЗ «МАУП» «ЦДН «Кам'янський інститут» (м. Кам'янське).

Соломіна Г. В.

С60 Економіка підприємства : практикум / Г. В. Соломіна. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. – 142 с.

ISBN 978-617-645-373-4

Практикум складено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Економіка підприємства» спеціальності 081 «Право». До його складу включено перелік теоретичних питань, основних термінів та категорій, що є обов'язковими для вивчення дисципліни, наведено основні формули та приклади розв'язання типових задач. Для визначення рівня засвоєння матеріалу пропонуються питання для самоконтролю, тематика для написання рефератів, тестові завдання, а також практичні справи для самостійного виконання.

Практикум розрахований на курсантів та студентів економічних та юридичних спеціальностей при організації практичних занять, самостійної й індивідуальної роботи.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти юридичних та економічних напрямів підготовки усіх форм навчання.

УДК 338.2:338.3(075.8) 33

ISBN 978-617-645-373-4

© Соломіна Г. В., 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МАКРО,- МІКРОСЕРЕДОВИЩЕ	
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	6
Термінологічний словник.....	11
Список використаних і рекомендованих джерел.....	13
ТЕМА 2. МАЙНОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА	
<i>Основні фонди підприємства.....</i>	14
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	14
Рекомендації для проведення практичних занять.....	22
Термінологічний словник.....	27
<i>Оборотні засоби підприємства.....</i>	29
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	29
Рекомендації для проведення практичних занять.....	36
Термінологічний словник.....	42
<i>Нематеріальні активи підприємства.....</i>	44
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	44
Рекомендації для проведення практичних занять.....	49
Термінологічний словник.....	50
Список використаних і рекомендованих джерел.....	51
ТЕМА 3. ТРУДОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА	
<i>Персонал підприємства: чисельність та продуктивність.....</i>	53
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	53
Рекомендації для проведення практичних занять.....	60
Термінологічний словник.....	66
<i>Оплата праці.....</i>	68
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	68
Рекомендації для проведення практичних занять.....	74
Термінологічний словник.....	78
Список використаних і рекомендованих джерел.....	78

ТЕМА 4. ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

Витрати виробництва.....	80
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	80
Рекомендації для проведення практичних занять.....	84
Термінологічний словник.....	88
Собівартість продукції.....	89
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	89
Рекомендації для проведення практичних занять.....	93
Термінологічний словник.....	98
Формування ціни продукції.....	98
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	98
Рекомендації для проведення практичних занять.....	103
Термінологічний словник.....	106
Список використаних і рекомендованих джерел.....	107

ТЕМА 5. ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

<i>Дохід та прибуток підприємства.....</i>	108
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	108
Рекомендації для проведення практичних занять.....	113
Термінологічний словник.....	118
<i>Прибутковість діяльності підприємства.....</i>	119
Рекомендації для проведення семінарських занять.....	119
Рекомендації для проведення практичних занять.....	123
Термінологічний словник.....	130
Список використаних і рекомендованих джерел.....	130

ТЕМА 6. ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Рекомендації для проведення семінарських занять.....	131
Рекомендації для проведення практичних занять.....	136
Термінологічний словник.....	141
Список використаних і рекомендованих джерел.....	141

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Економіка підприємства» є базовою для підготовки спеціалістів профілю економічних та юридичних спеціальностей.

Метою вивчення курсу є забезпечення достатнього рівня теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для формування у майбутніх фахівців знань з основних розділів прикладної економіки; вмінь, спрямованих на досягнення

запланованих результатів господарювання шляхом оптимального використання трудових, матеріальних, фінансово-кредитних та інших ресурсів підприємства; практичних навичок у прийнятті науковообґрунтованих рішень в умовах ринкової економіки.

Предметом вивчення дисципліни є методи і способи раціонального поєднання всіх елементів виробничого процесу та наявних ресурсів підприємства для досягнення високої ефективності його діяльності. Тому, важливе значення має набуття майбутніми спеціалістами навичок використання теоретичних знань у практичній діяльності, що забезпечується розв'язуванням навчальних задач та виробничих ситуацій.

Тематична спрямованість практикуму «Економіка підприємства» охоплює всі теми курсу і побудована на підставі робочої програми навчальної дисципліни «Економіка підприємства» спеціальності 081 «Право».

Зміст практикуму в логічній послідовності відображає структуру курсу. Кожна розглянута тема містить перелік теоретичних питань, які мають необхідні схеми та рисунки, основні терміни та категорії, що є обов'язковими для вивчення дисципліни, а також формули для розв'язування задач.

Відповідна структура побудови надає змогу здобувачам самостійно опанувати окремі теми навчальної дисципліни «Економіка підприємства» та враховує вимоги кредитно-модульної системи навчального процесу до збільшення годин самостійної роботи студентів.

Для визначення рівня засвоєння теоретичного матеріалу в практикумі пропонуються питання для самоконтролю та тестові завдання з кожної теми дисципліни, а також комплексні роботи, які доцільно використовувати під час проведення контролю поточних та підсумкових знань.

З метою формування практичних навичок виконання економічних розрахунків, наведено основні формули та приклади розв'язування типових задач, наводиться достатня кількість різних за складністю та змістом практичних завдань, що дасть змогу засвоєння теоретичного матеріалу, шляхом практичних розрахунків.

Практикум призначений для здобувачів економічних та юридичних спеціальностей, які навчаються за навчальними планами підготовки бакалаврів і спеціалістів відповідних фахових спрямувань.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МАКРО,-МІКРОСЕРЕДОВИЩЕ

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички із вивчення сутності, видів та організаційних форми підприємств; ознайомитись із правовими основами створення та функціонування підприємств; вивчити функції, принципи та методи управління підприємством; дослідити зовнішнє середовище господарювання підприємств.

План семінарського заняття:

1. Поняття, цілі та напрямки діяльності підприємства.
2. Правові основи створення та функціонування підприємств в Україні.
3. Класифікація і структура підприємств.
4. Форми об'єднань підприємств: мета та особливості функціонування в Україні.
5. Поняття та необхідність управління підприємством.
6. Вплив зовнішнього середовища на діяльність підприємства.

Теоретичні відомості

Зміст підприємства, як організаційної форми господарювання, визначена *Господарським Кодексом України* (ст.62): **підприємство** - самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами. Основними законодавчими актами, що регламентують діяльність підприємств в Україні виступають: Конституція України, Закони та нормативно – правові акти, що визначають види та організаційно – правові форми підприємств, правила їх створення, реєстрації, реорганізації та ліквідації, забезпечуючи самостійність, визначення прав та відповідальності, регулювання відносин з іншими суб'єктами господарювання, органами державного управління.

Установчими документами підприємства є рішення про його створення є **засновницький договір, статут, колективний договір**.

Підприємства як організаційні форми господарювання класифікуються за різними ознаками. Основи класифікації підприємств закладені у *Господарському кодексі України* (розділ II).

Підприємства на добровільних засадах мають право об'єднувати свою діяльність. В Україні найбільш поширеними **формами об'єднання** є: *асоціація; корпорація; консорціум; концерн; інші об'єднання*.

В Україні поширено три основні організаційно-правові форми підприємств: *одноосібна власність; товариства (партнерства); акціонерні товариства*.

Середовище функціонування підприємства є сукупністю певних ознак і факторів, які знаходяться як усередині, так і ззовні, впливаючи на прийняття рішень.

Структуру середовища підприємства представлено сукупністю трьох елементів:

Макросередовище підприємства є середовищем непрямого впливу, яке складається з елементів, не пов'язаних з підприємством безпосередньо, але які мають вплив на формування загальної атмосфери бізнесу.

Мікросередовище - безпосереднє оточення підприємства (операційне середовище), саме з його елементами безпосередньо взаємодіє підприємство.

Внутрішнє середовище - частина середовища, яка заходиться всередині нього і має складну структуру.

Сукупність макро- і мікросередовища підприємства є зовнішнім середовищем його функціонування.

Макросередовище характеризується: економічним, політико – правовим, соціальним, технологічним та природно – географічним конмонентом.

Мікросередовище - середовище прямого впливу на підприємство, учасники ринку, які безпосередньо контактують з підприємством через систему компонентів: споживачі, постачальники, конкуренти, посередники.

Внутрішнє середовище підприємства є сукупністю чинників, які створюються та контролюються ним, визначають його внутрішній стан, сильні і слабкі сторони, значною мірою впливають на ефективність його функціонування.

Внутрішнє середовище підприємства утворюють суб'єкти, чинники, що знаходяться всередині підприємства і контролюються ним. До них належать: персонал, сфера і мета діяльності, структура підприємства, місце в ній служби маркетингу, організаційна культура.

Зовнішнє середовище підприємства – суб'єкти, фактори, які впливають на господарську діяльність підприємства ззовні.

Вплив зовнішнього середовища на діяльність підприємства потребує постійного аналізу, що здебільшого здійснюється методами *PEST-аналізу, аналізу галузі, SWOT-аналізу.*

Ефективність аналізу зовнішнього середовища багато в чому залежить від якості та обсягу інформації про його стан.

Джерелами інформації про стан зовнішнього середовища підприємства є: особистий досвід дослідника, спілкування з працівниками підприємств, установ та організацій, звітні дані, періодична преса. При зборі інформації використовують сканування і моніторинг середовища.

Питання для самостійного вивчення:

1. Класифікація підприємств. Форми об'єднання підприємств, їх утворення, мета і функції.
2. Середовище функціонування підприємства, його структура.
3. Внутрішнє середовище підприємства.
4. Методи аналізу зовнішнього середовища підприємства.
5. Законодавче забезпечення підприємництва в Україні.
6. Теорії (концепції) підприємства.
7. Підприємницька діяльність, її принципи, форми і типи.
8. Порядок створення та реєстрації підприємств.
9. Міжнародний бізнес, його суб'єкти, типи і види.

Темі рефератів:

1. Особливості визначення місії та головних напрямів діяльності підприємства.
2. Основні тенденції зміни законодавчої бази діяльності підприємств в Україні.
3. Гнучкість підприємства як виробничої системи в ринкових умовах: критерії, характеристика, засоби забезпечення.
4. Економічна свобода як основний елемент середовища підприємства.
5. Сутність та критерії визначення суб'єктів малого підприємництва.

Тестові завдання:

1. Відповідно до Господарського Кодексу України підприємство це:
  - а) господарюючий суб'єкт, що має у власності, господарському веденні чи оперативному керуванні відособлене майно і відповідає щодо своїх зобов'язань цим майном;
  - б) група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети;
  - в) самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої діяльності;
  - г) організаційно-цілісна сукупність взаємодіючих структур, поєднаних для досягнення визначених цілей.
2. Підприємство набуває прав юридичної особи з дня...
  - а) укладання і підписання установчих документів;
  - б) відкриття розрахункового рахунку в банку;
  - в) державної реєстрації;
  - г) виготовлення печатки підприємства.

3. Законодавчий акт, яким переважно регулюється господарська діяльність підприємств в Україні:

- а) Закон України «Про підприємства в Україні».
- б) Господарський кодекс України.
- в) Податковий кодекс України.
- г) Закон України «Про підприємництво».

4. Мета функціонування підприємства на ринку полягає у:

- а) задоволенні суспільних потреб у певних видах продукції та одержанні прибутку;
- б) насиченні ринку певним видом продукції у максимально можливих обсягах;
- в) зменшенні безробіття;
- г) забезпечення належних обсягів експорту продукції.

5. До основних функцій підприємств в ринковій економіці не належить:

- а) виготовлення конкурентоспроможної продукції, що відповідає поточним потребам споживачів;
- б) створення додаткових або нових місць праці;
- в) законодавча;
- г) охорона здоров'я працівників за захист навколишнього середовища.

6. До загальних ознак підприємства не слід відносити:

- а) володіння правами юридичної особи та відсутність у своєму складі інших юридичних осіб;
- б) специфічність господарської діяльності, що спрямована на виробництво продукції чи надання послуг;
- в) ведення автономного бухгалтерського обліку і складання балансу;
- г) обов'язкова наявність товарного знаку.

7. Відповідно до Господарського Кодексу України у складі підприємства інші юридичні особи:

- а) можуть бути, якщо це передбачається статутом підприємства;
- б) можуть бути, якщо це передбачається законодавством;
- в) не можуть бути.

8. Неокласична теорія розглядає:

- а) встановлення взаємовідносин між власником та менеджерами підприємства;
- б) підприємство як організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей;
- в) особливості поведінки підприємства у середовищі собі подібних;
- г) підприємство як виробничу функцію, яка виражає залежність результатів від кількості та комбінацій використаних факторів.

9. *Інституціональна теорія розглядає:*

- а) підприємство як відносно стійку систему, що об'єднує в просторі та часі процеси виробництва продукції та відтворення ресурсів;
- б) підприємство як організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей;
- в) підприємство як засіб реалізації підприємницьких талантів та ініціатив;
- г) особливості поведінки підприємства у середовищі собі подібних.

10. *Еволюційна концепція розглядає:*

- а) особливості поведінки підприємства у середовищі собі подібних;
- б) підприємство як виробничу функцію, яка виражає залежність результатів від кількості та комбінацій використаних факторів;
- в) підприємство як засіб реалізації підприємницьких талантів та ініціатив;
- г) встановлення взаємовідносин між власником та менеджерами підприємства.

11. *Підприємницька теорія розглядає:*

- а) особливості поведінки підприємства у середовищі собі подібних;
- б) підприємство як організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей;
- в) підприємство як засіб реалізації підприємницьких талантів та ініціатив;
- г) підприємство як виробничу функцію, яка виражає залежність результатів від кількості та комбінацій використаних факторів.

12. *Класична модель підприємницької діяльності базується на:*

- а) забезпеченні найбільш ефективного використання наявних ресурсів;
- б) активному використанні системи інновацій;
- в) проведенні моніторингу зовнішнього середовища підприємства;
- г) ситуаційному підході до управління виробничою діяльністю підприємства.

13. *Колективний договір – це угода між:*

- а) акціонерами щодо розподілу прибутків акціонерного товариства;
- б) трудовим колективом підприємства та адміністрацією або власником;
- в) засновниками товариства з обмеженою відповідальністю;
- г) колективом підприємства та галузевим міністерством.

14. *Колективний договір укладається:*

- а) лише на державних підприємствах;
- б) на всіх підприємствах, де використовується наймана праця;
- в) лише на підприємствах, де частка держави у майні становить більше 50%;
- г) на всіх промислових підприємствах.

15. *Який документ регулює діяльність підприємства та його взаємовідносини з іншими господарюючими суб'єктами?*

- а) договір;

- б) статут;
- в) контракт;
- г) план.

16. *Право розпоряджатися виробленою продукцією належить...*

- а) засновникам підприємства;
- б) кредиторам;
- в) найманим робітникам;
- г) співробітникам підприємства.

17. *Споживачі, конкуренти, державні органи, фінансово-кредитні установи, постачальники утворюють:*

- а) зовнішню структуру підприємства;
- б) внутрішнє середовище підприємства;
- в) мезосередовище підприємства;
- г) макросередовище підприємства.

18. *До мікросередовища підприємства відносять:*

- а) рівень і темпи інфляції;
- б) виробничий потенціал підприємства;
- в) кадрово-управлінський потенціал підприємства;
- г) традиції та звичаї потенційних споживачів.

19. *На діяльність підприємства опосередковано впливає:*

- а) макросередовище;
- б) мікросередовище;
- в) внутрішнє середовище;
- г) усі відповіді правильні.

20. *Не належать до макросередовища функціонування підприємств фактори:*

- а) екологічні;
- б) політичні;
- в) демографічні;
- г) державні органи.

Термінологічний словник:

Підприємство – суб'єкт господарювання, створений комплексним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної, іншої господарської діяльності в порядку передбаченому Господарським кодексом та іншими законами.

Колективний договір – угода між трудовим колективом в особі профспілки та адміністрацією (власником чи вповноваженим ним органом).

Підприємство колективної власності – підприємство, що є власністю його трудового колективу, кооперативу, іншого статутного товариства або громадської організації.

Комунальне підприємство – засноване на засадах комунальної власності певної територіальної громади.

Державне підприємство засноване на державній власності. Державні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства.

Товариство з повною відповідальністю – товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язання підприємства всім своїм майном.

Товариство з обмеженою відповідальністю – товариство, статутний фонд якого поділений на частини, що визначені установчими документами. Його учасники несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства у межах свого внеску.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники).

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Асоціація – договірне об'єднання підприємств, створене з метою постійної координації господарської діяльності шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств - учасників асоціації.

Корпорація – договірне об'єднання підприємств на засаді інтеграції науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації;

Консорціум – тимчасове об'єднання підприємств для досягнення певної спільної мети (наприклад здійснення спільного великого господарського

проекту, реалізації цільових програм). Учасниками консорціуму можуть бути державні та приватні фірми, а також окремі держави.

Концерном визнається об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного, виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень.

Зовнішнє середовище – у широкому розумінні являє собою сукупність господарських формувань, економічних, суспільних і природних умов; національних та міждержавних інституціональних структур та інших зовнішніх відносно підприємства умов, що діють у глобальному середовищі.

Мікросередовище – середовище прямого впливу на діяльність підприємства.

Макросередовище – його структурні елементи мають опосередкований вплив на діяльність підприємства.

PEST-аналіз – аббревіатура англійських слів: P – Policy (політика), E – Economy (економіка), S – Society (суспільство, соціум), T – Technology (технологія). Дає змогу проаналізувати зазначені 4 групи чинників зовнішнього середовища.

SWOT-аналіз – аббревіатура англійських слів: S – Strength (сильні сторони); W – Weaknesses (слабкі сторони); O – Opportunities (можливості); T – Threats (загрози). Задають напрями аналізу чинників зовнішнього середовища.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Господарський кодекс України. Документ 436-IV, чинний, поточна редакція від 01.01.2020, підстава – 123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Економіка підприємства: Навч. посібник / уклад. Н. В. Романченко, Т. В. Кожемякіна, К. В. Пічик. - Київ: НаУКМА, 2018. - 343 с.
3. Азарова А. О. Економіка підприємства. Практикум: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / А. О. Азарова, Л. О. Нікіфорова. – Вінниця: ВНТУ, 2016. – 216 с.
4. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник / І. М. Бойчик. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
5. Посилкіна О. В., Кубасова Г. В. Економіка підприємства. Метод. реком. щодо виконання практичних робіт з дисципліни “Економіка підприємства” для здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства» – Х.: Вид-во НФАУ. – 2019. – 77 с

ТЕМА 2. МАЙНОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА

«Основні фонди підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити у курсантів теоретичні знання та розвинути практичні навички оцінювання вартості основних фондів, розрахунку показників ефективності використання основних фондів та визначення величини морального та фізичного зносу обладнання.

План заняття:

1. Основний капітал підприємства та його складові.
2. Основні засоби та їх класифікація.
3. Оцінка основних засобів.
4. Фізичний і моральний знос основних засобів.
5. Способи запобігання та усунення фізичного зносу.
6. Амортизація основних засобів.
7. Показники використання основних засобів.

Теоретичні відомості

Основні фонди підприємства - засоби праці, які використовуються в процесі виробництва протягом тривалого часу і переносять свою вартість на вартість готової продукції поступово, шляхом амортизаційних відрахувань.

Згідно з п.4 П(С)БО **основні засоби – матеріальні активи**, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, **очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)**».

Податковий кодекс (п.14.1.138) визначає «основні засоби» - матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Міжнародна практика за визначенням із МСБО 16 «Основні засоби» визначає лише необоротні матеріальні активи, які «утримують для

використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей».

Оцінка основних фондів здійснюється за показниками оцінки: початкова, відновлена (переоцінена), залишкова, ліквідаційна.

Початкова вартість основних фондів - вартість цих фондів на момент введення їх у дію. Вона може включати такі складові:

$$C_{\text{поч}} = C_{\text{придб}} + C_{\text{тр}} + C_{\text{монт}} + C_{\text{ін}}, \quad (2.1)$$

де $C_{\text{придб}}$ - вартість придбання основних фондів;

$C_{\text{тр}}$ - вартість їх транспортування;

$C_{\text{монт}}$ - вартість монтажу;

$C_{\text{ін}}$ - інші витрати, пов'язані з придбанням основних фондів.

Відновлена (переоцінена) вартість основних фондів - вартість їх відтворення в умовах і цінах, що склалися на момент переоцінки. Відновлена вартість визначається за формулою:

$$C_{\text{відн}} = C_{\text{поч}} i, \quad (2.2)$$

де i - індекс переоцінки, який визначається діленням справедливої вартості об'єкта, що переоцінюється, на його залишкову вартість.

Залишкова вартість з'являється під час експлуатації основних фондів і характеризує їх реально існуючу вартість, ще не перенесену на собівартість вироблюваної продукції:

$$C_{\text{зал}} = C_{\text{поч}} - A_{\text{зн}}, \quad (2.3)$$

де $A_{\text{зн}}$ - вартість зношення (амортизаційні відрахування, які вже було здійснено у попередніх періодах).

Ліквідаційна вартість ($C_{\text{лік}}$) - сума коштів або вартість інших активів, які підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) основних фондів після завершення терміну їх корисного використання, за вирахуванням витрат, пов'язаних з їх продажем.

Введення в дію та вибуття основних фондів на підприємствах відбувається нерівномірно протягом року. Тому для обчислення окремих економічних показників використовують показник середньорічної вартості основних фондів:

$$C_{\text{сер}} = C_{\text{поч}} + C_{\text{введ}} \frac{k}{12} - C_{\text{вив}} \frac{12 - k_1}{12}, \quad (2.4)$$

де $C_{\text{поч}}$ - вартість основних фондів на початок розрахункового року;

$C_{\text{введ}}$ - вартість групи основних фондів, що вводяться в експлуатацію протягом розрахункового року;

$C_{\text{вив}}$ - вартість іншої групи основних фондів, що виводяться з експлуатації у розрахунковому році;

k, k_1 - кількість місяців, протягом яких відповідні групи основних фондів експлуатувалися у розрахунковому році.

Основні засоби протягом свого тривалого функціонування зазнають фізичного (матеріального) і економічного спрацювання, а також, морального старіння (зносу). *Усунути фізичне і частково моральне зношування основних фондів можна за допомогою їх ремонтів та модернізації, а також амортизацію.*

Амортизаційні відрахування відносяться на витрати виробництва і з них формується амортизаційний фонд підприємства, який і використовується для їх відновлення, порядок нарахування амортизації визначений Податковим кодексом України (п.144.1).

Метою нарахування амортизації за одним із методів відповідно до П(С)БО № 7, є створення реального джерела відновлення засобів, натомість нарахування амортизації податковим методом, що визначений Податковим кодексом, є зменшення бази оподаткування.

Для здійснення процесу амортизації основні фонди поділяються на групи (згідно п. 145.1 Податкового кодексу) з визначеним мінімальним терміном експлуатації.

Згідно з чинним законодавством амортизаційні відрахування обчислюються окремо для кожної з груп основних фондів.

Основні фонди *групи 1* (земельні ділянки) і *групи 13* (природні ресурси) не підлягають амортизації. Основні фонди груп *9, 12, 14, 15* амортизуються прямолінійним та виробничим методами.

Нарахування амортизації здійснюється помісячно. При визначенні терміну корисного використання основних фондів слід враховувати очікуване використання об'єкта з врахуванням його потужності, продуктивності; фізичне і моральне зношування, що передбачається; правові та інші обмеження щодо строків використання основних фондів та ін.

1. **Прямолінійний (рівномірний) метод** передбачає щорічне перенесення на собівартість продукції однакової частини вартості основних фондів протягом всього терміну їх експлуатації: річна сума амортизації визначається відношенням вартості. Яка амортизується (первісна вартість мінус ліквідаційна, якщо остання більша за нуль), на очікуваний період часу використання об'єкта основних засобів.

2. **Метод зменшення залишкової вартості** – річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного періоду або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, розрахованої для методу зменшення залишкової вартості ($H_a^{3.3.6}$):

$$A_{\text{річ}} = (B_z * H_a^{3.3.6} \%) / 100\%, \text{ грн.} \quad (2.5)$$

де B – залишкова вартість об'єкта на початок звітної періоду (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації), грн.;
 $H_a^{3.3.6}$ – річна норма амортизації, розрахована для методу зменшення залишкової вартості, %.

Норма амортизації (H_a) – річний відсоток відшкодування вартості зношеної частини основних фондів.

Річна норма амортизації, розрахована для методу зменшення залишкової вартості, обчислюється як різниця між одиницею та результатом, що обчислюється як корінь, ступінь якого задається кількістю років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість:

$$H_a^{3.3.6} = \left(1 - \sqrt[t_{сл}]{\frac{B_z}{B_n}}\right) * 100\% \quad (2.6)$$

де B_n – первісна вартість об'єкта на дату початку нарахування амортизації, грн.;

B_z – ліквідаційна вартість об'єкта, грн.;

$t_{сл}$ – кількість років корисного використання об'єкта, роки.

3. Метод прискореного зменшення залишкової вартості. Зміст методу полягає у тому, що найбільша частка амортизаційних відрахувань припадає на перші роки експлуатації, оскільки деякі види об'єктів виробничого призначення працюють ефективніше саме в перші роки, оскільки їх корисність та виробнича потужність у високою. Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітної періоду або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та подвійної річної норми амортизації (H_a):

$$A_{річ} = B_z * 2(H_a\%/100\%), \text{ грн.} \quad (2.7)$$

де B_z – залишкова вартість об'єкта на початок звітної періоду (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації), грн.;

H_a – звичайна річна норма амортизації, %.

Амортизаційні відрахування за останній рік амортизації коригуються на суму ліквідаційної вартості.

Норма амортизації (H_a) визначається із залежності:

$$H_a = \frac{1}{t_{сл}} * 100\% \quad (2.8)$$

де $t_{сл}$ – термін служби основних фондів (період амортизації), роки.

4. Кумулятивний метод, так само як і метод зменшення залишку, належить до прискорених методів нарахування амортизації. Головна особливість в тому, що цей метод дозволяє накопичити більшу частину амортизаційних

відрахувань протягом перших років експлуатації. Кумулятивний метод також називають методом суми цифр кількості років.

За даним методом сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується та кумулятивного коефіцієнта, який розраховується відношенням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного строку використання об'єкта основних фондів на суму кількості років його корисного використання. Кумулятивний коефіцієнт – річна норма амортизації.

5. **Виробничий метод** – місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції та виробничої ставки амортизації:

$$A_{річ} = V_{ф} * H_{a}^{вир} \quad (2.9)$$

де $V_{ф}$ – фактичний річний обсяг продукції;
 $H_{a}^{вир}$ – річна виробнича ставка амортизації.

Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується на загальний обсяг продукції, який підприємство очікує виробити з використанням об'єкта основних фондів:

$$H_{a}^{вир} = \frac{B_{п} - B_{л}}{V_{заг}} \quad (2.10)$$

де $V_{заг}$ – загальний запланований обсяг продукції.

Виробничий метод змушує керівництво дбати про те, щоб виробничі об'єкти постійно експлуатувалися, «заробляючи» на свою амортизацію, оскільки зношення цих засобів прямо залежить від фізичних одиниць роботи або використання.

Процес відтворення основних фондів пов'язаний з їх постійним рухом, тобто з їх введенням в експлуатацію, зміною технічного стану та вибуттям.

1. Показники технічного стану основних фондів:

- коефіцієнт зношення основних фондів:

$$K_z = Z_n \cdot 100 / B_n, \quad (2.11)$$

- коефіцієнт придатності основних фондів:

$$K_{пр} = (B_n - Z_n) \cdot 100 / B_n \quad (2.12)$$

2. Показники руху основних фондів:

- коефіцієнт оновлення: $K_{онов} = S_{вв} / S_{к}, \quad (2.13)$

де $S_{\text{ВВ}}$ - вартість введених основних фондів за певний період, грн.;
 $S_{\text{К}}$ - вартість основних фондів на кінець періоду, грн.

$$\text{- коефіцієнт вибуття: } K_{\text{виб}} = S_{\text{л}} / S_{\text{н}}, \quad (2.14)$$

де $S_{\text{л}}$ - вартість ліквідованих основних фондів за певний період (рік), грн.;
 $S_{\text{н}}$ - вартість основних фондів на початок періоду, грн.;

Показники, що характеризують рівень ефективності використання основних фондів, поділяються на загальні та часткові.

Основним загальним показником є **фондовіддача** ($\Phi_{\text{в}}$):

$$\Phi_{\text{в}} = Q / S_{\text{сєр}}, \quad (2.15)$$

де Q - обсяг товарної (валової, чистої) продукції підприємства за рік, грн.;
 $S_{\text{сєр}}$ - середньорічна вартість основних фондів підприємства, грн.

Рентабельність основних фондів характеризує показник фондовіддачі, обчислений не за обсягом продукції, а за прибутком:

$$(\Phi_{\text{рєнт}}): \Phi_{\text{рєнт}} = \Pi / S_{\text{сєр}} \cdot 100, \%, \quad (2.16)$$

де Π - прибуток підприємства, грн.

Оберненим до фондовіддачі показником є **фондомісткість** ($\Phi_{\text{м}}$):

$$\Phi_{\text{м}} = S_{\text{сєр}} / Q, \text{ грн.} \quad (2.17)$$

Показником, який характеризує рівень забезпеченості основними виробничими фондами ПВП підприємства є **фондоозброєність праці** ($\Phi_{\text{о}}$):

$$\Phi_{\text{о}} = S_{\text{сєр}} / Ч_{\text{сєр}}, \text{ грн./чол.} \quad (2.18)$$

Середньорічна вартість основних фондів обчислюється:

$$S_{\text{сєр}} = S_{\text{н}} + S_{\text{вв}} \times T_{\text{вв}} / 12 + S_{\text{вив}} \times T_{\text{вив}} / 12, \text{ грн.}, \quad (2.19)$$

де $S_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації фондів протягом року, грн.;
 $T_{\text{ВВ}}$, $T_{\text{Вив}}$ – кількість місяців до кінця року з моменту введення в дію та виведення основних фондів з експлуатації.

Питання для перевірки знань:

1. Вплив пасивної частини основних фондів на ефективність виробництва підприємства.

2. Видова структура основних фондів підприємства.
3. Складові первісної вартості основних фондів підприємства.
4. Індексація основних фондів.
5. Сфера застосування справедливої вартості основних фондів.
6. Моральне зношування основних фондів I роду.
7. Амортизація основних фондів, які знаходяться на консервації.
8. Методи прискореної амортизації основних фондів підприємства.
9. «Стійкі пасиви» та особливості їх використання в діяльності підприємств.
10. Основні риси нематеріальних ресурсів підприємства.

Темі рефератів:

1. Оцінка вартості та амортизація нематеріальних активів.
2. Вплив нематеріальних ресурсів підприємства на конкурентоспроможність підприємства на ринку.
3. Комерційна таємниця підприємницької діяльності.
4. Сучасні проблеми амортизаційної політики держави та підприємств різних форм власності.
5. Необхідність та значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів.

Тестові завдання:

1. *Активи підприємства поділяються на необоротні та оборотні залежно від:*
  - а) тривалості кругообігу;
  - б) способу перенесення своєї вартості в процесі виробництва;
  - в) умов оновлення;
  - г) усі відповіді правильні.

2. *Необоротні активи не характеризуються такими якостями:*
  - а) використовуються як засоби праці під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг чи для управління організацією та не призначені для продажу;
  - б) використовуються упродовж періоду, що перевищує 12 місяців, або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує 12 місяців, незалежно від вартості;
  - в) забезпечують безперервність процесу відтворення, в ході якого проходять як сферу виробництва, так і сферу обігу;
  - г) є матеріальною частиною майна організації.

3. *Чи відрізняються поняття «засоби виробництва» та «виробничі «фонди» підприємства:*
  - а) ні, ці поняття ідентичні;
  - б) так, друге поняття є виключно вартісною економічною категорією;
  - в) ці поняття економічно не пов'язані;

г) правильна відповідь відсутня.

4. Складниками виробничих засобів підприємства є:

- а) основні засоби;
- б) оборотні фонди;
- в) мобільні активи;
- г) правильні відповіді «а» і «б».

5. У процесі виробництва основні засоби підприємства:

- а) змінюють свою споживну вартість;
- б) зберігають свою споживну вартість;
- в) повністю втрачають споживну вартість;
- г) взагалі її не мають.

6. Які з перелічених засобів підприємства можна віднести до невиробничих:

- а) складське приміщення основного виробництва;
- б) господарські будівлі транспортного цеху;
- в) корпус санаторію-профілакторію;
- г) потокова лінія монтажного цеху.

7. Яка ознака лежить в поділі основних засобів на активні та пасивні частини:

- а) паспортна продуктивність;
- б) рівень дохідності;
- в) характер участі у виробничих процесах;
- г) ступінь спрацьованості.

8. До активної частини основних виробничих засобів відносяться:

- а) машини, устаткування, передатні пристрої;
- б) будівлі, споруди, інвентар;
- в) будівлі, споруди, незавершене виробництво, готова продукція;
- г) незавершене виробництво, машини, транспортні засоби.

9. До пасивної частини основних виробничих засобів відносяться:

- а) машини, споруди, транспортні засоби, збутова мережа;
- б) будівлі, споруди, інвентар;
- в) устаткування, силові і робочі машини, вимірювальні прилади і техніка;
- г) незавершене виробництво, готова продукція.

10. Коефіцієнт співвідношення активної та пасивної частини основних засобів підприємства характеризує:

- а) рівень фондоозброєності праці;
- б) рівень прогресивності основних засобів;
- в) інтенсивність використання;
- г) вихідну потужність підприємства.

11. Співвідношення окремих видів (груп) основних засобів, у відсотках до їхньої загальної вартості на підприємстві, визначає структуру використовуваних засобів праці:

- а) технологічну;
- б) елементну;
- в) групову;
- г) галузеву.

12. За рахунок яких джерел формуються кошти, які вкладаються в основні засоби:

- а) статутного фонду;
- б) банківських кредитів;
- в) амортизаційних відрахувань;
- г) всі відповіді правильні.

13. Облік основних засобів здійснюється у натуральних вимірниках з метою визначення:

- а) інтенсивності їх оновлення;
- б) нарахування амортизації;
- в) їх залишкової вартості;
- г) їх кількості та вікового складу.

Тестові завдання

14. Основні засоби підприємства – це ...

- а) засоби праці, частина виробничих засобів підприємства;
- б) матеріальні активи, що багаторазово беруть участь у виробничому процесі, не змінюючи своєї матеріальної форми та поступово переносячи свою вартість на вартість кінцевого продукту у вигляді амортизаційних відрахувань;
- в) транспортні засоби, будівлі та споруди, силове та виробниче обладнання, інструменти, виробничий і господарський інвентар, строк служби яких перевищує 1 рік;
- г) усі відповіді вірні.

15. Чинним Податковим кодексом України передбачено кількість груп основних засобів – ...

- а) 4;
- б) 8;
- в) 12;
- г) 16.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Підприємство може застосувати прискорену амортизацію основних фондів групи 3, зокрема трьох нових токарних верстатів. Визначте,

яким саме методом краще скористатись при нарахуванні амортизації, якщо початкова вартість верстата 100 тис. грн, а нормативний строк служби – 5 років.

Розв'язання:

Норма амортизації токарних верстатів становить:

$$H_a = \frac{B_{\text{поч}}}{B_{\text{поч}} * T} * 100\%$$

$$H_a = \frac{300}{300 * 5} * 100\% = 20\%$$

При використанні для прискореної амортизації **методу подвійнозменшеного залишку** норму амортизації слід збільшити вдвічі ($H_a=40\%$), а річні суми амортизації за кожен рік наступні:

$$1\text{-й рік: } A_1 = 300 \times 0,4 = 120 \text{ тис. грн;}$$

$$2\text{-й рік: } A_2 = (300 - 120) \times 0,4 = 72 \text{ тис. грн;}$$

$$3\text{-й рік: } A_3 = (180 - 72) \times 0,4 = 43,2 \text{ тис. грн;}$$

$$4\text{-й рік: } A_4 = (108,0 - 43,2) \times 0,4 = 25,92 \text{ тис. грн;}$$

$$5\text{-й рік: } A_5 = (64,8 - 25,92) \times 0,4 = 15,55 \text{ тис. грн.}$$

Нагромаджена за 5 років експлуатації сума амортизаційних відрахувань становитиме:

$$A = 120 + 72 + 43,2 + 25,92 + 15,55 = 276,67 \text{ тис. грн.}$$

Різниця:

$$300 - 276,67 = 23,33 \text{ тис. грн} - \text{ліквідаційна вартість верстата.}$$

При використанні **методу суми чисел (кумулятивного методу)** спочатку слід просумувати цифрові значення з років експлуатації верстата: $1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 15$. Далі утворюємо ряд чисел типу $1/15, \dots, 5/15$ і розміщуємо його в зворотному порядку: $5/15; 4/15, \dots, 1/15$.

Річні амортизаційні суми обчислюються:

$$1\text{-й рік} - 300 \times (5/15) = 100,0 \text{ тис. грн;}$$

$$2\text{-й рік} - 300 \times (4/15) = 80,0 \text{ тис. грн;}$$

$$3\text{-й рік} - 300 \times (3/15) = 60,0 \text{ тис. грн;}$$

$$4\text{-й рік} - 300 \times (2/15) = 40,0 \text{ тис. грн;}$$

$$5\text{-й рік} - 300 \times (1/15) = 20,0 \text{ тис. грн.}$$

Нагромаджена сума амортизації становитиме:

$$A = 100,0 + 80,0 + 60,0 + 40,0 + 20,0 = 300,0 \text{ тис. грн.}$$

При нарахуванні амортизації на токарний верстат краще використовувати кумулятивний метод прискореної амортизації, оскільки він дає змогу повністю амортизувати вартість верстата за п'ять років і за три роки експлуатації повернути підприємству 80 % його вартості.

Приклад 2. Розрахувати показники руху основних фондів, якщо їх вартість на початок року становить 10 144 тис. грн., надійшло основних фондів – 2 143 тис. грн., вибуло – 894 тис. грн.

Розв’язання:

1. Наявність основних фондів на кінець року:

$$\text{ОсФ}_к = \text{ОсФ}_п + \text{ОсФ}_{\text{над}} - \text{ОсФ}_{\text{виб}},$$

де $\text{ОсФ}_к$ – вартість основних фондів на кінець року, грн.;

$\text{ОсФ}_п$ – вартість основних фондів на початок року, грн.;

$\text{ОсФ}_{\text{над}}$ – вартість основних фондів, що надійшла протягом року, грн.;

$\text{ОсФ}_{\text{виб}}$ – вартість основних фондів, що вибула протягом року, грн.

$$\text{ОсФ}_к = 10\,144 + 2\,143 - 894 = 11\,393 \text{ тис. грн.}$$

2. Річний приріст:

$$\Delta\text{ОсФ} = \text{ОсФ}_к - \text{ОсФ}_п,$$

де $\Delta\text{ОсФ}$ – річний приріст основних фондів, грн.;

$\text{ОсФ}_к$ – вартість основних фондів на кінець року, грн.;

$\text{ОсФ}_п$ – вартість основних фондів на початок року, грн.

$$\Delta\text{ОсФ} = 11\,393 - 10\,144 = 1\,249 \text{ тис. грн.}$$

3. Коефіцієнт зростання основних фондів:

$$K_{\text{зр}} = \frac{\text{ОсФ}_к}{\text{ОсФ}_п} * 100\% = \frac{11\,393}{10\,144} * 100\% = 112,3\%$$

де $K_{\text{зр}}$ – коефіцієнт зростання основних фондів, %;

$\text{ОсФ}_к$ – вартість основних фондів на кінець року, грн.

$\text{ОсФ}_п$ – вартість основних фондів на початок року, грн.

4. Темп приросту основних фондів:

$$T_{\text{пр}} = \frac{\Delta\text{ОсФ}}{\text{ОсФ}_п} * 100\%$$

де $T_{\text{пр}}$ – темп приросту основних фондів, %;

$\Delta\text{ОсФ}$ – річний приріст основних фондів, грн.;

$\text{ОсФ}_п$ – вартість основних фондів на початок року, грн.

$$T_{\text{пр}} = \frac{1\,249}{10\,144} * 100 = 12,3\%$$

5. Коефіцієнт відновлення основних фондів:

$$K_{\text{від}} = \frac{OсФ_{\text{над}}}{OсФ_{\text{к}}} * 100\%$$

де $K_{\text{від}}$ – коефіцієнт відновлення основних фондів, %;

$OсФ_{\text{над}}$ – вартість основних фондів, що надійшла протягом року, грн.;

$OсФ_{\text{к}}$ – вартість основних фондів на кінець року, грн.;

$$K_{\text{від}} = \frac{2\ 143}{11\ 393} = 18,8\%$$

б. Коефіцієнт вибуття основних фондів:

$$K_{\text{виб}} = \frac{OсФ_{\text{виб}}}{OсФ_{\text{п}}} * 100\%$$

де $K_{\text{виб}}$ – коефіцієнт вибуття основних фондів, %;

$OсФ_{\text{виб}}$ – вартість основних фондів, що вибула протягом року, грн.;

$OсФ_{\text{п}}$ – вартість основних фондів на початок року, грн.

$$K_{\text{виб}} = \frac{894}{10\ 144} * 100 = 8,8\%.$$

Приклад 3. Початкова вартість верстата на підприємстві становить 30 тис. грн, нормативний строк служби - 5 років. Ліквідаційна вартість верстата - 2 тис. грн. Визначити річні суми амортизаційних відрахувань, використовуючи кумулятивний метод амортизації (прискорений).

Розв'язання:

1. Знайдемо суму цілих значень років:

$$1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 15.$$

2. Утворимо кумулятивні коефіцієнти:

$$5/15; 4/15; 3/15; 2/15 \text{ і } 1/15.$$

3. Річні суми амортизаційних відрахувань:

$$A_1 = (30 - 2) \cdot 5/15 = 9,33 \text{ тис. грн.}$$

$$A_2 = (30 - 2) \cdot 4/15 = 7,47 \text{ тис. грн.}$$

$$A_3 = (30 - 2) \cdot 3/15 = 5,6 \text{ тис. грн.}$$

$$A_4 = (30 - 2) \cdot 2/15 = 3,73 \text{ тис. грн.}$$

$$A_5 = (30 - 2) \cdot 1/15 = 1,87 \text{ тис. грн.}$$

4. Спробуємо перевірити, чи вся початкова вартість придбаного верстата відшкодовується:

$$19,33 + 7,47 + 5,6 + 3,73 + 1,87 = 28 \text{ тис. грн.}$$

Загальна сума зношення повністю збігається з початковою вартістю за вирахуванням ліквідаційної вартості, яка не амортизується.

Приклад 4. Початкова вартість об'єкта амортизації становила 30 тис. грн. Сума коштів, яку підприємство планує отримати від його продажу після завершення терміну корисного використання, становить 3 тис. грн. Нормативний строк використання цього об'єкта - 4 роки. Яку суму амортизації буде нараховано методом зменшення залишкової вартості за чотири роки експлуатації?

Розв'язання

1. Норма амортизації:

$$1 - \sqrt[4]{3000 \div 30000} = 1 - 0,056 = 0,44$$

2. Нарахування річної амортизації:

1 -й рік: $30 \cdot 0,44 = 13,2$ тис. грн;

2-й рік: $(30 - 13,2) \cdot 0,44 = 7,4$ тис. грн;

3-й рік: $(16,8 - 7,4) \cdot 0,44 = 4,1$ тис. грн;

4-й рік: $(9,4 - 4,1) \cdot 0,44 = 2,2$ тис. грн.

3. Усього нараховано амортизації:

$$13,2 + 7,4 + 4,1 + 2,2 \approx 27 \text{ тис. грн.}$$

Приклад 5. Визначити середньорічну вартість основних фондів підприємства під час їх руху протягом поточного року, якщо їх вартість на початок звітного року становила 300 тис. грн. З 1 квітня планується введення в експлуатацію нових фондів на суму 35 тис. грн, а з 1 жовтня іншу групу основних фондів вартістю 22 тис. грн мають вивести з експлуатації. Річна кількість виробленої продукції становить 850 тонн, ціна 1 тонни — 1000 грн. Середня кількість працюючих у поточному році становить 120 осіб. Визначити також фондоозброєність праці, фондівіддачу та фондомісткість основних фондів підприємства за зазначений період.

Розв'язання.

1. Середньорічна вартість основних фондів:

$$Ссер = 300 + 35 \cdot 9 : 12 - 22 \cdot 3 : 12 = 320,75 \text{ тис. грн.}$$

2. Фондоозброєність праці:

$$Фо = 320,75 : 120 = 2,67 \text{ тис. грн.}$$

3. Річний обсяг випуску продукції у вартісному вираженні:

$$1000 \cdot 850 = 850 \text{ тис. грн.}$$

4. Фондовіддача:

$$Фв = 850 : 320,75 = 2,65.$$

5. Фондомісткість:

$$Фм = 320,75 : 850 = 0,38.$$

Завдання для самостійного виконання:

Задача 1. Підприємство придбало автокар вартістю 16,8 тис. грн зі строком служби 6 років. Яка сума амортизаційних відрахувань накопичиться в амортизаційному фонді підприємства за 3 роки його експлуатації, якщо для нарахування амортизації використовувався кумулятивний метод?

Задача 2. Початкова вартість придбаного підприємством устаткування становить 140 тис. грн, термін його корисного використання - 10 років. Для нарахування амортизації був застосований метод прискореного зменшення залишкової вартості. Яка залишкова вартість устаткування після двох років його експлуатації?

Задача 3. Початкова вартість кар'єрного екскаватора на видобувному підприємстві становила 192 тис. грн. Термін корисного використання - 4 роки. а ці роки були заплановані такі обсяги видобутку залізорудної сировини: 1-й рік - 8 тис. т; 2-й рік - 24 тис. т; 3-й рік - 12 тис. т і 4-й рік - 10 тис. т. Визначити річні суми амортизаційних відрахувань, якщо для нарахування амортизації застосовувався виробничий метод.

Термінологічний словник:

Амортизаційний фонд підприємства - цільовий фонд накопичення фінансових коштів, який утворюється за рахунок амортизаційних відрахувань і призначається для відтворення основних засобів (устаткування, машин, будівель тощо), котрі в процесі виробництва піддаються фізичному та моральному зносу.

Амортизаційні відрахування або амортизаційні списання: 1) суми нарахованої та відображеної в бухгалтерському обліку амортизації всіх основних засобів (включаючи житловий фонд), нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів; 2) фінансове віддзеркалення зносу та старіння основного капіталу (основних фондів).

Вартість, яка амортизується, - первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

Введення в дію – початок господарського, виробничого використання, застосування новозбудованих, створених об'єктів будівництва, основних засобів.

Відновлювальна вартість основних засобів – сума витрат у вигляді амортизаційних відрахувань, необхідних для відновлення зношених у процесі виробництва основних засобів, обчислена з урахуванням діючих цін.

Знос основних засобів - сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання.

Коефіцієнт змінності - показник використання обладнання на підприємстві, який свідчить про те, скільки змін відпрацювала в середньому кожна одиниця обладнання протягом дня, місяця.

Ліквідаційна вартість - сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів

після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Моральний знос - зниженням початкової вартості діючих основних засобів внаслідок: 1) випуску при тих же витратах нових, більш досконалих засобів праці (1-а форма); 2) виробництва таких же засобів праці при менших витратах (2-а форма).

Модернізація: 1) оновлення, удосконалення, надання будьчому сучасного вигляду; 2) ремонт, доповнений впровадженням нових, кращих, ефективніших або додаткових елементів обладнання; 3) оновлення, удосконалення, переобладнання застарілих систем, форм, споруд, забудови відповідно до найновіших вимог; 4) переробка конструкторської документації серійно виготовлених будівельних машин з метою одержання більш ефективних її техніко-економічних показників.

Норма амортизації - встановлений розмір амортизаційних відрахувань за певний період часу по конкретному виду основних засобів, виражений, як правило, у відсотках до балансової вартості.

Основні засоби виробничого призначення – частина основних засобів підприємства, яка безпосередньо використовується для підготовки, здійснення і забезпечення процесу виробництва.

Первісна вартість: історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Повний знос - повне знецінення основних засобів, коли подальша їх експлуатація в будь-яких умовах збиткова або неможлива.

Показники ефективності використання основних засобів: фондоддача, фондомісткість, фондоозброєність праці, рентабельність основних засобів.

Показники інтенсивності використання основних засобів: коефіцієнт екстенсивного використання, коефіцієнт інтенсивного використання, коефіцієнт інтегрального завантаження.

Показники руху основних засобів: коефіцієнт оновлення та коефіцієнт вибуття.

Показники технічного стану (придатності) основних засобів: коефіцієнт зносу та коефіцієнт придатності.

Прискорена амортизація – метод визначення амортизації основних фондів за нормами, які перевищують офіційно затверджені норми амортизаційних відрахувань.

Технічне переозброєння - комплекс заходів з підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і дільниць діючих підприємств на основі впровадження новітньої передової техніки і технології, механізації і автоматизації виробництва, модернізації і заміни застарілого і фізично зношеного обладнання новим продуктивнішим, а також з удосконалення загальнозаводського господарства і допоміжних служб.

Фізичний знос - поступова втрата основними засобами вартості у зв'язку з механічним зносом вузлів і деталей, втомним зносом металу та зносом, що відбувається під впливом сил природи.

Фондовіддача – показник ефективності використання основних фондів, який визначається відношенням обсягу виготовленої продукції до середньорічної вартості основних фондів підприємства.

Фондомісткість – показник, обернений до показника фондовіддачі; показує, яка величина середньорічної вартості основних фондів підприємства припадає на одну гривню виготовленої продукції.

Фондоозброєність праці – показник, що характеризує рівень технічної оснащеності праці, величину основних виробничих фондів, які використовує один працівник; визначається відношенням середньорічної вартості основних фондів до середньорічної чисельності працівників.

«Оборотні засоби підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички оцінювання розрахунку оптимальної величини запасів сировини, показників ефективного використання оборотних коштів та оборотних фондів підприємства.

План семінарського заняття:

1. Роль оборотного капіталу в діяльності підприємства, його склад і структура.
2. Джерела формування оборотного капіталу.
3. Нормування оборотних коштів.
4. Оптимізація виробничих запасів.
5. Показники використання оборотного капіталу.
6. Вплив прискорення оборотності оборотного капіталу на ефективність діяльності підприємства.

Теоретичні відомості

Оборотний капітал - фінансові ресурси, вкладені в об'єкти, що використовуються підприємством протягом одного виробничого циклу або протягом відносно короткого календарного періоду (як правило, не більше одного року). Оборотний капітал, що вкладається у виробництво і реалізацію продукції, повністю споживається та відтворюється після завершення виробничого циклу через реалізацію виробленої продукції.

Речовим змістом оборотних фондів є предмети праці, які в процесі виробництва перетворюються на готову продукцію.

Оборотні засоби обслуговують сферу виробництва та сферу обігу і поділяються відповідно на оборотні фонди й фонди обігу.

Оборотні фонди - ресурси підприємства, частина яких - *матеріальна* - входить до складу вироблюваної продукції, а друга - *грошова* - допомагає

виконувати виробничий процес. Оборотні фонди споживаються в одному виробничому циклі, змінюючи при цьому свою натуральну форму.

В умовах ринкових відносин важливість нормування оборотних засобів зростає, бо в кінцевому підсумку від цього залежить платоспроможність і фінансовий стан підприємства. **Нормуванням оборотних засобів** називають економічно обґрунтований розрахунок мінімальної потреби у фінансових ресурсах, необхідних підприємству для забезпечення його нормального функціонування. Основним методом нормування оборотних засобів є метод прямого розрахунку за кожним нормованим елементом.

Норми витрат матеріальних ресурсів - максимально допустимі розрахункові величини витрат ресурсу (сировини, матеріалів, палива тощо), які мають бути спожиті для виробництва одиниці продукції.

Нормативи витрат - поелементні складові норми, що визначають витрати тих чи інших матеріальних ресурсів, віднесених на фізичну одиницю виміру (на одиницю потужності, погонний метр, тонну тощо).

Загальний норматив оборотних засобів складається з таких нормативів:

$$N_{заг} = N_{в.з} + N_{н.в} + N_{в.м.п} + N_{г.п}, \quad (2.20)$$

де $N_{в.з}$, $N_{н.в}$, $N_{в.м.п}$, $N_{г.п}$ - нормативи відповідно виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів та готової продукції.

Норматив оборотних засобів у виробничих запасах визначається у натуральному і вартісному вираженні та може бути обчислений за такими формулами:

- у натуральному вираженні: $N_{0.3}^{в.з} = DN$ (2.21)

- у вартісному вираженні: $N_{0.3}^{в.з} = DNЦ$ (2.22)

де D - денна потреба у певному виді матеріальних ресурсів;

N - норма запасу у днях;

$Ц$ - ціна одиниці матеріального ресурсу.

Денну потребу в матеріальних ресурсах визначають діленням загальнорічної потреби на кількість днів у році:

$$D = M_{заг} / 365 \quad (2.23)$$

Для визначення норми запасу у днях використовують таку формулу:

$$N = N_{ном} + N_{тр} + N_{підг} + N_{страх} \quad (2.24)$$

Норматив запасу в днях включає:

Поточний запас $N_{ном}$ - кількість днів, яка дорівнює інтервалу між двома суміжними поставками матеріального ресурсу постачальником. На практиці

постачальників буває більше одного, у цьому разі обчислюють середньозважений інтервал поставок. Середня величина поточного запасу визначається як половина $N_{\text{пот.}}$.

Підготовчий запас $N_{\text{підг}}$ - кількість днів, що витрачаються на підготовку матеріальних ресурсів до використання у виробничому процесі (комплектація, приймання, лабораторний аналіз, доставка матеріалів зі складу, бази тощо).

Норма підготовчого запасу $N_{\text{підг}}$ утворюється тоді, коли потрібна попередня підготовка матеріалів до їх використання у виробничому процесі: комплектація партій, сортування, приймання, лабораторний аналіз тощо. Якщо час на підготовку матеріалів є меншим за величину поточного запасу, то його, як правило, не враховують ($N_{\text{підг}} = 0$), а якщо він перевищує величину поточного запасу, то враховують величину цього перевищення:

$$N_{\text{підг}} = (\text{час на підготовку}) - N_{\text{пот.}} \quad (2.25)$$

Транспортний запас $N_{\text{тр}}$ - кількість днів, що витрачаються на транспортування матеріальних ресурсів до території підприємства урахуванням часу на вантажно-розвантажувальні роботи.

Страховий запас $N_{\text{страх}}$ - складають на випадок зриву поставок, його рекомендована норма дорівнює половині поточного запасу.

Часткові нормативи визначаються:

$$N_{\text{поточн}} = D \times T_{\text{пост.}}, \text{ од., грн.}; \quad (2.26)$$

$$N_{\text{сер.поточ}} = D \times T_{\text{пост.}} / 2, \text{ од., грн.}; \quad (2.27)$$

$$N_{\text{стр}} = D \times T_{\text{зрив.пост.}}, \text{ од., грн.}; \quad (2.28)$$

$$N_{\text{макс}} = N_{\text{тр}} + N_{\text{підг}} + N_{\text{техн}} + N_{\text{поточ}} + N_{\text{страх.}} \text{ од., грн.}; \quad (2.29)$$

$$N_{\text{мін}} = N_{\text{тр}} + N_{\text{підг}} + N_{\text{техн}} + N_{\text{страх.}} \text{ од., грн.} \quad (2.30)$$

Кожен із цих часткових нормативів визначається як добуток денної потреби в ресурсах на їх запас у днях.

Норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві - кошти, яких має бути достатньо для створення перехідних запасів у цехах основного та допоміжного виробництва для забезпечення ритмічної роботи і рівномірного здавання готової продукції на склади підприємства.

Цей показник обчислюється за формулою:

$$H_{\text{н.в}} = pST_{\text{ц}}K_{\text{н.в}}, \quad (2.31)$$

де p - середньодобовий випуск продукції в натуральному вираженні;

S - виробнича собівартість одиниці продукції;

$T_{\text{ц}}$ - тривалість виробничого циклу (у днях);

$K_{\text{нв}}$ - коефіцієнт наростаючих витрат.

Коефіцієнт наростаючих витрат можна розрахувати за формулою:

$$K_{н.в} = ПВ + \frac{1-ПВ}{2}; \text{ або } K_{н.в} = \frac{a+0,5b}{a+b}, \quad (2.32)$$

де, а - одноразові витрати на початку виробничого циклу;

b - решта витрат, які додаються, щоб завершити виготовлення виробу;

ПВ - питома вага (частка) матеріальних витрат першого дня виробничого циклу у собівартості продукції.

Нормування оборотних засобів у витратах майбутніх періодів. Цей норматив встановлюється у грошовому вираженні як залишок не списаних на собівартість витрат на кінець року:

$$H_{в.м.п} = V_{поч} + V_{пл} - V_{с/сть}, \quad (2.33)$$

де $V_{поч}$ - витрати майбутніх періодів на початок року;

$V_{пл}$ - витрати майбутніх періодів, які плануються в цьому році;

$V_{с/сть}$ - витрати майбутніх періодів, які підлягають перенесенню на собівартість у цьому році.

Нормування оборотних засобів у запасах готової продукції. Запаси готової продукції на складах підприємства повинні створюватися у такій кількості, щоб була можливість забезпечити її своєчасне відвантаження для реалізації споживачам партіями, комплектно і в повному асортименті. Для кожного виду готової продукції визначаються норми запасу в днях, виходячи з часу, потрібного на таке:

- комплектування і накопичення продукції до розміру партії;
- підготовку продукції до відвантаження;
- транспортування продукції за межі підприємства;
- підготовку і відправлення платіжних документів.

Після визначення нормативів у днях для кожного виду готової продукції розраховується середньозважений норматив N у днях загалом по підприємству. У цьому разі норматив оборотних засобів у запасах готової продукції визначається:

$$H_{з.п} = qN, \quad (2.34)$$

де q - собівартість одноденного обсягу випуску готової продукції.

Показники використання матеріальних ресурсів на підприємстві

Матеріаломісткість відображає вартість усіх матеріальних ресурсів, що були витрачені на один виріб або на 1 грн виробленої продукції:

$$M = Sm.v / V \text{ або } M = Sm.v / Q, \quad (2.35)$$

де $Sm.v$ - вартість матеріальних витрат на 1 виріб;
 V, Q - обсяг виробленої продукції відповідно у натуральному і вартісному вираженні.

Коефіцієнт використання матеріалів характеризує частку корисних витрат у загальній величині матеріальних ресурсів:

$$k_{вик} = P_ч / P_{заг}, \quad (2.36)$$

де $P_ч$ - чиста вага готового виробу;

$P_{заг}$ - загальна вага використаних матеріальних ресурсів.

Коефіцієнт виходу готової продукції з одиниці перероблюваної сировини застосовується у переробних галузях і обчислюється як відношення чистої ваги готового виробу до фактичних витрат матеріалів.

Показники використання оборотних засобів на підприємстві.
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів визначає кількість оборотів, яку можуть здійснити оборотні засоби за певний розрахунковий період часу (найчастіше рік), і характеризує кількість виробленої продукції, яка припадає на 1 грн вартості оборотних засобів. Цей показник обчислюється за формулою:

$$K_{об} = Q / C_{о.з.сер}, \quad (2.37)$$

де Q - обсяг виробленої продукції за рік;

$C_{о.з.сер}$ - середньорічна вартість оборотних засобів.

Коефіцієнт завантаження (фондомісткість) - величина, обернена до коефіцієнта оборотності. Вона показує, яка сума оборотних засобів припадає на одну грошову одиницю реалізованої продукції:

$$K_{зав} = C_{о.з.сер} / Q. \quad (2.38)$$

Період (тривалість) одного обороту оборотних засобів показує, скільки днів триває один оборот оборотних засобів:

$$T_{об} = T_{рік} / K_{об}, \quad (2.39)$$

де $T_{рік}$ - кількість календарних днів у розрахунковому періоді

Питання для самостійного вивчення:

1. Охарактеризуйте структуру оборотних фондів.
2. Фактори, що впливають на структуру оборотних фондів.

3. Відмінність та єдність оборотних фондів та фондів обігу.
4. Елементи оборотних коштів підприємства.
5. Показники оцінки оборотних коштів підприємства.
6. Проблеми ефективності використання оборотних коштів підприємства.
7. Нормування оборотних коштів підприємства.
8. Методи нормування оборотних коштів підприємства.

Темі рефератів:

1. Сучасні проблеми амортизаційної політики держави та підприємств різних форм власності.
2. Напрямки інтенсифікації відтворення та шляхи кращого використання оборотних фондів підприємства за нормальних умов господарювання.
3. Показники та шляхи підвищення ефективності використання оборотних фондів.
4. Проблеми та шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів на підприємствах.
5. Шляхи прискорення оборотності оборотних засобів на всіх стадіях кругообігу.

Тестові завдання:

1. До оборотних фондів належать:

- а) сировина, кошти, товари, готова продукція;
- б) сировина, основні матеріали, паливо, тара, витрати майбутніх періодів;
- в) готова продукція, кошти в розрахунках, незавершене виробництво;
- г) паливо, тара, готова продукція, витрати майбутніх періодів, кошти.

2. Фонди обігу – кошти підприємства, призначені для формування оборотних фондів і оборотних коштів:

- а) правильно;
- б) вірно, оскільки оборотні кошти утворюють оборотні фонди та фонди обігу;
- в) невірно, оскільки оборотні фонди утворюють оборотні кошти та фонди обігу;
- г) неправильно, тому що фонди обігу – це сировина, матеріали та кошти.

3. До нормованих оборотних коштів відносять:

- а) виробничі запаси і кошти;
- б) незавершене виробництво і витрати майбутніх періодів;
- в) готову продукцію і кошти;
- г) кошти та незавершене виробництво.

4. До складу оборотних коштів підприємства входять...

- а) запаси матеріалів, запасних частин, палива, готової продукції на складі;
- б) оборотні фонди й фонди обігу;
- в) незавершене виробництво, готова продукція на складі;
- г) устаткування цехів, готова продукція на складі.

5. Яка частина оборотних коштів обслуговує сферу обігу?

- а) готова продукція, що відвантажена;
- б) сировина і основні матеріали;
- в) тара і запасні частини;
- г) незавершене виробництво.

6. Яка частина оборотних фондів найбільш повно характеризує виробничі запаси?

- а) сировина, матеріали, напівфабрикати покупні, паливо, запчастини;
- б) незавершене виробництво, сировина, матеріали;
- в) напівфабрикати власного виготовлення і покупні напівфабрикати;
- г) витрати майбутніх періодів і швидкоспрацьовані предмети.

7. Чим відрізняються оборотні засоби від оборотних фондів?

- а) виробничими запасами;
- б) витратами майбутніх періодів;
- в) грошовим виразом;
- г) фондами обігу;
- д) незавершеним виробництвом.

8. Що таке норматив власних оборотних коштів?

- а) мінімальна сума коштів, що забезпечує підприємницьку діяльність;
- б) поточний запас оборотних коштів;
- в) мінімальна потреба у власних оборотних коштах, необхідних для нормальної роботи підприємства;
- г) сукупність оборотних засобів і фондів обігу.

9. Що означає нормування оборотних коштів?

- а) забезпечення стійкого фінансового стану підприємства;
- б) встановлення розмірів власних оборотних засобів, які необхідні підприємству для нормальної роботи;
- в) збільшення або зменшення оборотних коштів;
- г) контроль правильності використання оборотних засобів.

10. Які з нижченаведених елементів оборотних коштів підприємства не нормуються?

- а) видатки майбутніх періодів;
- б) залишки готової продукції на складі;
- в) грошові кошти на розрахунковому рахунку;
- г) незавершене виробництво.

11. До нормованих оборотних коштів відносяться...

- а) залишки готової продукції на складі;
- б) грошові кошти на розрахунковому рахунку;

- в) дебіторська заборгованість;
- г) відвантажена покупцеві продукція.

12. Показник, що характеризує добуток одноденної потреби матеріальних цінностей до норми запасу, називається...

- а) нормативом оборотних коштів;
- б) нормою оборотних коштів;
- в) коефіцієнтом оборотності;
- г) правильна відповідь відсутня.

13. Метод розрахунку оборотних коштів, який передбачає ретельний аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з подальшим корегуванням фактичних запасів і вилученням з них надлишкових, називається...

- а) аналітичним методом;
- б) коефіцієнтним методом;
- в) методом прямого розрахунку;
- г) правильна відповідь відсутня

14. Метод розрахунку оборотних коштів, який передбачає науково обґрунтований розрахунок нормативів за кожним нормованим елементом оборотних коштів, називається...

- а) аналітичним методом;
- б) коефіцієнтним методом;
- в) методом прямого розрахунку;
- г) правильна відповідь відсутня.

15. Розмір якого запасу визначається в межах середнього інтервалу між поставками ?

- а) транспортного запасу;
- б) підготовчого запасу;
- в) поточного запасу;
- г) резервного запасу.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Норматив оборотних коштів по підприємству на початок планового року склав 2,5 млн.грн, у тому числі виробничий – 2,0 млн.грн., невиробничий – 0,5 млн.грн. Зростання виробничої програми на плановий рік передбачено у розмірі 10% порівняно з минулим роком. У плановому році в результаті реалізації заходів щодо поліпшення використання оборотних коштів передбачається прискорення їх оборотності у розмірі 2%. Визначити суму вилучених оборотних коштів.

Розв'язання:

1. Визначаємо виробничий норматив оборотних коштів на плановий рік:

$$H_{об.к.в.} = (2 * 110) / 100 = 2,2 \text{ млн.грн.}$$

2. Визначаємо невиробничий норматив оборотних коштів на плановий рік:

$$H_{об.к.нв.} = (0,5 * 105) / 100 = 0,525 \text{ млн.грн.}$$

3. Загальний норматив на плановий рік складе:

$$H_{об.к.} = 2,2 + 0,525 = 2,725 \text{ млн.грн.}$$

4. У зв'язку з прискоренням оборотності оборотних коштів у плановому році на 2% визначаємо очікувану суму вилучення з обороту оборотних коштів:

$$H_{об.вив.} = (2725 * 2\%) / 100 = 54,5 \text{ тис.грн.}$$

Відповідь. Таким чином, сума вилучених оборотних коштів на плановий рік з урахуванням прискорення їх оборотності складе 54,5 тис.грн.

Приклад 2. Визначити розмір вивільнення (або залучення) оборотних коштів на основі даних, наведених у табл. Кількість днів роботи підприємства - 250.

Таблиця

Дані для розрахунків

Показник	План	Факт
Обсяг господарської діяльності, тис. грн	2500	2530
Середньорічні залишки оборотних коштів, тис. грн	750	890

Розв'язання:

1. Визначимо оборотність оборотних коштів у днях за формулою:

$$T_{об} = \frac{C_3 \cdot D}{V_p} = C_3 \cdot \frac{D}{V_p},$$

де C_3 – середньорічні залишки оборотних коштів за досліджуваний період, грн.;
 D – кількість днів у періоді, діб (наприклад, якщо розрахунок здійснюється за рік, цей показник дорівнює 360, якщо за півроку – 180 тощо);
 V_p – виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) за досліджуваний період, грн.

1. Оборотність оборотних коштів за планом:

$$T_{об.пл} = 750 * 250 / 2500 = 75 \text{ дн.}$$

2. Оборотність оборотних коштів фактично:

$$T_{об.зв} = 890 * 250 / 2530 = 88 \text{ дн.}$$

3. Обсяг додатково залучених коштів дорівнюватиме:

$$\Delta ОбК = \frac{V_{р.зв}}{D} \cdot (T_{баз} - T_{зв}),$$

де $V_{р.зв}$ – виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) за звітний період, грн.;
 D – кількість днів у періоді, діб;
 $T_{баз}$, $T_{зв}$ – середня тривалість одного обороту оборотних коштів відповідно у базовому і звітному роках, діб.

$$\Delta ОбК = 2530 / 250 * (75 - 88) = -131,56 \text{ тис.грн}$$

Відповідь. Вивільнення оборотних коштів підприємства складе 131,56 тис.грн.

Приклад 3. У першому кварталі підприємство реалізувало продукції на 400 млн грн, середньоквартальні залишки оборотних коштів склали 48 млн грн. У другому кварталі обсяг реалізації продукції збільшився на 15 %, а період одного обороту оборотних коштів був скорочений на два дні.

Визначити:

- а) коефіцієнт оборотності оборотних коштів і період одного обороту в днях у першому кварталі;
- б) коефіцієнт оборотності оборотних коштів і їхню абсолютну величину в другому кварталі;
- в) вивільнення оборотних коштів у результаті скорочення тривалості одного обороту оборотних коштів.

Розв'язання:

1. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів у 1 кварталі ($K_{об1}$) визначимо за формулою:

$$K_{об.} = \frac{B_p}{C_3},$$

$$K_{об1} = 400 / 48 = 8,33 \text{ об.}$$

2. Період одного обороту в 1 кварталі розрахуємо за формулою:

$$T_{об1} = 90 / 8,33 = 10,8 \text{ дн.}$$

3. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів у 2 кварталі ($K_{об2}$) складатиме:

$$K_{об2} = 90 / 10,8 - 2 = 10,23 \text{ об.}$$

4. Обсяг реалізації продукції у другому кварталі:

$$РП_2 = 400 * 1,15 = 460 \text{ млн грн.}$$

5. Потреба в оборотних коштах у 2 кварталі:

$$Ок = 460 / 10,23 = 44,97 \text{ млн.грн.}$$

6. Вивільнення оборотних коштів у результаті скорочення періоду одного обороту знайдемо за формулою (83):

$$\Delta \text{ ОбК} = 460/90 * (8,33-10,23) = -9,71 \text{ млн.грн.}$$

Відповідь. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів у першому кварталі складає 8,33 об., період одного обороту – 10,8 дн.; коефіцієнт оборотності оборотних коштів у другому кварталі підвищився і дорівнює 10,23 об., потреба в оборотних коштах складала 44,97 млн.грн.; вивільнення оборотних коштів в результаті скорочення оборотності склало 9,71 млн.грн.

Приклад 4. Визначити норматив виробничих запасів (сировини і матеріалів) у натуральному й вартісному вираженні, коли відомо, що згідно з виробничою програмою підприємства споживання сировини і матеріалів 2880 т. за рік, ціна 1 т – 7 тис. грн. Сировина і матеріали доставляються на підприємство кожні 24 дні,

тривалість транспортування – 3 дні, підготовчий запас – 2 дні, страховий запас – половина поточного запасу, у днях.

Розв'язання:

1. Розрахуємо норму запасів у днях:

$$Z_{дн} = Z_{тр} + Z_{підг} + Z_{поточн} + Z_{стр},$$

де $Z_{тр}$ – транспортний запас, у днях;

$Z_{підг}$ – підготовчий запас, у днях;

$Z_{поточн}$ – поточний запас, у днях;

$Z_{стр}$ – страховий запас, в днях.

$$Z_{поточн} = 0,5 * I,$$

де I – середньо звішений інтервал між двома суміжними поставками;

$$Z_{поточн} = 0,5 * 24 \text{ дні} = 12 \text{ днів},$$

$$Z_{дн} = 3 + 2 + 12 + 6 = 23 \text{ дні}.$$

2. Визначимо денне споживання матеріалів за формулою:

$$D \frac{M_{заг}}{360}, \text{ натур.од. або грн.}$$

де $M_{заг}$ – загальна річна потреба в даному виді ресурсів, натур. од., грн.

$$D = \frac{2880}{360} = 8 \text{ т} \quad \text{або} \quad D = 8 * 7000 = 56000 \text{ грн.}$$

3. Норматив виробничих запасів визначаємо за формулою:

$$H_z = D * Z_{дн},$$

де D – денне споживання матеріалів;

$Z_{дн}$ – норма запасів у днях;

3.1. Отже, норматив виробничих запасів у натуральних вираженні:

$$H_z = 8 * 23 = 184 \text{ т},$$

3.2. норматив виробничих запасів у вартісному вираженні:

$$H_z = 56\,000 * 23 = 1\,288\,000 \text{ грн.}$$

Відповідь. Норматив виробничих запасів підприємства дорівнює 184 т. або 1288000 грн.

Приклад 5. Визначте додатковий обсяг випуску продукції в планованому році, якщо середній розмір оборотних коштів зросте на 5%, а число оборотів збільшиться на два. Вихідні дані: випуск продукції в базисному році - 30 тис. грн; середній розмір оборотних коштів у базисному році - 10 тис. грн.

Розв'язання:

1. Коефіцієнт оборотності в базисному році дорівнює:

$$K_{об(о)} = 30 / 10 = 3 \text{ обороти.}$$

2. Число оборотів в плановому році складатиме:

$$K_{об(i)} = 3 + 2 = 5 \text{ оборотів}$$

3. Середній розмір оборотних коштів у планованому році зросте на 5 % та складатиме:

$$O_{c(i)} = 10 * 1,05 = 10,5 \text{ тис. грн.}$$

4. Випуск продукції в планованому році визначимо виходячи з формули розрахунку коефіцієнту оборотності як добуток коефіцієнту оборотності оборотних коштів та середнього розміру оборотних коштів у плановому році:

$$РП1 = 5 * 10,5 = 52,5 \text{ тис. грн.}$$

5. Тоді додатковий обсяг випуску продукції в плановому році складатиме:

$$\Delta РП = 52,5 - 30 = 22,5 \text{ тис. грн.}$$

Δ

Відповідь. Додатковий обсяг продукції в плановому році складе 22,5 тис.грн

Приклад 6. Передбачається протягом III кварталу планового року відпустити у виробництво 400 т матеріалів. Прогнозні дані про рух матеріалів на складі підприємства та їх ціни наведено у табл.

Визначити собівартість матеріалів, відпущених у виробництво протягом кварталу, із застосуванням одного з наведених методів оцінювання вибуття запасів:

а) середньозваженої вартості;

б) «перший-перший» (*FIFO*);

в) «останній-перший» (*LIFO*).

Розрахувати вартість залишків матеріалів на складі за кожним з названих методів.

Таблиця

Рух матеріалів на складі та їх ціни

Рух матеріалів	Кількість матеріалів, т	Ціна, грн.
Залишок на початок періоду	70	30
Придбано: 17.07.	150	31
13.08.	200	29
20.09.	50	33

Відповідь:

1. $C_a = 12\ 085$, $C_b = 11\ 970$, $C_v = 12\ 100$ (грн.);

3. $C_{за} = 2115$, $C_{зб} = 2230$, $C_{зв} = 2100$ (грн.)

Приклад 7. Залишок тканини на складі підприємства на початок періоду оцінюється сумою в 5 тис. грн., залишок на кінець періоду – 100 м, ціна останньої закупки – 10 грн., надійшло за період тканини на 3500 грн. Необхідно визначити вартість витрачених матеріалів (тканини) за період за допомогою методу *FIFO*.

Розв'язання:

Оцінка запасів за методом *FIFO* передбачає, що запаси використовуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство. Тобто запаси, які першими відпускаються у виробництво, оцінюються за собівартістю перших за часом надходжень. При цьому вартість залишку запасів на кінець звітного періоду визначається за собівартістю останніх за часом надходження запасів.

тобто:

Залишок на початок періоду – 5000 грн.
Надійшло за період - 3500 грн.
Усього запасів -8500 грн.
Запаси наприкінці періоду – 10 м по 10 грн. = 1000 грн.
Відпущено у виробництво за період – 8500 – 1000 = 7500 грн.
Вартість витрачених матеріалів склала 7,5 тис. грн.

Приклад 8. Залишок матеріалів на складі підприємства на початок періоду оцінюється на суму 25 тис. грн., залишок на кінець періоду – 20 т, ціна першої закупки – 80 грн., надійшло за період матеріалів на 10 тис. грн. Необхідно визначити вартість витрачених матеріалів за період за допомогою методу LIFO.

Розв'язання:

Оцінка запасів за методом LIFO передбачає, що запаси використовуються у послідовності, яка протилежна їх надходженню на підприємство. Тобто, запаси, які першими надходять у виробництво, оцінюються за собівартістю останніх за часом надходжень. При цьому вартість залишку запасів на кінець звітного місяця визначається за собівартістю перших за часом одержання запасів.

таким чином:

Залишок на початок періоду – 25000 грн.
Надійшло за період –10000 грн.
Запаси наприкінці періоду – 35000 грн.
Залишок наприкінці періоду –20 т по 80 грн. = 1600 грн.
Відпущено у виробництво за період – 3500 – 1600 = 33400 грн.
Вартість витрачених матеріалів за період склала 33,4 тис. грн.

Завдання для самостійного виконання:

Задача 1. Визначити норматив виробничих запасів (сировини і матеріалів) у натуральному й вартісному вираженні, коли відомо, що згідно з виробничою програмою підприємства споживання сировини і матеріалів 2880 т. за рік, ціна 1 т – 7 тис. грн. Сировина і матеріали доставляються на підприємство кожні 24 дні, тривалість транспортування – 3 дні, підготовчий запас – 2 дні, страховий запас – половина поточного запасу, у днях.

Задача 2. Обчислити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві, якщо протягом року буде виготовлено 1050 виробів, собівартість кожного з яких 193 грн. Тривалість циклу виготовлення 8 днів, на його початку затрачується 415 грн.

Задача 3. Визначити норматив обігових коштів у незавершеному виробництві, якщо за рік підприємство виготовить 3000 виробів собівартістю 420 грн кожен. Тривалість виробничого циклу з виготовлення виробу становить 10 днів. На початку виробничого циклу на виготовлення кожного виробу витрачається 200 грн. У розрахунковому році 260 робочих днів.

Термінологічний словник:

Виробничі норми – витрати матеріальних, сировинних або паливно-енергетичних ресурсів на одиницю (обсяг) продукції або роботи.

Витрати майбутніх періодів - витрати, що здійснені в звітному періоді, але відносяться на собівартість продукції наступних звітних періодів (витрати на освоєння нової техніки, дослідні та раціоналізаторські роботи тощо).

Готова продукція - продукція, яка пройшла випробування і приймання, повністю укомплектована відповідно до договорів з замовниками та повністю відповідає технічним умовам і вимогам.

Гроші – активи, суспільні засоби платежу, які слугують засобом обігу, одиницею рахунку і засобом накопичення.

Дебіторська заборгованість - сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Довгострокова дебіторська заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Залучені кошти – засоби, які не належать підприємству, але тимчасово (до їх повернення) беруть участь у господарському обороті в якості джерела формування оборотних коштів.

Запаси - активи, які: утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

Коефіцієнт оборотності оборотних коштів – відношення реалізованої продукції за певний проміжок часу до суми середнього залишку оборотних засобів за цей період.

LIFO: 1) метод бухгалтерського обліку товарно матеріальних цінностей за цінами останньої партії, що надійшла або виготовлена; 2) метод розрахунку процентів з достроковим вилученням частини внеску з банку, що забезпечує вкладнику вигреш в процентних сумах, оскільки за цим методом знімаються суми, які надійшли на рахунок останніми.

Максимальний запас- який максимальний розмір запасу матеріальних цінностей, може знаходитися на складі підприємства.

Надлишок оборотних коштів – перевищення обсягу оборотних коштів і товарних запасів підприємства по відношенню до їх необхідного рівня, зумовленого виробничими потребами або нормативами.

Незавершене виробництво - продукція (роботи), які не пройшли всіх стадій, передбачених технологічним процесом, а також виробу, що неуплектовані або не пройшли випробування і приймання.

Норма витрат матеріалів – гранично допустима кількість сировини, матеріалів, палива, енергії, яка може бути використана для виробництва одиниці продукції визначеної якості.

Норматив оборотних коштів – мінімальна сума оборотних коштів, необхідних підприємству для створення або підтримки перехідних товарно-матеріальних запасів, які забезпечують безперебійну роботу підприємства.

Нормування - визначення розміру оборотних фондів, необхідного для утворення мінімальних і в той же час достатніх запасів матеріальних цінностей для нормальної діяльності підприємства.

Оборотні активи - грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Оборотність оборотних коштів – рух оборотних коштів, у якому грошові кошти авансуються на утворення виробничих запасів, незавершене виробництво, створення запасів готової продукції, для розрахунків з партнерами і заново повертаються на підприємство в початковій грошовій формі.

Операційний цикл - проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів (еквівалентів грошових коштів) від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг.

Підготовчий запас - запас матеріальних цінностей, який створюється на підприємстві з метою забезпечення безперебійності виробництва в тих випадках, коли певний вид сировини або матеріалів потребує витримки (наприклад, сушіння пиломатеріалів, старіння великого лиття, ферментація тютюну і т.п.).

Поточна дебіторська заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточний запас - запас матеріальних цінностей, призначений для забезпечення безперебійності виробництва в період між двома поставками матеріалів.

Страховий запас - запас матеріальних цінностей, призначений для забезпечення безперебійності виробництва у разі зриву терміну поставки матеріалів або у разі виникнення непередбачуваного підвищеного попиту на продукцію підприємства.

Транспортний запас - запас матеріальних цінностей, який створюється на підприємстві з метою забезпечення безперебійності виробництва на період з дня оплати рахунку постачальника до прибуття вантажу на склад.

FIFO: 1) метод бухгалтерського обліку товарів за ціною першої партії; 2) метод розрахунку відсотків з дострокової частково вилученої плати з банків (суми, внесеної першою на вклад).

Фонди обігу – частина оборотних коштів підприємства, що обслуговують процес обігу (реалізації) продукції і вкладених у готову продукцію на складах підприємства, відвантаженої, але ще не оплачено покупцем продукцію, грошові кошти на розрахунковому рахунку підприємства, грошові кошти в розрахунках, готівка в касі.

«Нематеріальні активи підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички із вивчення сутності, правових основ та особливостей функціонування нематеріальних активів підприємства.

План семінарського заняття:

1. Поняття та види нематеріальних ресурсів.
2. Поняття та характеристика об'єктів інтелектуальної власності.
3. Склад і класифікація нематеріальних активів.
4. Оцінка нематеріальних активів. Амортизація нематеріальних активів.

Теоретичні відомості

Інтелектуальна власність означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших галузях.

Питання формування та використання інтелектуальної власності регулюються законодавством України, зокрема, Конституцією України, Цивільним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Митним кодексом України, законами України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та ін.

Об'єкти інтелектуальної власності для підприємства фактично ототожнюють з поняттям його нематеріальних ресурсів.

Нематеріальні ресурси підприємства - складова частина його потенціалу, яка забезпечує економічну користь протягом тривалого часу і має ту особливість, що в них відсутня матеріальна основа здобування доходів і не визначені майбутні їх розміри.

Об'єкти інтелектуальної власності (нематеріальні ресурси) у вітчизняному законодавстві поділяються на:

- 1) об'єкти промислової власності;
- 2) об'єкти авторського та суміжних прав;
- 3) нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Нематеріальні ресурси можуть приносити користь та економічну вигоду лише у випадку їх залучення в господарський оборот підприємства, тобто їх комерціалізації. Поза цим оборотом вони позбавлені своєї вартості і не приносять власникові вигоди.

Нематеріальні активи - права власності і захист доступу до нематеріальних ресурсів підприємства, їх використання в господарській діяльності з метою одержання доходу.

Юридичний захист об'єктів інтелектуальної власності простий: забороняється використовувати нематеріальні активи без дозволу їх власника, підробляти їх.

Права власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки засвідчуються патентами.

Правова охорона знаків для товарів і послуг, зазначення походження товару здійснюються на підставі їх державної реєстрації. На зареєстровані нематеріальні ресурси видається свідоцтво, що засвідчує його пріоритет.

Передача права власності на використання нематеріальних ресурсів іншим суб'єктам здійснюється за допомогою ліцензійної угоди.

Видами розрахунків за ліцензії, які найбільше використовуються на практиці, є: роялті, паушальна виплата, комбіновані платежі.

Ціна ліцензії:

$$C_r = \sum_{i=1}^T V_i Z_i \frac{R_i}{100} \quad (2.40)$$

де C_r – ціна ліцензії, визначена виходячи з розрахунку роялті;

V_i – запланований обсяг продукції в i -му році, що підлягає реалізації;

Z_i – ціна одиниці пропозиції, що реалізується;

R_i – ставка роялті в i -му році, %;

T – термін дії ліцензії.

Ціна ліцензій при паушальному типі розрахунку з урахуванням дисконтування:

$$C_p = \sum_{i=1}^T C_{r_i} \frac{1}{\left(1 + \frac{n}{100}\right)^i} \quad (2.41)$$

де C_p – ціна ліцензії при паушальному типі оплати;

n – дисконтна ставка, %;

i – число років;

T – термін дії ліцензії.

Розмір роялті:

$$\text{Роялті} = \frac{R \cdot d}{(1+R)} \quad (2.42)$$

де R – рентабельність галузі;

d – частка прибутку ліцензіара у прибутку ліцензіата.

Згідно з Міжнародними стандартами оцінки майна (МСО) в сучасній господарській практиці використовуються три основних підходи до визначення вартості нематеріальних активів: витратний, прибутковий, ринковий.

Згідно з чинною вітчизняною нормативно-правовою базою придбані або створені нематеріальні активи зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю. Вона складається з ціни придбання, мита, непрямих податків, які не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до придатного для використання стану.

Нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання амортизації не підлягають.

Згідно з Податковим кодексом України (ст.145.1.1) амортизація нематеріальних активів нараховується одним із методів, використовуваних при амортизації основних фондів. Цим же кодексом визначені групи нематеріальних активів і строки дії права користування ними відповідно до правовстановлюючих документів.

При виборі методу амортизації нематеріальних активів беруться до уваги умови отримання майбутніх економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу.

Питання для перевірки знань:

1. Методики оцінки інтелектуальної власності, діючі в Україні, їх переваги і недоліки.
2. Проблеми вибору відповідної методики оцінки для конкретних випадків оцінки.
3. Проблеми застосування методів оцінки гудвілу для залізничної галузі.
4. Сутність та ефективність використання ноу-хау в діяльності підприємств.
5. Патентно-ліцензійна діяльність підприємств за ринкових умов господарювання.

Темі рефератів:

1. Оцінка вартості та амортизація нематеріальних активів.
2. Вплив нематеріальних ресурсів підприємства на конкурентоспроможність підприємства на ринку.
3. Показники та шляхи підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів.
4. Зміст та особливості використання «роялті» і «паушальної виплати».
5. Назвіть види ліцензій.

Тестові завдання:

1. Об'єктом винаходу може бути...
  - а) продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин);
  - б) конструктивне використання пристрою;
  - в) художнє вирішення конкретної форми виробу ;
  - г) усі відповіді правильні.

2. *Об'єктом корисної моделі може бути...*

- а) продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин);
- б) спосіб і процеси;
- в) конструктивне використання пристрою.

3. *Товарний знак фірми має бути...*

- а) оригінальним, зареєстрованим і мати зображення, загальноновживані для позначення товарів певного роду;
- б) оригінальним і мати правовий захист;
- в) індивідуальним, упізнаваним та привабливим для споживачів і мати правовий захист;
- г) оригінальним, індивідуальним, упізнаваним та привабливим для споживачів.

5. *Нематеріальні активи – це ....*

- а) реалізація права власності на нематеріальні ресурси підприємства;
- б) складова довгострокових активів підприємства, які не мають матеріально-речової форми та характеризуються невизначеністю розмірів майбутнього прибутку від їх використання;
- в) складова потенціалу підприємства, здатна приносити економічну користь протягом тривалого часу, для якої характерні відсутність матеріальної основи отримання доходів.

6. *Які об'єкти нематеріальних ресурсів не мають спеціального правового захисту?*

- а) товарні знаки і знаки обслуговування;
- б) раціоналізаторська пропозиція;
- в) винахід;
- г) корисна модель.

7. *Патент – це...*

- а) документ, який дає суб'єкту підприємницької діяльності право використовувати вказане в патенті технічне рішення;
- б) виключне право на використання зазначеного в патенті технічного рішення;
- в) документ, виданий державним органом, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності;
- г) документ, виданий державним органом, який дає особі або організації право використовувати вказане в патенті технічне рішення;

8. *Право власності на винахід (корисну модель) засвідчується...*

- а) патентом;
- б) ліцензією;
- в) авторським свідоцтвом.

9. Що означає символ ©, у верхньому або нижньому правому куті товарного знака?

- а) даний товарний знак зареєстрований і має правовий захист;
- б) даний товарний знак не має правового захисту;
- в) це зареєстрований знак обслуговування, який має правовий захист.

10. Оригінальне позначення, за допомогою яких товари і послуги одних осіб відрізняють від однорідних товарів послуг інших осіб...

- а) продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин);
- б) товарний знак;
- в) художнє вирішення конкретної форми виробу;
- г) усі відповіді правильні.

11. Передача власником права використання нематеріальних ресурсів іншій заінтересованій особі здійснюється у формі ...

- а) патенту;
- б) ліцензії;
- в) свідоцтва;
- г) авторського свідоцтва.

12. Ліцензіар – це ...

- а) власник, який передає іншій заінтересованій особі ліцензію на використання в певних межах прав на патенти, ноу-хау тощо;
- б) заінтересована особа, якій власник передає права користування об'єктом ліцензії.

13. Ліцензія, яка передає ліцензіату права виключного користування об'єктом ліцензії, але зберігає за ліцензіаром право користування технічним рішенням, називається...

- а) звичайною ліцензією;
- б) виключною ліцензією;
- в) повною ліцензією.

14. Ліцензія, яка залишає ліцензіарові права особистої експлуатації технічного рішення і можливість укласти аналогічні ліцензійні угоди з іншими ліцензіатами називається...

- а) звичайною ліцензією;
- б) виключною ліцензією;
- в) повною ліцензією;
- г) відкритою ліцензією.

15. Паушальна виплата – це ...

- а) періодичні відрахування протягом дії ліцензійної угоди, які встановлюються у вигляді ставок до обсягу чистих продажів;
- б) одноразова винагорода за право користування об'єктом ліцензійної угоди;
- в) періодичні відрахування протягом дії ліцензійної угоди, які встановлюються з розрахунку на одиницю ліцензійної продукції;
- г) одна з форм розрахунку за ліцензії, яка здійснюється шляхом передачі ліцензіару частки цінних паперів ліцензіата.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Розрахувати значення максимальних, середніх та мінімальних величин «справедливих» роялті для ліцензійних угод щодо надання права на використання виробничих технологій у хімікофармацевтичній галузі ромисловості за умови, що її рентабельність становить 44%.

Розв'язання:

За середньостатистичними показниками мінімальна частка прибутку ліцензіара у прибутку ліцензіата становить 10 %, середня – 30% та максимальна – 50%. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$\text{Роялт}_i = \frac{R \cdot d}{(1 + R)}$$
$$\text{Роялт}_{i_{\min}} = \frac{0.44 \cdot 0.1}{(1 + 0.44)} = \frac{0.044}{1.44} * 100\% = 3.06\%$$
$$\text{Роялт}_{i_{\text{сер}}} = \frac{0.44 \cdot 0.3}{(1 + 0.44)} = \frac{0.132}{1.44} * 100\% = 9.17\%$$
$$\text{Роялт}_{i_{\text{сре}}} = \frac{0.44 \cdot 0.5}{(1 + 0.44)} = \frac{0.22}{1.44} * 100\% = 15.28\%$$

Приклад 2. Підприємство у звітному році придбало ліцензію на використання «ноу-хау» з виробництва нової продукції. Вартість ліцензії має складати 20 % від обсягу реалізації виробу. Обсяг реалізації планується у розмірі 520 тис. грн. Розрахуйте вартість ліцензії на виробництво виробу.

Розв'язання:

1. Вартість ліцензії на виробництво виробу:

$$V_{\text{ліц.}} = 520 \times 0,20 = 104 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: вартість ліцензії на виробництво виробу складе 104 тис грн.

Приклад 3. Підприємство має на балансі вартість придбаної ліцензії на виробництво виробу на суму 15 тис. грн. За угодою між ліцензіаром і ліцензіатом, підприємство має сплачувати роялті у розмірі 1100 грн протягом п'яти років. Розрахуйте ринкову вартість ліцензії.

Розв'язання:

1. Сума роялті, яку підприємство повинно сплатити протягом п'яти років:

$$P = 1100 \times 5 = 5500 \text{ (грн).}$$

2. Ринкова вартість ліцензії на виробництво виробу:

$$V_{\text{лиц.}} = 15 + 5,5 = 20,5 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: ринкова вартість ліцензії буде становити 20,5 тис. грн.

Термінологічний словник:

Об'єкти промислової власності мають місце не лише в промисловості або торгівлі, але й у виробництві усіх продуктів промислового чи природного походження, наприклад, сільському господарстві, добувній промисловості та ін.

Об'єкти авторського та суміжних прав - твори науки, літератури і мистецтва, незалежно від їх обсягу, призначення, жанру, які можуть існувати у письмовій, усній, образотворчій та інших формах, а також комп'ютерні програми і бази даних - інформаційні продукти. Останні є відповідним чином обробленою і систематизованою інформацією, представленою у придатному для використання або продажу вигляді.

Авторське право не поширюється на офіційні документи, державні символи та знаки, твори народної творчості, об'єкти промислової власності.

Суміжні права - права, які примикають до авторського права і є похідними від нього.

Ноу-хау - знання чи досвід організаційного, виробничого, технічного, економічного характеру, які можуть бути практично використані і принести власникові певні переваги, наприклад, порадики, посібники, рецептура, формули та ін.;

Комерційна таємниця - відомості, безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства, розголошення яких може завдати шкоди його інтересам, наприклад, виробничо-господарська, науково-технічна та інша інформація;

Раціоналізаторські пропозиції - технічні рішення, які є новими і корисними для того підприємства, для якого вони подані; такі пропозиції мають «місцеву» новизну, тобто можуть вже використовуватись деінде, наприклад, нові способи контролю якості продукції, проведення спостереження, вдосконалення техніки, пристроїв тощо;

Гудвіл - сформований імідж (ділова репутація) підприємства, складовими якого є досвід, ділові зв'язки, престиж товарних знаків, стала клієнтура, доброзичливість та прихильність споживачів, домінуючої позиції на ринку товарів тощо;

Патент - виданий державним органом охоронний документ, який підтверджує виключне право його власника на використання зазначеного в патенті об'єкта промислової власності.

Роялті - періодичні відрахування протягом дії ліцензійної угоди; вони встановлюються у вигляді ставок до обсягів продажу, собівартості

виробництва, в розрахунку на одиницю ліцензійної продукції. Роялті використовується у 90% ліцензійних угод.

Ліцензійна угода - договір, відповідно до якого власник нематеріального ресурсу (ліцензіар) передає іншій особі (ліцензіату) ліцензію на використання своїх прав на патенти, товарні знаки та ін. Ліцензіару отримати повністю частку прибутку, що належить йому від експлуатації ліцензії, починаючи з моменту випуску продукції.

Паушальна виплата - фактична ціна ліцензії, одноразова винагорода за право користування об'єктом ліцензійної угоди; її величина не залежить від майбутніх обсягів виробництва та збуту ліцензійної продукції.

Комбіновані платежі - поєднання паушальних платежів і роялті; спочатку використовують одноразовий первісний платіж, який дає змогу ліцензіару компенсувати витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, а потім ліцензіат з моменту виходу готової продукції починає виплачувати роялті.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Податковий кодекс України (із змінами, внесеними згідно із Законом N 2856-VI від 23.12.2010) [Текст]: офіц. текст: за станом на 20 січня 2016 р. – Х.: Одиссей, 2016. – 490 с.
2. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.93 р. № 3792 – XII зі змінами та доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 448.
3. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-XII зі змінами та доповненнями.
4. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки для товарів і послуг» від 15.12 1993 р. № 3688 – XII із змінами і доповненнями.
5. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12 1993 р. № 3689 – XII із змінами і доповненнями.
6. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5.11.1997 р. № 621/97 –ВР із змінами і доповненнями.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» Наказ Мінфіну від 27.04.2000 р. №92 зі змінами та доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України, у тому числі наказом Мінфіну від 18.03.2011 р. №372
8. Міжнародні стандарти фінансової звітності – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
9. Базецька Г.І. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» (для студентів заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 051 – Економіка підприємства); Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 125 с.

10. Дмитрієв І.А. Економіка підприємства: навч. посіб. для практичних занять і самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів.- Х.: ХНАДУ, 2018.- 292 с.
11. Лойко В.В., Макаровська Т.П. Економіка підприємства. К.: КНУТД, 2015.- 267 с
12. Причепя, І. В. Економіка підприємства. Самостійна та індивідуальна робота студентів: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2017. – 145 с.
13. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.93 р. № 3792 – XII зі змінами та доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 448.
14. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-XII зі змінами та доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 504.
15. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3688 – XII із змінами і доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 550.
16. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689 – XII із змінами і доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 575.
17. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5.11.1997 р. № 621/97 –ВР із змінами і доповненнями. – Господарське судочинство в Україні: Суд. практика, Захист прав інтелектуальної власності / Упор.: В.С. Москаленко та ін. – К.: Концерн «видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 629.
18. Александрова С. А. Економіка підприємства: конспект лекцій (для студентів ОКР «бакалавр» усіх форм навчання спеціальностей 241 – Готельноресторанна справа і 242 – Туризм) / С. А. Александрова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 123 с.
19. Посилкіна О.В., Кубасова Г.В. Економіка підприємства. Методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт з дисципліни “Економіка підприємства” для здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства» – Х.: Вид-во НФАУ. – 2019. – 77 с.
20. Управління витратами: методичні рекомендації та завдання для практичних занять для студентів, які навчаються за напрямами підготовки 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030507 «Маркетинг» для денної та заочної форм навчання / П.В. Смірнова. – Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2016. – 87 с.

ТЕМА 3. ТРУДОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА

«Персонал підприємства: чисельність та продуктивність»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички розрахунку чисельності персоналу.

План семінарського заняття:

1. Персонал підприємства та його класифікація.
2. Якісна та кількісна характеристика персоналу.
3. Визначення чисельності персоналу.
4. Продуктивність праці, методи визначення її рівня.
5. Нормування праці на підприємстві.
5. Оплата праці та її різновиди.
7. Тарифна система оплати праці.

Теоретичні відомості

Персонал підприємства - сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку та (або) практичний досвід і навички роботи.

Весь персонал підприємства поділяється на дві великі групи:

- *промислово-виробничий персонал (ПВП)* - працівники, які зайняті у виробництві або його обслуговуванні: в основних і допоміжних підрозділах підприємства, в заводських лабораторіях і дослідних установах, апарат заводууправління, працівники охорони;
- *непромисловий персонал (НПП)* - працівники, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва, а працюють у підрозділах невиробничої сфери підприємства (закладах культури, охорони здоров'я, житлово-комунальному господарстві).

Структура персоналу підприємства є співвідношенням між окремими групами і категоріями його персоналу. Розрізняють функціональну, професійно-кваліфікаційну статево та вікову структури залежно від класифікаційної ознаки.

Чисельність персоналу підприємства складається із чисельності кожної із його категорій. Вона обчислюється сумуванням чисельності основних робітників, допоміжних робітників, службовців, спеціалістів та керівників.

Її також можна розглядати як суму чисельності ПВП та чисельності НПП.

При обчисленні чисельності працюючих на підприємстві насамперед слід розрізняти їх спискову, середньоспискову і явочну чисельність.

Спискова чисельність ($Ч_{сп}$) - чисельність усіх постійних, тимчасових і сезонних працівників, які прийняті на роботу на один і більше днів, незалежно від того, чи перебувають вони на роботі, у відпустці, відрядженні, «на лікарняному».

Середньоспискова чисельність ($Ч_{ссп}$) за місяць обчислюється відношенням суми чисельності за кожен день місяця до кількості календарних днів у місяці.

Середньоспискова чисельність за квартал або рік визначається як середньоарифметична величина середньоспискової чисельності працівників підприємства за відповідні місяці.

$$Ч_{ссп} = \frac{\sum \text{середньомісячної чисельності}}{\text{Кількість місяців у розрахунковому періоді}} \quad (3.1)$$

$$Ч_{ссп.(\text{доб.})} = \sum_{i=1}^{td} \frac{Ч_i}{td} \quad (3.2)$$

td – кількість днів у розрахунковому періоді

$$\text{Резерв працюючих} - Ч_{рез.} = Ч_{сп.} - Ч_{яв}$$

Явочна чисельність ($Ч_{яв}$) включає всіх працівників, які з'явилися на роботу у певному періоді (протягом робочого дня, тижня, місяця).

Співвідношення між списковою і явочною чисельністю можна представити:

$$Ч_{сп} = Ч_{яв} / K_{сс}, \quad (3.3)$$

де $K_{сс}$ - коефіцієнт спискового складу, який характеризує співвідношення між ефективним ($\Phi_{эф}$) і номінальним ($\Phi_{ном}$) фондом робочого часу, відпрацьованим одним працівником у певному періоді; також цей коефіцієнт обчислюється як відношення явочної чисельності працівників до спискової.

Розрахунок **планової чисельності ПВП** здійснюється за формулою:

$$Ч_{ПВПпл.} = Ч_{ПВПб.} \cdot \frac{I_q}{I_{н.п.}}, \quad \text{чол., де} \quad (3.4)$$

$Ч_{ПВПб.}$ - базова чисельність ПВП, чол.;

I_q - індекс росту обсягу виробництва в плановому році;

$I_{н.п.}$ - запланований індекс росту продуктивності праці.

Планова чисельність основних робітників визначається трьома способами:

- 1) на основі повної трудомісткості продуктивності праці виготовлення продукції (більш точний).

$$Ч_{пл.} = \frac{\sum t}{T_{н.р.} \cdot K_{вн}}, \quad де \quad (3.5)$$

$\sum t$ - повна трудомісткість виробничої програми план. року, нормо-год.

$T_{н.р.}$ - розрахунковий ефективний фонд часу одного працюючого, год.

$K_{вн.}$ - очікуваний коефіцієнт виконання норми.

2) Чисельність робітників за нормами виробітку:

$$Ч_{пл.} = \frac{\sum_{i=1}^n t_i \cdot N_i}{T_{н.р.} \cdot K_{вн}}, \quad де \quad (3.6)$$

t_i - планова трудомісткість одиниці і-го виду продукції, нормо-год;

N_i - кількість виробів і-го виду продукції, од.;

n - кількість видів продукції.

3) Чисельність основних робітників за нормами обслуговування:

$$Ч_{пл.} = \frac{m_{об'єкт.обсл.} \cdot n_{зм.} \cdot K_{яо.}}{H_{обсл.}}, \quad де \quad (3.7)$$

$m_{об'єкт.обсл.}$ - кількість об'єктів, що обслуговуються;

$n_{зм.}$ - кількість змін на добу;

$K_{яо.}$ - коефіцієнт переводу явочної чисельності в облікову;

$H_{обсл.}$ - норма обслуговування одного агрегату - кількість об'єктів на одного робітника.

$$K_{яо.} = \frac{100}{100-f} \quad або \quad K_{яо.} = \frac{T_{ном}}{T_{факт}} \quad (3.8)$$

f - плановий відсоток невиходів робітників на роботу

$T_{ном}$ - номінальний час роботи робітника;

$T_{факт}$ - фактичний час його роботи.

Чисельність непромислового персоналу (НПП) визначається аналогічно розрахунку основних і допоміжних робітників, спеціалістів, службовців та керівників. Планова чисельність **допоміжних робітників** визначається аналогічно чисельності основних робітників, якщо для них встановлені певні норми виробітку чи обслуговування. Якщо ж такі норми не встановлені, то чисельність допоміжних робітників обчислюється:

$$Ч_{пл.} = n_{р.м.} \cdot n_{зм.} \cdot K_{яо.}, \quad (3.9)$$

де $n_{рм}$ - кількість робочих місць;
 $n_{зм}$ - кількість змін.

При обчисленні чисельності працівників використовуються показники номінального та дійсного (ефективного, корисного) фондів робочого часу одного середньоспискового працівника. Вони визначаються на основі балансу його робочого часу.

Чисельність персоналу підприємства не є сталою, вона змінюється під впливом різних чинників, відбувається рух кадрів на підприємстві. Він характеризується такими показниками:

а) **коефіцієнт обороту робочої сили по прийому:** $K_{пр.} = \frac{Ч_{пр.}}{Ч_{с.обл.}}$; (3.10)

б) **коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню:** $K_{виб.} = \frac{Ч_{виб.}}{Ч_{с.обл.}}$; (3.11)

$Ч_{вир.}$ – звільнені за відповідний час з будь-яких причин.

в) **коефіцієнт плинності** $K_{пл.} = \frac{Ч_{зв.}}{Ч_{с.обл.}}$; (3.12)

$Ч_{зв.}$ – звільнені за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни або з інших причин не пов'язаних з виробництвом.

Економічний ефект від зниження плинності визначається через економію робочого часу та додатковий випуск продукції.

Виробничі, комерційні та інші процеси на підприємстві часто пов'язані із необхідністю службової ротації кадрів.

Ефективність використання робочої сили характеризується показником - продуктивність праці. Він відображає співвідношення результатів та затрат праці, тобто обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці.

Продуктивність праці - показник, який характеризує її ефективність і відображає співвідношення обсягу продукції та кількості праці, затраченої на її виробництво.

Рівень продуктивності праці характеризується показником “виробіток” - кількість продукції, виробленої за одиницю часу. Існує три методи визначення виробітку: натуральний, вартісний і трудовий.

Регламентация витрат праці на підприємстві здійснюється через:

- норму часу $N_{час.}$;
- норму виробітку $N_{вир.}$;
- норму чисельності $N_{чис.}$;
- норму обслуговування $N_{обсл.}$.

Норма часу характеризує час, встановлений на виробництво одиниці продукції. В умовах масового і серійного виробництва норма часу складається з таких компонентів:

$$N_{\text{час}} = N_{\text{опер}} + N_{\text{обсл}} + N_{\text{відп}}, \quad (3.13)$$

де $N_{\text{опер}}$ - оперативний час на виробництво;
 $N_{\text{обсл}}$ - час на обслуговування робочого місця;
 $N_{\text{відп}}$ - час на відпочинок і особисті потреби.

Норма виробітку визначає кількість продукції, що її потрібно виробити за одиницю часу. Норма часу й норма виробітку є взаємно оберненими величинами. Якщо кількість виробленої продукції та кількість витраченого часу вимірюються в однакових одиницях, то можна записати таке співвідношення:

$$N_{\text{вир}} = 1/N_{\text{час}}. \quad (3.14)$$

Для взаємообернених величин справедливе таке твердження:
 Якщо одна з величин збільшується на n %, то інша зменшується на $(100n) / (100 + n)$ %.
 Якщо одна з величин зменшується на n %, то інша зростає на $(100n) / (100 - n)$ %.

Норма чисельності визначає кількість працюючих, необхідних для виконання певного обсягу роботи.

Норма обслуговування визначає встановлену кількість одиниць обладнання, яку треба обслужити одному робітникові протягом робочої зміни.

Питання для самостійного вивчення:

1. Методика визначення загальної чисельності промислово-виробничого персоналу підприємства.
2. Визначення чисельності обслуговуючого персоналу підприємства.
3. Визначення чисельності допоміжних працівників підприємства.
4. Визначення чисельності службовців, спеціалістів та керівників підприємства.
5. Методика складання балансу робочого часу одного середньоспискового робітника.

Теми рефератів:

1. Проблеми оптимізації чисельності персоналу підприємства.
2. Напрямки вдосконалення системи стимулювання персоналу.
3. Методи і моделі управління персоналом.
4. Тенденції динаміки структури персоналу в окремих галузях і сферах діяльності.
5. Обґрунтування оптимальної чисельності персоналу підприємств різних типів підприємств.

Тестові завдання:

1. Трудові ресурси – це...
  - а) усі люди працездатного віку;
  - б) люди працездатного віку, підлітки та пенсіонери, які працюють;
  - в) будь-яка чисельність працюючих разом людей на даному підприємстві;

г) сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку та певний досвід практичної діяльності.

2. Сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку та певний досвід практичної діяльності, називають...

- а) трудовим колективом підприємства;
- б) персоналом підприємства;
- в) трудовими ресурсами;
- г) трудовим потенціалом підприємства.

3. До категорії «службовець» відносяться працівники, які ...

- а) займаються інженерно-технічними та економічними роботами;
- б) зайняті безпосередньо у процесі виробництва та надання матеріальних благ;
- в) здійснюють підготовку та оформлення документації, облік і контроль, господарське обслуговування;
- г) обіймають посади керівників структурних підрозділів підприємства;
- д) виконують суто розумову роботу.

4. Вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань і практичних навичок, називається...

- а) професією;
- б) спеціальністю;
- в) кваліфікацією;
- г) категорією.

5. Спеціальність – це...

- а) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань;
- б) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує практичних навичок;
- в) більш вузький різновид трудової діяльності в межах професії;
- г) сукупність спеціальних знань і практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності.

6. Спеціалістами вищої кваліфікації називають працівників...

- а) із середньою освітою та деяким практичним досвідом;
- б) які обіймають певні посади, але не мають спеціальної освіти;
- в) які мають наукові ступені й звання;
- г) з вищою спеціальною освітою і значним практичним досвідом;
- д) певного працездатного віку.

7. Чисельність працівників, яка включає всіх постійних, тимчасових і сезонних працюючих, прийнятих на роботу на строк один і більше днів

незалежно від того, знаходяться вони на роботі, у відпустці, відрядженні, звільнені від праці за хворобою чи з інших причин, називається...

- а) явочною;
- б) обліковою;
- в) середньообліковою;
- г) повною.

8. Різниця між обліковою і явочною чисельністю характеризує...

- а) плинність персоналу;
- б) структуру персоналу;
- в) резерв персоналу, що має використовуватися для заміни тих, що не виходять на роботу з поважних причин;
- г) кількість персоналу, звільненого з поважних причин у цьому звітному періоді.

9. Коефіцієнт відповідності кваліфікації робітників рівню складності виконуваних ними робіт обчислюється як відношення...

- а) чисельності основних робітників до чисельності допоміжних робітників;
- б) загальної суми років роботи на даному підприємстві всього персоналу до середньооблікової чисельності;
- в) чисельності висококваліфікованих і кваліфікованих робітників до загальної кількості робітників;
- г) середнього тарифного розряду групи робітників до середнього тарифного розряду робіт, які вони виконують.

10. Співвідношення кількості звільнених працівників (за власним бажанням, порушенням трудової дисципліни) і середньооблікової їх чисельності – показник...

- а) частки окремих категорій працівників;
- б) плинності персоналу;
- в) рівня дисципліни;
- г) продуктивності праці.

11. Співвідношення неявок на роботу і кількості відпрацьованих людино-годин – це показник...

- а) частки окремих категорій працівників;
- б) плинності персоналу;
- в) рівня дисципліни;
- г) продуктивності праці.

12. Від яких факторів залежить чисельність основних робітників зайнятих на нормованих роботах?

- а) кількості змін роботи обладнання і загальної кількості обладнання;

- б) трудомісткості виробничої програми і корисного фонду робочого часу одного робітника;
- в) кількості виробів і норми виробітку;
- г) кількості робочих місць і кількості змін.

13. Продуктивність праці – це ...

- а) витрати суспільно необхідної праці на виробництво одиниці продукції;
- б) витрати живої праці на виробництво одиниці продукції;
- в) продуктивна сила праці, тобто здатність за одиницю робочого часу створити певні споживчі вартості;
- г) міра кількості затраченої праці;
- д) кількість продукції за одиницю робочого часу.

14. Увесь персонал підприємства можна розподілити на:

- а) промислово-виробничий і непромисловий;
- б) робітників, фахівців, службовців, керівників;
- в) робітників, економістів, бухгалтерів, керівників;
- г) робітників, менеджерів, технологів, бухгалтерів, економістів.

15. До промислово-виробничого персоналу підприємства відносять:

- а) економістів, фахівців, робітників, керівників;
- б) фахівців, робітників, менеджерів;
- в) фахівців, робітників, керівників, службовців;
- г) робітників, фахівців, секретарів, менеджерів.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Квартальна програма виробничої ділянки – 620 комплектів деталей. Час на обробку одного комплекту: з токарних робіт – 8,2 год., з фрезерних – 7,1 год., норми виробітку, що плануються на токарні роботи – 110%, на фрезерні – 115%. У кварталі 70 робочих днів, тривалість зміни – 8 годин. Визначити чисельність робітників.

Розв’язання:

1. Визначається ефективний фонд робочого часу за квартал:

$$\Phi_{ef} = D_p \cdot t_{зм};$$

$$\Phi_{ef} = 70 \cdot 8 = 560 \text{ (год.)}.$$

2. Визначається чисельність робітників за формулою:

$$Ч_{o.p.} = \frac{\sum_{i=1}^n N_t t_t}{\Phi_{ef}^q \cdot K_{в.н.}} \text{ (осіб)}$$

– чисельність токарів:

$$Ч_{ток} = \frac{620 \cdot 8,2}{560 \cdot 1,1} = 8,25 \text{ (осіб)}$$

приймаємо $Ч_{\text{ток}} = 9$ (осіб)

– фрезерувальників:

$$Ч_{\text{ток}} = \frac{620 * 7,1}{560 * 1,15} = 6,84 \text{ (осіб)}$$

приймаємо $Ч_{\text{фрез}} = 7$ (осіб)

Відповідь: чисельність робітників – 16 осіб

Приклад 2. Баланс робочого часу на одного робітника за рік представлено у таблиці

№ п/п	Назва елементів робочого часу	Дні	Години
1	Календарний фонд часу	365	
2	Святкові та вихідні дні	111	
3	Номінальний фонд часу	254	
4	Невикористаний фонд часу (в днях)	28,3	
4.1	Відпустка	15	
4.2	Відпустка у зв'язку з пологами	0,2	
4.3	Відпустка студентам (учням)	0,6	
4.4	Невиходи у зв'язку з хворобою	10,1	
4.5	Виконання держобов'язків	2,4	
5	Корисний фонд часу робітника	225,7	
6	Витрати часу протягом робочого дня		0,3
6.1	Скорочений робочий день підлітка		0,2
6.2	Перерви матерям, що годують		0,1

Ефективний фонд часу одного робітника становить:

$$\Phi_{\text{еф}} = 225,7 \cdot (8,2 - 0,3) = 1783,03 \text{ (год.)}$$

Відповідь: ефективний фонд часу одного робітника становить 1783,03 години

Приклад 3. Виробіток на одного працюючого в минулому році складав 5 000 грн. Обсяг виробництва за планом на рік – 16 млн грн. За рахунок підвищення технічного рівня виробництва звільняється – 300 осіб. Внаслідок удосконалення управління і організації виробництва звільняється – 60 осіб. Зміни обсягу і структури виробництва потребують додаткової чисельності у кількості – 130 осіб. Визначити зростання продуктивності праці у плановому році.

Розв'язання:

1. Визначається чисельність робітників у минулому році ($Ч_{\text{м.р.}}$):

$$Ч_{\text{м.р.}} = \frac{\text{ВП}}{\text{П}_\text{м}} \text{ (осіб)}$$

$$Ч_{\text{м.р.}} = \frac{16000000}{5000} = 3200 \text{ (осіб)}$$

2. Визначається чисельність робітників за планом ($Ч_{\text{пл}}$):

$$Ч_{\text{пл}} = 3200 - (-300 + 130 - 60) = 2970 \text{ (осіб)}$$

3. Виробіток на одного працюючого за планом ($P_{пл}$):

$$V_{1пр} = \frac{ВП}{Ч_{пл}} \left(\frac{\text{грн}}{\text{особу}} \right)$$

$$V_{1пр} = \frac{16000000}{2970} = 5400 \left(\frac{\text{грн}}{\text{особу}} \right)$$

4. Зростання продуктивності праці становить:

$$\Delta П = \frac{P_{пл} - P_{м.р.}}{P_{м.р.}} * 100\%$$

$$\Delta П = \frac{5400 - 5000}{5000} * 100\% = 8\%$$

$$\Delta П = \frac{P_{пл} - P_{м.р.}}{P_{м.р.}} * 100\%$$

або

$$\Delta П = \frac{E_{ч}}{Ч_{б} - E_{ч}} * 100\%$$

$$E_{ч} = -300 + 130 - 60 = -230 \text{ (осіб)}$$

$$\Delta П = \frac{230}{3200 - 230} * 100\% = 8\%$$

Відповідь: продуктивність праці в плановому періоді зросте на 8%.

Приклад 4. Підприємство виготовляє вироби з пластмаси способом лиття. Річний обсяг виробництва виробів – 900 тис. од., а трудомісткість виробу – 0,35 н-год

Тривалість робочої зміни – 8 год. (при однозмінному режимі роботи). Внутрішньозмінні витрати часу з вини робітників – 1,5%, регламентоване невикористання обладнання – 3%. Процент виконання норм виробітку – 105%. Кількість робочих днів у році – 223. Визначити необхідну чисельність робітників-відрядників.

Розв'язання:

1. Чисельність основних робітників-відрядників можна визначити за трудомісткістю виробничої програми:

$$Ч_{о.р.} = \frac{\sum_{i=1}^n N_i \cdot t_i}{\Phi_{д}^ч \cdot K_{в.м.}}$$

2. Дійсний фонд робочого часу одного робітника становить:

$$\Phi_{д} = \frac{223 * 8 * (100 - 4,5)}{100} = 1703,72 \text{ (год.)}$$

$$Ч_{o.p.} = \frac{900000 * 0,35}{1703,72 * 1,05} = 176 \text{ (осіб)}$$

Відповідь: необхідна чисельність основних робітників – відрядників складає 176 осіб.

Приклад 5. Розрахувати середньооблікову чисельність працюючих у фірмі за березень, якщо вона почала свою роботу з 11 березня і нараховувала у своєму складі 125 осіб персоналу. З 18 березня на роботу було прийнято ще сім працівників.

Розв'язання:

1. Складемо графік виходів працівників на роботу:

Період	Кількість осіб
1-10 березня	0
11-18 березня	125
19-31 березня	132

2. Середньооблікова чисельність персоналу становить:

$$Ч = \frac{125 * 8 + 132 * 13}{31} \approx 88 \text{ осіб}$$

Відповідь: середньооблікова чисельність персоналу 88 осіб.

Приклад 6. Визначити виробіток на одного працюючого у плановому році та очікуваний процент зростання продуктивності праці. Підприємство у звітному році випустило продукції на суму 12 млн.грн. При цьому виробіток на одного працюючого склав 4000 грн. Наступного року підприємство планує знизити чисельність працюючих на 50 осіб порівняно зі звітним роком.

Розв'язання:

1. Чисельність працюючих у звітному році:

$$Ч_1 = \frac{12000000}{4000} = 3000 \text{ (осіб)}$$

2. Чисельність, яка планується на наступний рік:

$$Ч_2 = 3000 - 50 = 2950 \text{ (осіб)}$$

3. Виробіток на одного працюючого у плановому році:

$$В_2 = \frac{12000000}{2950} = 4067,8 \text{ (грн.)}$$

4. Заплановане зростання продуктивності праці:

$$\Delta П = \frac{(4067,8 - 4000)}{4000} * 100\% = 1,7\%$$

Відповідь: заплановане зростання продуктивності складає 1,7%.

Приклад 7. На обробку деталі затратувалося 19 хв. Після перегляду норм часу на дану деталь була встановлена норма 16 хв. Обчислити, на скільки відсотків знизилась трудомісткість роботи і зросла продуктивність праці. Тривалість зміни 8 год.

Розв'язання:

Обчислення можна зробити декількома способами.

1. Оскільки показники трудомісткість і продуктивність праці є взаємо оберненими, то процент зростання виробітку (P_v) і зниження трудомісткості (P_T) пов'язані формулами:

$$P_v = \frac{100 \cdot P_T}{100 - P_T} \text{ і } P_T = \frac{100 \cdot P_v}{100 - P_v}$$

Тоді трудомісткість знизилась на $15,8\% = \frac{19 - 16}{19} * 100$
 а продуктивність праці зросла на $18,76\% = \frac{100 * 15,8}{100 - 15,8}$

2. Виробіток за зміну становив $\frac{480}{19} = 25,26$ од. Після перегляду норм часу він дорівнює $\frac{480}{16} = 30$ од. Продуктивність праці зросла на $\frac{30 - 25,26}{25,26} * 100\% = 18,76\%$. Трудомісткість праці знизилась на $\frac{16}{19} * 100\% - 100\% = 15,8\%$.

Відповідь: трудомісткість знизилась на 15,8%, а продуктивність зросла на 18,76%.

Приклад 8. У звітному році обсяг випуску продукції становив 23 000 тис. грн./рік, а трудомісткість виробничої програми в цьому році знизилась в порівнянні з базовим на 940 люд-днів. Річний виробіток у базовому році склав 130 тис. грн./чол. за рік. Визначити виробіток на одного працюючого у звітному році і його відносне зростання, коли відомо, що в цьому році було 238 робочих днів.

Розв'язання:

Можливий приріст продуктивності праці у звітному році можна знайти із залежності:

$$P_p = \frac{E_{заг}}{Ч_{виг} - B_{заг}} * 100\%$$

Вихідну чисельність працюючих у звітному році можна обчислити як відношення обсягу випуску продукції в цьому році до базового рівня виробітку:

$$\frac{23000}{130} = 177 \text{ чол.}$$

Економію чисельності обчислюємо як:

$$\frac{940}{238} = 4 \text{ чол.}$$

Тоді приріст продуктивності праці становитиме:

$$P_n = \frac{4}{177 - 4} * 100\% = 2,3\%$$

Виробіток на одного працюючого у звітному році дорівнює:

$$\frac{130 * 102,3}{100} = 132,99 \text{ тис. } \frac{\text{грн}}{\text{чол}} \text{ за рік}$$

Приклад 9. Підприємство виготовляє вироби з пластмаси шляхом лиття. Річний обсяг виробництва виробів – 910 тис. шт., трудомісткість виробу – 0,36 н-год. Тривалість робочої зміни 8 год. при однозмінному режимі роботи. Внутрішні витрати часу з вини робітників – 1,6%, регламентовані простої – 3%. Відсоток виконання норм виробітку – 106%.

Визначити необхідну чисельність робітників-відрядників.

Розв’язання:

Чисельність основних робітників-відрядників можна визначити за трудомісткістю виробничої програми:

$$Ч_{\text{осн.р}} = \frac{T_{\text{сум}}}{\Phi_{\text{в}} * K_{\text{в.н.}}}$$

Дійсний фонд часу роботи одного робітника становить:

$$\Phi_{\text{в}} = 223 * 8 * \left(\frac{100 - (1,6 + 3)}{100} \right) = 223 * 8 * 0,954 = 1701,94 \text{ год.}$$

де 223 – прийнята кількість робочих днів у році.

$$Ч_{\text{осн.р}} = \frac{910000 * 0,36}{1701,94 * 1,06} = \frac{327600}{1864,1} = 181 \text{ чол.}$$

Відповідь: необхідна кількість робітників становить 181 чол.

Приклад 10. Середньооблікова чисельність будівельно-монтажного тресту в звітному році - 2300 чоловік. Упродовж року було звільнено за власним бажанням 295 чоловік, за порушення трудової дисципліни – 50 чоловік. Визначити втрати тресту від плинності кадрів і зміни робіт з цієї причини, якщо середній виробіток на одного робітника складав 120 грн.

Фактична чисельність робочих днів у звітному періоді 230, середня кількість робочих днів одного робітника до звільнення - 116.

Розв’язання:

1) Визначимо чисельність звільнених робітників:

$$295 + 50 = 345 \text{ чол.}$$

2) Визначимо зміни обсягу робіт, тобто кількість грошей, які були втрачені у результаті зміни плинності персоналу:

$$345 \text{чол.} * 120 \text{грн./чол.} * (230 \text{дн.} - 116 \text{дн.}) = 4719,6 \text{ тис. грн.}$$

$$3) K_{\text{пл.}} = \frac{Ч_{\text{зв}}}{\bar{Ч}} = \frac{345}{2300} = 15\%.$$

Відповідь: витрати становлять 15%.

Задання для самостійного виконання:

Задача 1. Середньооблікова чисельність персоналу на підприємстві в звітному році - 250 чоловік. Випуск товарної продукції 2557 тис. грн. У плановому періоді обсяг товарної продукції 2680 тис. грн., продуктивність праці збільшилась на 6 %. Визначити продуктивність праці у звітному й плановому періоді та чисельність персоналу, яка очікується у плановому періоді.

Задача 2. Трудомісткість на підприємствах А, Б, В і Г, які входять до складу торгового об'єднання, у звітному році за однорідними видами продукції складе відповідно 6500, 5200, 4500 і 3800 тис. грн. / чол.-год. У наступному періоді за звітним внаслідок здійснення технічних і організаційних заходів передбачається знизити трудомісткість на 450, 310, 240 та 220 тис. грн. / чол.- год. Розрахувати процент збільшення виробітку на одного працюючого в результаті зниження трудомісткості на кожному з підприємств та по об'єднанню в цілому.

Задача 3. Визначити виробіток на одного працюючого в плановому періоді і його відносне зростання, коли відомо, що в році 245 робочих днів. Річний виробіток в базисному періоді склав 300 тис. грн. За планом обсяг випуску продукції 48500 тис. грн., зниження трудомісткості виробничої програми на 1685 чол. - днів у порівнянні із базисним.

Термінологічний словник:

Персонал – сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку та (або) досвід практичної діяльності.

Професія характеризує вид трудової діяльності, яка потребує спеціальних знань, підготовки і практичних навичок. Професія вказує на галузеву приналежність і відображає особливості технології виготовлення продукції та специфічні умови праці у певній галузі (машинобудівники, будівельники, текстильники).

Спеціальність виділяється в межах певної професії і характеризує відносно вузький різновид трудової діяльності, яка вимагає від виконавця робіт вужчої, але глибшої підготовки, наприклад, у складі машинобудівників можна виділити спеціальності: фрезерувальники, токарі, інструментальники, слюсарі.

Кваліфікація характеризує якість і складність праці, відображає сукупність спеціальних знань і навиків, які визначають ступінь підготовки працівника до виконання професійних функцій певної складності.

Функціональна структура персоналу підприємства – кількісне співвідношення між різними категоріями працівників, які відрізняються характером виконуваних функцій; найшвидшими темпами зростає чисельність спеціалістів і службовців, що пояснюється підвищенням технічної оснащеності виробництва, збільшенням обсягів науково-дослідних і управлінських робіт, ускладненням виробничих зв'язків.

Статева структура персоналу характеризує співвідношення працівників різних статей у загальній чисельності персоналу підприємства; є галузі та виробництва з переважно «жіночою» працею, наприклад, текстильна, трикотажна, швейна.

Вікова структура персоналу відображає співвідношення чисельності працівників відповідних вікових груп у загальній чисельності персоналу підприємства.

Службова ротація кадрів - переміщення в межах певної галузі, підприємства чи організації здібних, висококваліфікованих і досвідчених спеціалістів на більш відповідальні службові або управлінські посади.

Норма виробітку – кількість продукції в натуральному виразі або інших показників роботи, яку повинен виробити (виконати) працівник за певний відрізок часу при певних організаційно-технічних умовах.

Норма обслуговування – встановлена кількість одиниць обладнання (робочих місць, квадратних метрів площі), яка обслуговується одним робітником або бригадою протягом зміни.

Норма чисельності – необхідна для виконання певної роботи чисельність персоналу.

Норми праці - норми виробітку, часу, обслуговування, чисельності, що встановлюються для працівників відповідно до досягнутого рівня техніки, технології, організації виробництва і праці.

Продуктивність праці – кількісне відношення обсягу (маси) отриманого продукту до праці, затраченої на її виготовлення. Вимірюється кількістю продукції, виробленою за одиницю часу (виробітком), або витратами часу на виробництво одиниці продукції (трудомісткістю).

Виробіток – кількість продукції, що вироблена працівником за одиницю часу.

Середньооблікова чисельність працівників – чисельність працівників у юридичних осіб, визначена за методикою, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики, з урахуванням усіх найманих працівників і осіб, що працюють за цивільно-правовими договорами та за сумісництвом більш як один календарний місяць, а також найманих працівників представництв, філій, відділень та інших відокремлених підрозділів в еквіваленті повної зайнятості, крім найманих працівників, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею передбаченого законодавством віку.

Трудомісткість – показник, обернений до виробітку; характеризується величиною витрат праці (часу) на виготовлення одиниці продукції.

«Оплата праці»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички розрахунку заробітної плати працівникам підприємства за різними її видами та системами.

Теоретичні відомості

Основна заробітна плата працівника визначається тарифними ставками, посадовими окладами, відрядними розцінками, а також, доплатами у розмірах, встановлених чинним законодавством. Її розмір залежить від результатів роботи самого працівника.

Величина *додаткової заробітної плати* визначається кінцевими результатами діяльності підприємства і виступає у формі премії, винагороди, заохочувальної виплати, а також доплат у розмірах, що перевищують встановлені чинним законодавством.

До основної заробітної плати відносять виплати за відпрацьований час, передбачені законодавством з праці: оплата чергових відпусток, декретних відпусток, пільгових годин підлітків, за час виконання державних обов'язків, вихідної допомоги при звільненні. До додаткової заробітної плати відноситься оплата, що нараховується працівникам за відпрацьований час. Кількість і якість виконаних робіт, за роботу в нічний час, за понаднормові роботи, за бригадирство, оплата простоїв не з вини працівників.

Основними видами заробітної плати є номінальна і реальна. Перша з них означає суму грошей, яку отримують працівники за свою працю, друга – визначає кількість товарів і послуг, які працівник може придбати за отриману плату.

Реальна заробітна плата перебуває у співвідношення з номінальною:

$$I_{\text{рзп}} = \frac{I_{\text{нзп}}}{I_{\text{ц}}} \quad (3.15)$$

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка містить такі елементи:

- ❖ тарифні сітки;
- ❖ тарифні ставки;
- ❖ схеми посадових окладів;
- ❖ тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

Розмір тарифної ставки першого розряду визначається на рівні встановленого державою мінімального розміру заробітної плати.

Тарифні ставки інших розрядів (C_i) визначаються множенням тарифної ставки першого розряду (C_1) на тарифний коефіцієнт відповідного тарифного розряду (K_i).

Погодинна форма передбачає оплату праці працівника залежності від відпрацьованого ним часу та рівня його кваліфікації. Вона використовується тоді, коли неможливо або недоцільно встановити кількісні параметри (норми) праці.

При **прямій погодинній** формі оплати праці заробіток працівника Z_{nn} розраховується за формулою:

$$Z_{nn} = st, \quad (3.16)$$

де s - годинна тарифна ставка відповідного розряду;
 t - кількість фактично відпрацьованих годин.

При **погодинно-преміальній формі оплати** праці заробіток працівника Z_{n-np} розраховується за попередньою формулою з нарахуванням премії m - додаткової суми до окладу за досягнення певних кількісних і якісних показників:

$$Z_{n-np} = st + m. \quad (3.17)$$

Система посадових окладів (окладна система) є різновидом погодинно-преміальної системи. За цією системою оплачується праця працівників, робота яких має стабільний характер (керівники, спеціалісти, службовці). Оплата праці здійснюється не за тарифними ставками, а за встановленими місячними посадовими окладами, які відповідають певним посадам. Така система також передбачає преміювання працівників за якісні і кількісні показники роботи.

Відрядна форма передбачає залежність суми заробітку від кількості виготовлених виробів або обсягу виконаних робіт за певний проміжок часу.

Різновидів відрядної форми оплати праці є кілька, розглянемо їх.

Пряма відрядна форма оплати праці передбачає визначення заробітку Z_{nv} за кількістю виробленої продукції і розцінкою за виготовлення одного виробу, виходячи з тарифної ставки, яка відповідає певному розряду робіт і встановленій нормі часу. Заробіток визначається за формулою:

$$Z_{nv} = pV, \quad (3.18)$$

де p - відрядна розцінка за одиницю продукції;
 V - фактична кількість виробленої продукції.

Відрядну розцінку встановлюють у такий спосіб:

$$p = sH_{\text{час}} \text{ або } p = s / H_{\text{вир}}, \quad (3.19)$$

де s - годинна тарифна ставка (відрядна) відповідного розряду;
 $N_{\text{час}}$ - норма часу на виробництво одиниці продукції;
 $N_{\text{вир}}$ - норма виробітку продукції в одиницю часу.

При **відрядно-преміальній формі оплати праці** заробіток $Z_{\text{в-пр}}$ обчислюється так, як і в попередній формі, але з додатковим нарахуванням премії m за виконання якісних і кількісних показників:

$$Z_{\text{в-пр}} = pV + m. \quad (3.20)$$

Відрядно-прогресивна форма оплати праці передбачає оплату за вироблену продукцію в межах плану за прямою відрядною формою оплати, а оплату надпланової продукції - за підвищеною розцінкою. Заробіток за цією формою оплати $Z_{\text{в-про}}$ обчислюється за формулою:

$$Z_{\text{в-про}} = pV + p_i V_i, \quad (3.21)$$

де p_i - збільшена розцінка за одиницю продукції, вироблену понад план;
 V_i - кількість продукції, яку виробили понад план.

Непряма відрядна форма оплати праці використовується для окремих категорій допоміжних робітників, які безпосередньо не виробляють продукції, але обслуговують основних робітників-відрядників.

Вона стосується наладників, ремонтників, кранівників і деяких інших категорій робітників, чия праця не піддається обліку за нормами виробітку, але значною мірою визначає рівень виробітку основних робітників.

Заробіток $Z_{\text{не}}$ за цією формою оплати праці обчислюється так:

$$Z_{\text{не}} = stk_{\text{в.н}}, \quad (3.22)$$

де s - годинна тарифна ставка;
 t - фактично відпрацьований час;
 $k_{\text{в.н}}$ - коефіцієнт виконання норми виробітку основними робітниками.

При використанні системи **колективної (бригадної) форми оплати праці** спочатку розраховується заробіток усієї бригади $Z_{\text{бр}}$, як при прямій відрядній формі оплати праці, використовуючи бригадну розцінку. Потім цей заробіток розподіляється поміж членами бригади, наприклад, методом годино-коефіцієнтів. Припускається, що члени бригади працюють в однакових умовах.

Спочатку визначають загальну кількість годино-коефіцієнтів (ГК), відпрацьованих бригадою:

$$ГК = \sum \Phi_i K_i \quad (3.23)$$

де Φ_i - фактична кількість годин, відпрацьованих i -м робітником;

K_i - тарифний коефіцієнт за розрядом i -го робітника;
 m - кількість робітників у бригаді.

Після цього обчислюють суму бригадного заробітку, що припадає на 1 година-коефіцієнт:

$$Z_{гк} = Z_{бр} / GK, \quad (3.24)$$

а потім обчислюють заробіток i -го робітника: $Z_i = \Phi_i K_i Z_{гк}$

Акордна система. Передбачає встановлення відрядної розцінки не за одиницю виконаної роботи, а відразу на весь обсяг робіт із становленням строку його виконання. Різновидом акордної системи є акордно-преміальна, яка передбачає виплату премій за термінове та якісне виконання робіт. Акордна оплата праці стимулює виконання всього комплексу робіт з меншою чисельністю працюючих і в коротші терміни. Використовується при вантажно-озвантажувальних роботах, ліквідації аварій на виробництві.

Контрактна система оплати праці ґрунтується на укладанні договору між роботодавцем, в якому обумовлюються режим та умови праці, права та обов'язки сторін, рівень оплати праці. Договір може оплачувати час знаходження виконавця на підприємстві (погодинна оплата) або конкретне виконання завдання (відрядна оплата).

Питання для перевірки знань::

1. Вибір форм і систем оплати праці на підприємствах різних форм господарювання.
2. Сучасна державна політика оплати праці.
3. Коефіцієнт спискового складу персоналу підприємства.
4. Відмінності номінального та реального фонду робочого часу середньоспискового працівника.
5. Сутність нормування праці.
6. Сучасні підходи до відбору персоналу підприємства.

Теми рефератів:

1. Ознаки покладено в основу кваліфікації персоналу підприємства.
2. Мотивація як основа поведінки людини. Класичні моделі мотивації трудової діяльності
3. Заробітна плата. Функції заробітної плати як економічної категорії.
4. Організація заробітної плати на підприємстві.
5. Тарифна система оплати праці.
5. Сучасні форми й системи оплати праці персоналу.

Тестові завдання:

1. Оплата праці – це...

- а) заробіток у вигляді винагород, інших заохочувальних і компенсаційних виплат;
- б) будь-який заробіток, що залежить від результатів праці працівника і визначається тарифними ставками, розцінками, посадовими окладами;
- в) будь-який заробіток, який за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги;
- г) встановлений державою розмір заробітної плати нижче якого не може здійснюватись оплата за фактично виконану роботу.

2. Основна заробітна плата – це...

- а) будь який заробіток, що залежить від результатів праці працівника і визначається тарифними ставками, розцінками, посадовими окладами;
- б) встановлений державою розмір заробітної плати нижче якого не може здійснюватись оплата за фактично виконану роботу;
- в) будь який заробіток, що за трудовим договором виплачується працівникові за виконану роботу й надані послуги.

3. Основна (тарифна) частина заробітної плати працівника не залежить від ...

- а) результатів його роботи;
- б) рівня його кваліфікації;
- в) складності робіт, що ним виконуються;
- г) результатів господарської діяльності, підприємства, на якому він працює.

4. До сфери державного регулювання оплати праці згідно з чинним законодавством належить регулювання ...

- а) мінімальної заробітної плати;
- б) оплати праці в організаціях, що фінансуються з бюджету;
- в) розмірів посадових окладів керівників державних підприємств;
- г) всі наведені відповіді правильні.

5. Мінімальна заробітна плата – це ...

- а) будь-який заробіток, що залежить від результатів роботи працівника і визначається тарифними ставками, розцінками, посадовими окладами;
- б) встановлений державою розмір заробітної плати, менше якого не може здійснюватись оплата за фактично виконану роботу (за повний місяць);
- в) будь-який заробіток, що за трудовим договором виплачується працівникові за виконану роботу та надані послуги.

6. Тарифна система оплати праці працівників включає ...

- а) тарифні ставки, тарифно-кваліфікаційний довідник;
- б) тарифні ставки, тарифні сітки, тарифно-кваліфікаційний довідник, регіональний та галузевий коефіцієнти;
- в) тарифні ставки, тарифні сітки;
- г) тарифні ставки, посадові оклади.

7. При відрядній формі оплата праці проводиться за ...

- а) нормами й розцінками, встановленими за розрядом виконуваних робіт;
- б) тарифною сіткою;
- в) штатним розкладом підприємства;
- г) штатним розкладом плюс преміальні.

8. Заробіток працівника, що розраховується шляхом перемноження кількості одиниць виробленої продукції та розцінки за одиницю продукції, є заробіток при ...

- а) відрядно-прогресивній системі;
- б) прямій відрядній системі;
- в) непрямій системі;
- г) відрядно-преміальній системі.

9. До погодинної форми оплати праці належать ...

- а) акордна;
- б) непряма відрядна;
- в) відрядно-преміальна;
- г) жодна з наведених форм.

10. Винагороди працівникам за підсумками роботи за рік належать до ...

- а) фонду основної заробітної плати;
- б) фонду додаткової заробітної плати;
- в) фонду виплати дивідендів.
- г) інших заохочувальних та компенсаційних виплат

11. Виплати матеріальної допомоги працівникам підприємства по тимчасовій непрацездатності належать до ...

- а) фонду основної заробітної плати;
- б) фонду додаткової заробітної плати;
- в) фонду матеріального стимулювання.
- г) інші виплати, що не входять до фонду оплати праці

12. Надбавки і доплати за розширення зон обслуговування, за інтенсивність праці належать до ...

- а) фонду основної заробітної плати;
- б) інших заохочувальних та компенсаційних виплат;
- в) фонду додаткової заробітної плати;
- г) фонду виплати дивідендів.

13. Які чинники впливають на продуктивність праці?

- а) кількість продукції, кількість робочих місць;
- б) впровадження нової техніки та технології, удосконалення системи управління, організації праці;

- в) кількість змін, кількість обладнання;
- г) тривалість робочого часу, трудомісткість виробу.

14. При якій системі оплати праці, заробіток допоміжних робітників ставиться в пряму залежність від результатів праці основних робітників?

- а) бригадна відрядна система;
- б) акордна система;
- в) непряма відрядна система;
- г) пряма відрядна система.

15. Від яких чинників залежить відрядна розцінка?

- а) тарифної ставки і тарифного коефіцієнта;
- б) кількості продукції;
- в) чисельності робітників;
- г) кількості обладнання і змін роботи.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Розрахувати годинну тарифну ставку робітників цеху при середньому розряді 3,5, якщо відомо, що тарифна ставка I розряду складає 1.2 грн./год., а тарифні коефіцієнти III і IV розрядів відповідно складають 1.2 і 1.33.

Розв'язок:

1. Розрахуємо годинну тарифну ставку робітників цеху:

$$C_{3,5} = C_3 + 0.5 \times (C_4 - C_3) = 1.2 \times 1.2 + 0.5 \times (1.2 \times 1.33 - 1.2 \times 1.2) = 1.52 \text{ (грн./год)}$$

Відповідь: годинна тарифна ставка робітників цеху складе 1.52 грн./год.

Приклад 2. Визначити заробітну плату підсобника, денна тарифна ставка якого складає 8 грн./зміну. Підсобник обслуговує двох основних робітників. Змінна норма виробітку першого робітника – 20 шт./зм., а другого – 16 шт./зм. Фактичний випуск за зміну склав відповідно на першому робочому місці 35 виробів, а на другому – 25 виробів. Система оплати непряма відрядна.

Розв'язок:

1. Розрахуємо заробітну плату при непрямій відрядній системі оплати праці:

$$Z_{\text{нв}} = \sum_{i=1}^n P_{\text{н.в.і}} \cdot N_{\text{ф.і}}$$

При цьому непрямий відрядний розцінок робітника-підсобника становитиме:

$$P_{\text{н.в.і}} = \frac{C_{\text{зм}}}{n \cdot N_{\text{пл1}}}$$

$$P_{\text{нв1}} = 8 / (2 \cdot 20) = 0,2 \text{ (грн./шт.)}$$

$$P_{\text{нв2}} = 8 / (2 \cdot 16) = 0,25 \text{ (грн./шт.)}$$

Отже $Z_{\text{нв}} = 0,2 \cdot 35 + 0,25 \cdot 25 = 13,25$ грн.

Відповідь: заробітна плата підсобника складе 13.25 грн.

Приклад 2. Визначити заробітну плату кожного члена бригади коли відомо, що бригада заробила за місяць 1200 грн. Всі члени бригади працюють при нормальних умовах праці. Годинна тарифна ставка першого розряду при нормальних умовах 1.3 грн./год. Робітники п'ятого і третього розрядів відпрацювали 170 год./міс., а робітники четвертого розряду – 150 год./міс. Тарифні коефіцієнти за розрядами складають: третій – 1.2; четвертий – 1.33; п'ятий – 1.5.

Розв'язок:

1. Оскільки всі члени бригади працюють при однакових умовах праці, то бригадний заробіток слід розподілити методом годино-коефіцієнтів. Для цього спочатку визначимо кількість годино-коефіцієнтів, відпрацьованих бригадою:

$$\Gamma_{\text{к бр}} = \sum_{i=1}^{Ч_{\text{бр}}} T_{\text{фi}} \cdot k_i$$

* $\Gamma_{\text{к бр}} = 170 \cdot 1,3 \cdot 1,2 + 150 \cdot 1,3 \cdot 1,33 + 170 \cdot 1,3 \cdot 1,5 = 856,05$ (грн.)

3. Визначимо заробітну плату за 1 годино-коефіцієнт: $Z_{1 \text{ гк}} = \frac{Z_{\text{бр}}}{\Gamma_{\text{к бр}}}$

$$Z_{1 \text{ гк}} = 1200 / 856,05 = 1,4 \text{ (грн.)}$$

4. Визначимо заробітну плату кожного робітника:

$$Z_i = T_{\text{ф i}} \times k_i \times Z_{1 \text{ ГК}}$$

$$Z_{\text{I}} = 265.2 \times 1.4 = 371.28 \text{ (грн.);}$$

$$Z_{\text{II}} = 259.35 \times 1.4 = 363.09 \text{ (грн.);}$$

$$Z_{\text{III}} = 331.5 \times 1.4 = 464.1 \text{ (грн.)}$$

Відповідь: заробітна плата I члена бригади складе 371.28 грн., II – 363.09 грн., III – 464.1 грн.

Приклад 3. Визначити заробітну плату токаря при відрядно-преміальній оплаті праці, якщо робітник за місяць зробив 170 деталей за нормою часу на одну деталь 30 хв. за другим розрядом і 140 деталей за нормою часу на одну деталь 15 хв. за третім розрядом. Премія виплачується в розмірі 42 %.

Розв'язання:

1. Визначається розцінка на деталі:

$$P = \frac{C_{\text{ч}} \times T_{\text{норм}}}{60} \text{ (грн.);}$$

$$P_1 = \frac{1,31 \times 30}{60} = 0,65 \text{ (грн.);}$$

$$P_2 = \frac{1,44 \times 15}{60} = 0,36 \text{ (грн.)}$$

2. Визначається тарифна місячна заробітна плата:

$$Z_{пл} = P_1 * N_1 + P_2 * N_2;$$

$$Z_{пл} = 0,65 * 170 + 0,36 * 140 = 160,9 \text{ (грн.)}$$

3. Заробітна плата токаря при відрядно-преміальній оплаті праці:

$$Z_{пл} = (P_1 * N_1 + P_2 * N_2) + \text{премія};$$

$$Z_{пл} = 160,9 * 1,42 = 228,48 \text{ (грн.)}$$

Відповідь: заробітна плата токаря становить 224.48 грн.

Приклад 4. Робітник-верстатник за місяць (170 годин) зробив 570 деталей за 5-им розрядом на суму 23 200 грн. Визначити його заробітну плату при відрядно-прогресивній оплаті праці, якщо норма часу на 1 деталь – 20 хв. при виконанні норм більш як на 100 %, розцінку на виріб збільшити на 50 %.

Розв’язання:

1. Визначається кількість деталей за нормою:

$$N_n = \frac{170 \times 60}{20} = 510 \text{ (шт.)}$$

2. Визначається розцінка за нормою:

$$P_n = \frac{Cч. \times T_{нм.}}{60};$$

$$P_n = \frac{1,88 \times 20}{60} = 0,62 \text{ (грн.)}$$

3. Визначається можливість підвищення розцінки за нормою на 50%:

$$\begin{aligned} N_n - 510 \text{ шт.} &= 100 \% \\ N_{\phi} - 570 \text{ шт.} &= X \\ X &= \frac{570 \times 100}{510} = 111,7(\%) \end{aligned}$$

Із розрахунків видно, що норму робітник перевиконав, тому деталі, які зроблені понад норму (570 – 510 = 60 шт.), будуть оплачуватись за підвищеною розцінкою.

$$P'' = 1,5 * 0,62 = 0,93 \text{ (грн.)}$$

4. Визначається заробітна плата робітника-верстатника:

$$Z_{пл} = 0,62 * 510 + 0,93 * 60 = 372,0 \text{ (грн.)}$$

Відповідь: заробітна плата становить 372 грн.

Приклад 5. Фонд заробітної плати робітників на наступний рік повинен становити 1520 тис. грн. Доплати, що входять у фонд тарифної заробітної плати робітників, такі:

- за відрядно-преміальною системою – 350 тис. грн.;
- за погодинно-преміальною системою – 250 тис.грн.;
- за роботу в нічний час – 115 тис.грн.;
- незвільненим бригадирам – 50 тис.грн.;
- підліткам за скорочений робочий день – 25 тис. грн.;
- за чергові і додаткові відпустки – 225 тис.грн.;
- за час виконання державних обов'язків – 45 тис. грн.

Визначити годинний, денний і річний фонди заробітної плати робітників.

Розв'язання:

1. Годинний фонд заробітної плати робітників:

$$\Phi ЗП_{\text{год}} = 1520 + 350 + 250 + 115 + 50 = 2285 \text{ тис.грн}$$

2. Денний фонд заробітної плати робітників:

$$\Phi ЗП_{\text{ден}} = 2285 + 25 = 2310 \text{ тис.грн}$$

3. Річний фонд заробітної плати робітників:

$$\Phi ЗП_{\text{річ}} = 2310 \text{ н} + 225 + 45 = 2580 \text{ тис.грн.}$$

Відповідь: річний фонд заробітної плати становить 2580 тис.грн.

Приклад 6. Визначити заробітну плату робітника при відрядно-преміальній системі, якщо він за місяць виготовив 180 виробів при завданні 177 шт. Норма часу на виконання операцій складає 2,5 нормо-год, а годинна тарифна ставка становить 7 грн. Процент доплат за виконання плану становить 9 %, а процент доплати за кожний процент перевиконання плану становить 1,5 %.

Розв'язання:

1. Визначаємо розцінку:

$$P = 2,5 \text{ нормо-год} \cdot 7 \text{ грн} = 17,5 \text{ грн}$$

2. Визначаємо заробітну плату за місяць:

$$ЗП = 17,5 \text{ грн} \cdot 180 \text{ од} = 3150 \text{ грн}$$

3. Визначаємо відсоток перевищення норми виробітку:

$$ПНВ = \frac{180 \text{ од} - 177 \text{ од}}{177 \text{ од}} \cdot 100 = 1,69$$

4. Заробітна плата робітника при відрядно-преміальній системі:

$$ЗП = 3150 \text{ грн} \cdot \left(1 + \frac{9 + 1,69 \cdot 1,5}{100} \right) = 3513,35 \text{ грн.}$$

Відповідь: заробітна плата становить 3513,35 грн.

Завдання для самостійного виконання:

Задача 1. На виробничому підприємстві переважає відрядно-преміальна система оплати праці. Робітник-відрядник протягом розрахункового місяця відпрацював 175 людино-годин і виготовив 480 деталей. Норма часу на виготовлення однієї деталі становить 0,4 людини-години, а розцінка – 29,1 коп. за виготовлену деталь. Передбачувана премія робітникам нараховується в наступних розмірах: за виконання встановленої норми – 10%, за кожний відсоток перевиконання норми 1,5% від відрядного заробітку. Визначити загальну суму нарахованої заробітної плати робітника-відрядника за місяць.

Задача 2. У виробничому цеху підприємства протягом розрахункового року має працювати 20 робітників четвертого розряду. Тарифна ставка робітника четвертого розряду становить 95,5 коп. /год. Річний фонд робочого часу одного робітника складає 1815 год. Коефіцієнт виконання виробничих норм у середньому очікується на рівні 1,2. Обчислити річний фонд заробітної плати виробничого цеху підприємства

Задача 3. Робітник промислового підприємства працює за відрядно - прогресивною системою оплати праці. Денна тарифна ставка робітника п'ятого розряду становить 8 грн. 47 коп. За перевиконання виробничої норми праця робітника оплачується за розцінкою, збільшеною на 50%.

Розрахувати загальну суму заробітку робітника п'ятого розряду, який у розрахунковому місяці виконав виробничу норму на 118% і відпрацював 22 робочі зміни.

Термінологічний словник:

Номинальна заробітна плата - нарахована і одержана працівником сума грошей, яка відповідає витраченій ним праці за певний період часу.

Реальна заробітна плата визначає кількість товарів і послуг, яку працівник зможе придбати за зароблену суму грошей. Тобто реальна заробітна плата характеризує купівельну спроможність номінальної заробітної плати.

Основна заробітна плата - винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норм часу, виробітку, обслуговування, посадових обов'язків). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників і посадових окладів для службовців у розмірах, що не перевищують встановлених чинним законодавством.

Додаткова заробітна плата - винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи, винахідництво і особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Тарифна сітка являє собою сукупність кваліфікаційних тарифних розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів, за якими визначається розмір тарифних ставок (у гривнях) оплати праці працівників залежно від складності виконуваних робіт і кваліфікації працівників.

Тарифний розряд – елемент тарифної сітки, що характеризує складність виконуваних робіт і рівень кваліфікації працівника, здатного виконувати роботу відповідної складності. Цей показник визначається за довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Тарифний коефіцієнт - елемент порозрядної диференціації тарифних ставок тарифної сітки, який є відношенням розміру тарифної ставки кожного наступного розряду тарифної сітки до розміру тарифної ставки першого розряду.

Фонд оплати праці – цільове джерело фінансування витрат на оплату праці працівників підприємства, премії робітникам і службовцям за виробничі результати, заохочувальні та компенсаційні виплати, що відносяться на собівартість продукції.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Кодекс законів про працю України: [Текст]: офіц. текст: за станом на 20 січня 2016 р. – Х.: Одиссей, 2016. – 178 с.
2. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.
3. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.
4. Закон України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1646-17>.
5. Закон України «Про оплату праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про умови і розміри оплати праці працівників підприємств та організацій, що дотуються з бюджету» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/948-97-п>.
7. Економіка підприємства: навч. посібник. - Київ: НаУКМА, 2018. - 343 с.
8. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
9. Дмитрієв І.А. Економіка підприємства: навчальний посібник для практичних занять і самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. - Х.: ХНАДУ, 2018. - 292 с.
10. Причепя, І. В. Економіка підприємства. Самостійна та індивідуальна робота студентів: навчальний посібник. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 145 с.
11. Посилкіна О.В., Кубасова Г.В. Економіка підприємства. Метод. реком. щодо виконання практичних робіт з дисципліни “Економіка підприємства” для здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Економіка підприємства» – Х.: Вид-во НФАУ. – 2019. – 77 с.

ТЕМА 4. ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

«Витрати підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички сутності та змісту витрат підприємства.

План семінарського заняття:

1. Поняття витрат та їх класифікація.
2. Показники витратності виробництва.

Теоретичні відомості

Всі витрати підприємства поділяються на *операційні, інвестиційні та фінансові*. Крім такого поділу, витрати можуть бути бухгалтерськими та економічними. *Бухгалтерські витрати* відображають реальні суми фактично здійснених підприємством витрат на придбання сировинно-матеріальних ресурсів, виплату заробітної плати, нарахування амортизації, здійснення орендних платежів та ін. *Економічні витрати*, крім бухгалтерських, включають неявні витрати підприємства, його власника у вигляді використовуваних землі, приміщень, інших власних активів, на які він формально не несе грошових витрат. Економічні витрати підприємства «перевищують» бухгалтерські на величину неявних (їх часто називають «внутрішніми») витрат.

Витрати на виробництво відображають витрати на придбання усіх видів ресурсів, які безпосередньо спрямовані на виробництво продукції (виконання робіт, надання послуг). Наприклад, на сировину і матеріали, енергію, спожиту на технологічні цілі, заробітну плату основних робітників із нарахуваннями, амортизацію обладнання та ін.

Адміністративні витрати - витрати підприємства на утримання адміністративно-управлінського персоналу, основних засобів виробничого призначення, витрати на комунальні послуги і послуги зв'язку, на охорону, юридичні, аудиторські послуги тощо.

Витрати на збут - витрати підприємства на заробітну плату з нарахуваннями працівників відділу збуту, утримання та амортизацію основних фондів збутових підрозділів, витрати на утримання складів готової продукції, витрати на рекламу, маркетинг.

Інші операційні витрати включають витрати підприємства на орендні платежі за орендоване майно, витрати на покриття безнадійних та сумнівних боргів підприємству, витрати на виробничі запаси, реалізовані на сторону, суми втрат від знецінення запасів, нестач і псування товарно-матеріальних цінностей та ін.

Прості (одноелементні) витрати - мають єдиний економічний зміст; наприклад, сировина і матеріали, заробітна плата тощо; комплексні - різнорідні за своїм складом і охоплюють декілька елементів витрат, їх ще називають непрямими; наприклад, загальновиробничі та адміністративні витрати, втрати від браку.

Прямі - безпосередньо пов'язані з виготовленням даного виду продукції і можуть бути прямо віднесені на її одиницю, наприклад, матеріальні витрати; непрямі - пов'язані з виготовленням різних виробів і не можуть прямо відноситись на той чи інший вид продукції; наприклад, заробітна плата управлінського і обслуговуючого персоналу, утримання і експлуатація основних фондів тощо.

Постійні - їх загальна сума не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах, наприклад, витрати на утримання і експлуатацію будівель і споруд, витрати на управління; у складі постійних розрізняють умовно-постійні витрати, які неістотно змінюються при зміні обсягу виробництва; **змінні** - загальна сума витрат за певний час залежить від обсягу виробництва продукції, наприклад, збільшення обсягу виробництва швейних виробів спричиняє відповідне збільшення витрат на закупівлю тканин, збільшення обсягу вантажних перевезень викликає збільшення витрат на паливо; змінні витрати поділяються на пропорційні та непропорційні.

Критична точка виробництва (точка беззбитковості) характеризує такий обсяг виробництва і збуту продукції, за якого чиста виручка дорівнює собівартості, а прибуток є нульовим. Для її обчислення використовується формула:

$$V_{\text{кр}} = \frac{S_{\text{пост}}}{\text{Ц} - S_{\text{зм-1}}} \quad (4.1)$$

де $S_{\text{пост}}$ - загальна величина постійних витрат;

$S_{\text{зм1}}$ - змінні витрати у розрахунку на один виріб;

Ц - ціна, встановлена на одиницю продукції певного виду (без ПДВ).

Важливішою є класифікація витрат за економічними елементами і статтями витрат.

Статті витрат - витрати, які відрізняються між собою функціональною роллю у виробничому процесі та місцем виникнення. За статтями витрат формується собівартість одиниці продукції, тобто її калькуляція.

Витрати підприємства включаються в собівартість продукції.

Відмінність статей витрат від аналогічних елементів витрат полягає у тому, що в першому випадку враховуються тільки витрати на даний виріб, а в другому - усі витрати підприємства, незалежно від того де і на які потреби вони були здійснені.

Питання для самостійного вивчення:

1. Особливість дегресуючих змінних витрат.
2. Групування витрат на виробництво за економічними елементами.
3. Наведіть класифікацію витрат, які формують собівартість продукції за економічними елементами.

Теми рефератів:

1. Обґрунтування та вибір стратегії зниження поточних витрат на підприємствах України.
2. Доцільність використання системи управління витратами на вітчизняних підприємствах з урахуванням зарубіжного досвіду.
3. Класифікація витрат та її значення в управлінні витратами підприємства при прийнятті окремих господарських рішень.
4. Калькулювання витрат на виробництво та реалізацію продукції.
5. Зарубіжний досвід визначення витрат виробництва.

Тестові завдання:

1. *Зазначити помилкові твердження:*

- а) змінними називають такі витрати, які залежать від кон'юнктури ринку.
- б) виробнича собівартість продукції включає витрати підприємства на виготовлення і збут продукції;
- в) до змінної частини виробничих витрат відносяться витрати на сировину;
- г) до прямих податків в Україні відносять ПДВ, акциз, мито.

2. *За зв'язком із обсягом виробництва витрати підприємства поділяється на ...*

- а) виробничі та комерційні;
- б) продуктивні та непродуктивні;
- в) постійні та змінні;
- г) прямі та непрямі.

4. *За економічною однорідністю витрати підприємства поділяються на ...*

- а) постійні, змінні;
- б) елементні, комплексні;
- в) виробничі, комерційні;
- г) прямі, непрямі.

5. *До виробничої собівартості на промисловому підприємстві відносять витрати на:*

- а) електроенергію на технологічні потреби;
- б) утримання виробничого устаткування;
- в) оплату праці адміністративного персоналу;
- г) транспортування готової продукції за межі підприємства.

6. *Витрати пов'язані з управлінням та обслуговуванням виробництва називаються.*

- а) комерційними;
- б) накладними;
- в) змінними;
- г) основними.

7. *Змінними називають витрати на виробництво продукції, які залежать від ...*

- а) обсягу випущеної продукції;
- б) часу;
- в) кон'юнктури ринку;
- г) інфляції.

8. *Ціни, за якими виробники сільськогосподарської продукції реалізують її з метою подальшої переробки, називаються ...*

- а) роздрібними;
- б) закупівельними;
- в) кошторисними;
- г) регіональними.

9. *До комерційних відносяться витрати підприємства, пов'язані з ...*

- а) виплатою заробітної плати виробникам продукції;
- б) зберіганням сировини й матеріалів на складі;
- в) переміщенням готової продукції на зовнішні склади;
- г) маркетинговими дослідженнями ринку збуту.

10. *Зазначити непрямі податки (збори):*

- а) ПДВ;
- б) податок на прибуток підприємства;
- в) акцизний збір;
- г) мито.

11. *Ціни, за якими підприємство-виробник реалізує промислову продукцію на внутрішньому ринку, називаються ...*

- а) кошторисними;
- б) закупівельними;
- в) світовими;
- г) відпускними.

12. *Витрати на поточний ремонт устаткування і витрати на рекламу готової продукції – це приклади відповідно ... витрат.*

- а) основних і накладних;
- б) прямих і непрямих;
- в) виробничих і комерційних;

г) продуктивних і непродуктивних

13. Нижньої межею ціни виробу є :

- а) рентабельність капіталу;
- б) кошторис витрат на виробництво;
- в) собівартість одиниці продукції;
- г) точка беззбитковості виробництва.

Рекомендації для проведення семінарських занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Постійні витрати на одиницю становили 5 грн за обсягу виробництва 5000 од. Визначити, чому дорівнюють постійні витрати на одиницю при обсязі виробництва 10000 од., грн.

Розв'язання:

У нашому прикладі загальні постійні витрати:

$$5 \text{ грн} \cdot 5000 \text{ од.} = 25\,000 \text{ грн.}$$

Постійні ж витрати на одиницю за обсягу виробництва 10000 од. дорівнюють:

$$25\,000 \text{ грн} : 10\,000 \text{ од.} = 2,5 \text{ грн.}$$

Таким чином, при збільшенні обсягів виробництва постійні витрати на одиницю зменшуються.

Відповідь: постійні витрати складатимуть 2,5 грн.

Приклад 2. Постійні витрати - 200 грн; середні змінні витрати на одиницю продукції- 10 грн; функція витрат підприємства: $Y = 200 + 10x$.

Розв'язання:

Якщо підприємство планує реалізувати 50 одиниць продукції, то загальні витрати складатимуть:

$$Y = 200 + (10 \cdot 50) = 700 \text{ грн.}$$

Відповідь: загальні витрати складатимуть 700 грн

Приклад 3. Визначити функцію витрат методом вищої-нижчої точки за наступними даними про роботу обладнання підприємства:

Тиждень	Час роботи обладнання, маш-год.	Витрати на обслуговування, грн
1	80	2500
2	200	7600
3	130	4100
4	145	4690
5	110	3795
6	50	2100
7	180	6700
8	160	5200

Як бачимо, найвищий рівень діяльності складає 200 машино-год., а найнижчий - 50 машино-год.

Спочатку визначимо загальну суму змінних витрат. Для цього складемо наступну таблицю:

Таблиця

Значення змінних витрат

Результати	Фактор витрат, маш-год.	Витрати на обслугов, грн
Мах значення функції	200	7600
Мін значення функції	50	2100
Різниця (загальна сума змінних витрат)	150	5500

Отже, при зміні обсягу виробництва на 150 од., витрати змінилися на 5500 грн., що і є загальна сума змінних витрат.

Звідси змінні витрати на одиницю складають $5500 : 150 = 36,7$ грн.

Далі визначимо величину постійних витрат для вищої та нижчої точок:

$$a = 7600 - 36,7 * 200 = 260 \text{ грн}$$

$$a = 2100 - 36,7 * 50 = 260 \text{ грн}$$

Таким чином, функція витрат наступний вигляд:

$$y = 260 + 36,7x$$

Відповідь: функція витрат $y = 260 + 36,7x$

Приклад 4. Необхідно обчислити чистий прибуток підприємства на основі наступних даних.

Залишки на рахунках запасів у звітному періоді склали:

Рахунок	На початок року, грн.	На кінець року, грн.
Сировина і матеріали	11000	8000
Незавершене виробництво	6000	7000
Готова продукція	22 000	18 000

У звітному періоді підприємство мало такі показники витрат, грн:

витрати на придбання сировини і матеріалів - 73 000;

прямі витрати на оплату праці - 30 000;

непрямі витрати на оплату праці виробничого персоналу - 40 000;

адміністративні витрати - 40 000;

витрати на збут - 10 000;

витрати на утримання і експлуатацію обладнання - 2000;

інші загальновиробничі витрати - 8000.

виручка від реалізації у звітному періоді - 250 000 грн.

Для вирішення даної задачі необхідно скласти звіт про фінансові результати, розмежувавши витрати на виробничі та витрати періоду. Відповідно

до умови до витрат на виробництво включаються наступні витрати: матеріали, оплата праці й виробничі накладні витрати. До останніх належать: непряма оплата праці виобничого персоналу, загальновиробничі витрати, витрати на утримання обладнання.

Розв'язання:

1. Спочатку визначимо суму прямих матеріальних витрат:

$$\begin{aligned} \text{Прямі матеріальні витрати} &= \text{Залишки матеріалів на початок періоду} + \\ &\text{Придбання матеріалів за рік} - \text{Залишки матеріалів на кінець періоду:} \\ &11000 + 73000 - 8000 - 76000 \text{ грн.} \end{aligned}$$

2. Виробничі накладні витрати складають:

$$40\ 000 + 8000 + 2000 * 50\ 000 \text{ грн.}$$

Отже, загальна сума поточних витрат на виробництво за рік дорівнюють:

$$76\ 000 + 30\ 000 + 50\ 000 = 156\ 000 \text{ грн.}$$

3. Визначимо собівартість готової продукції ($СВ_{гп}$):

$$\begin{aligned} СВ_{гп} &= НЗВ_n + \text{Виробничі витрати} - НЗВ_к: \\ &6000 + 156\ 000 - 7000 - 155\ 000 \text{ грн.} \end{aligned}$$

4. Визначимо собівартість реалізованої продукції ($СВ_{рп}$):

$$СВ_{рп} = 22\ 000 + 155\ 000 - 18\ 000 = 159\ 000 \text{ грн.}$$

5. Операційні витрати включають адміністративні, загальногосподарські та витрати на збут і дорівнюють:

$$25\ 000 + 15\ 000 + 10\ 000 = 50\ 000 \text{ грн.}$$

Для визначення суми чистого прибутку необхідно скласти звіт про фінансові результати:

Показники	Сума, грн.
1. Виручка від реалізації	250 000
2. Собівартість реалізованої продукції	159 000
3. Валовий прибуток (рядок 1 - рядок 2)	91000
4. Операційні витрати	50 000
5. Операційний прибуток (рядок 3 - рядок4)	41000
6. Податок на прибуток (25 %)	10 250
7. Чистий прибуток (рядок 5 - рядок 6)	30 750

6. Коефіцієнт реагування витрат (K), який характеризує співвідношення темпів зростання витрат і темпів підвищення ділової активності підприємства, тобто це співвідношення % зміни витрат і % зміни обсягу діяльності:

$$K = \% \text{ зміни витрат} / \% \text{ зміни обсягу діяльності.}$$

Залежно від коефіцієнта реагування на зміни зміни обсягу діяльності витрати поділяються на:

постійні, якщо $K=0$;
 дегресивні, якщо $0 < K < 1$;
 пропорційні, якщо $K=1$;
 прогресивні, якщо $K > 1$.

7. Собівартість реалізованої продукції (CB_{pn}) визначається:

$CB_{pn} = \text{готова продукція на початок періоду (ГП}_n) + \text{собівартість випущеної готової продукції (CB}_{zn}) - \text{готова продукція на кінець періоду (ГП}_k).$

Приклад 5. Визначити планову суму та рівень витрат обігу по підприємству роздрібною торгівлі (табл.1). Під час обчислення плану витрат обігу урахувати можливе зниження рівня витрат за рахунок зростання товарообігу в плановому періоді. За попередніми розрахунками темп приросту товарообігу становитиме 4,6%. Коефіцієнт реагування витрат – 0,8. Підприємство знаходиться в короткостроковому періоді.

Таблиця 1

Дані для розрахунків

Показник	Поточний рік		План	
	Сума, тис.грн.	% до товарообігу	Сума, тис.грн.	% до товарообігу
Товарообіг	3810,0			
Витрати обігу	571,0			
- постійні	257,0			
- змінні				

Розв'язання:

- Визначається обсяг товарообороту за планом:
 $3810,0 \times (100 + 4,6) / 100 = 3985,3$ (тис. грн.)
- Сума змінних витрат у поточному році становить:
 $571,0 - 257,0 = 314,0$ (тис. грн.)
- Визначається розмір змінних витрат за планом з урахуванням темпу приросту товарообороту та коефіцієнту реагування витрат:
 $4,6\% \times 0,8 = 3,68\%$; $314,0 \times (100 + 3,68) / 100 = 325,6$ (тис. грн.)
- Оскільки передбачається, що сума постійних витрат у короткостроковому періоді не зміниться, то загальна сума витрат за планом становить:
 $325,6 + 257,0 = 582,6$ (тис. грн.)
- Розраховуються рівні витрат обігу:
 у поточному році: $571,0 / 3810,0 \times 100 = 15\%$;
 за планом: $582,6 / 3985,3 \times 100 = 14,62\%$.

Розрахунки зведено до таблиці 2.

Аналіз витрат обігу

Показник	Поточний рік		План	
	Сума, тис.грн.	% до товарообігу	Сума, тис.грн.	% до товарообігу
Товарообіг	3810,0	-	3958,3	-
Витрати обігу	571,0	15,0	519,8	14,62
-постійні	257,0	6,7	257,0	6,45
-змінні	314,0	8,3	262,8	8,17

Таким чином, рівень витрат обігу підприємства у товарообороті в плановому періоді зменшиться на 0,38% (15,0% – 14,62%).

Відповідь: рівень витрат зменшиться на 0,38%

Практичні завдання для самостійного виконання:

Задача 1. У звітному періоді підприємство придбало сировини на суму 169 тис. грн і обладнання на суму 120 тис. грн. У виробництво протягом звітного періоду було видано сировини на суму 140 тис. грн. Обладнання введено в експлуатацію і по ньому нараховано амортизацію в розмірі 21 тис. грн.

Визначити закінчені витрати звітного періоду.

Задача 2. Підприємство виробляє продукцію одного найменування за ціною 2,3 грн. за одиницю. Питомі змінні витрати складають 1,8 грн., загальна сума постійних витрат 5 500 грн. В результаті зростання орендної плати загальні постійні витрати збільшаться на 8 %.

Визначити, який вплив здійснить збільшення постійних витрат на величину критичного обсягу реалізації продукції.

Задача 3. У першому кварталі змінні витрати на 1 виріб склали 9,5 грн., ціна одиниці продукції – 12,5 грн., загальні постійні витрати - 100 тис грн. У другому кварталі ціни на сировину зросли на 10 %, що привело до зростання змінних витрат також на 10 %.

Визначте, як зміна цін на сировину вплине на критичний випуск продукції.

Термінологічний словник:

Альтернативна вартість – вартість виробництва товару або послуги, яка вимірюється з точки зору втраченої (упущеної) можливості виробництва іншого виду товару або послуг, що вимагають тих же витрат ресурсів; ціна заміни одного блага іншим.

Витрати - зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) за звітний період.

Витрати виробництва – повні витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції і обумовлені ним.

«Витрати-випуск» – балансова економіко-математична модель, що лежить в основі міжгалузевого балансу виробництва і розподілу продукції, та заснована на порівнянні вартості продукції і сумарних витрат на її випуск в грошовому вираженні.

Витрати граничні – збільшення витрат підприємства, необхідне для збільшення випуску продукції на одну одиницю.

Витрати операційні – витрати операційної діяльності підприємства, тобто його основної діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), яка забезпечує основну частку його доходу.

Витрати постійні – витрати, абсолютна величина яких не змінюється разом зі зміною обсягу виробництва продукції.

Інші операційні витрати – витрати операційної діяльності, що пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг) і не увійшли до складу інших економічних елементів витрат, зокрема, витрати на відрядження в межах встановлених норм, вартість робіт, послуг сторонніх підприємств, плата за розрахунково-касове обслуговування, сума податків, зборів, втрати від псування цінностей, сума фінансових санкцій, орендна плата тощо.

«Собівартість продукції»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички розрахунку валової, товарної та реалізованої собівартості продукції.

План семінарського заняття:

1. Собівартість продукції (робіт, послуг).
2. Кошторис витрат на виробництво.
3. Калькулювання собівартості продукції.
4. Методи калькулювання.

Теоретичні відомості

Собівартість продукції використовується для контролю за ефективністю використання виробничих ресурсів, визначення економічної ефективності організаційно-технічних заходів, встановлення цін на продукцію. *Зниження собівартості є основним джерелом зростання прибутку підприємства.*

На практиці не завжди собівартість продукції є повним відображенням дійсних витрат на її виробництво. Через собівартість відшкодовуються лише ті витрати, які забезпечують просте відтворення усіх виробничих чинників: предметів і засобів праці, природних ресурсів, робочої сили.

«Алгоритм» формування повної собівартості продукції представлений на рис. 4.3:

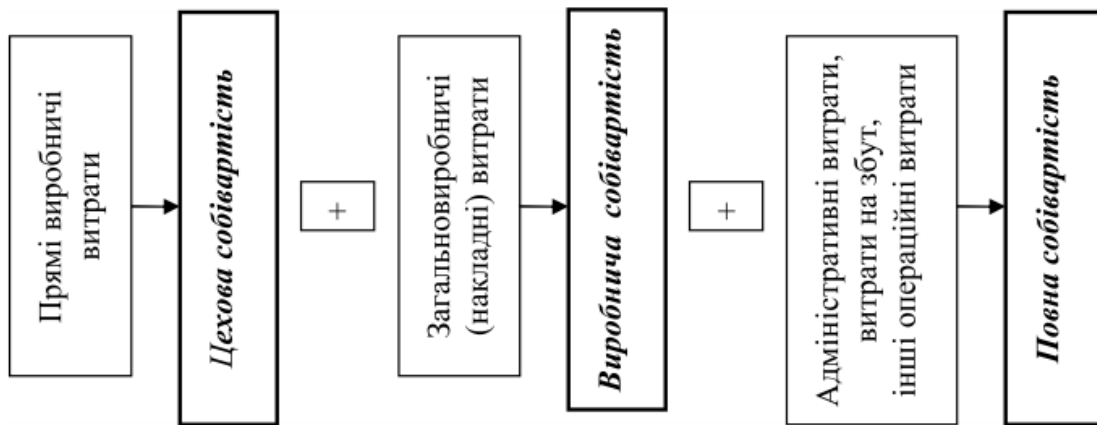

Рис.4.3 Формування повної собівартості продукції

Собівартість товарної продукції обчислюється на основі елементів витрат, що відображаються в кошторисі, з подальшим їх коригуванням на величину витрат, які не включені у виробничу собівартість продукції (витрати на підготовку та освоєння нової продукції, позавиробничі витрати, відшкодування втрат від браку), зміну залишків витрат майбутніх періодів.

Калькулювання собівартості продукції - процес обмеження собівартості одиниці продукції.

Методи калькулювання - нормативний, параметричний, розрахунково - аналітичний.

Показниками собівартості, що використовуються в господарській діяльності підприємства виступають:

Індивідуальна собівартість характеризує витрати окремого підприємства на виробництво і реалізацію продукції, а галузева ($C_{сг}$) - середні у галузі витрати на виробництво і реалізацію продукції; вона визначається за формулою:

$$C_{сг} = \frac{\sum c_i \cdot N_i}{\sum N_i} \quad (4.2)$$

де C_i - собівартість певного виду продукції на i -ому підприємстві, грн.;

N_i - кількість виготовленої продукції певного виду на i -му підприємстві, нат.од;

n - кількість підприємств у галузі, що виготовляють даний вид продукції.

Витрати на 1 грн. товарної продукції ($V_{1 \text{ грн. тп}}$):

$$V_{1 \text{ грн. тп}} = C_{тп} / Q_{тп}, \text{ коп./грн.}, \quad (4.3)$$

де $C_{тп}$ - собівартість всієї товарної продукції підприємства, грн.;

$Q_{тп}$ - обсяг товарної продукції підприємства, грн.;

2) **собівартість окремих видів** продукції; визначається на основі калькуляцій;

3) **зниження собівартості** порівняльної товарної продукції; використовується на підприємствах зі сталим асортиментом продукції.

Питання для самостійного вивчення:

1. Сутність та механізм застосування методів ABC – метод, директ – костинг, стандарт – костинг при оцінці собівартості продукції.
2. Собівартість продукції, склад окремих елементів витрат, що входять до виробничої собівартості.
3. Економічна сутність собівартості продукції.
4. Фактори впливу собівартості продукції.
5. Наведіть класифікацію витрат, які формують собівартість продукції за економічними елементами.

Теми рефератів:

1. Прогнозування собівартості нових виробів на етапі їх проектування.
2. Фактори впливу на собівартість виробництва продукції.
3. Особливості окремих методів калькуляції собівартості продукції та умови їх застосування.
4. Напрямки зменшення собівартості продукції.
5. Економічна відмінність статті витрат "виробнича собівартість" і "повна собівартість".

Тестові завдання:

1. Собівартість продукції являє собою:
  - а) усі види виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, що були використані;
  - б) грошові платежі постачальникам ресурсів: оплату сировини, палива, заробітну плату, амортизаційні відрахування;
  - в) грошовий вираз витрат на виробництво та реалізацію продукції.
2. Основним об'єктом калькулювання на виробничому підприємстві є:
  - а) внутрішні транспортні послуги;
  - б) ремонтні роботи;
  - в) продукція, що виготовляється для продажу на ринку;
  - г) інструмент власного виробництва.
3. Метою групування витрат за калькуляційними статтями є:
  - а) визначення потреби в поточних витратах;
  - б) визначення собівартості одиниці виробу;
  - в) визначення структури собівартості виробленої продукції;
  - г) визначення пайової участі у витратах на виробництво одиниці продукції.
4. Виробнича собівартість продукції включає усі витрати:
  - а) одного виробничого підрозділу на виробництво продукції;
  - б) підприємства на виробництво продукції;

- в) підприємства на виробництво продукції плюс витрати на їх реалізацію;
- г) усі відповіді неправильні.

5. У разі визначення собівартості продукції за виробничими витратами операційний прибуток обчислюється як різниця між доходом від продажу і:

- а) собівартістю виготовленої продукції;
- б) собівартістю виготовленої продукції та адміністративними витратами;
- в) собівартістю виготовленої продукції та витратами на збут;
- г) собівартістю реалізованої продукції та витратами на збут.

6. Якщо розглядати конкретний виріб як об'єкт калькулювання, то загальні витрати підприємства на нього:

- а) не нараховуються;
- б) нараховуються прямо;
- в) нараховуються та обчислюються за методом розподілу.

7. Калькуляція – це обчислення собівартості:

- а) валової продукції;
- б) окремих виробів;
- в) товарної продукції;
- г) реалізованої продукції.

8. На зниження собівартості продукції впливають наступні фактори:

- а) поліпшення використання природних ресурсів;
- б) підвищення технічного рівня виробництва;
- в) поліпшення структури виробленої продукції;
- г) зміна розміщення виробництва.

9. Зі збільшенням обсягу виробництва собівартість одиниці продукції:

- а) збільшується;
- б) знижується;
- в) залишається без змін.

10. Які витрати не включають до собівартості продукції, виробленої на промисловому підприємстві:

- а) вартість палива та енергії на виробництво продукції;
- б) вартість сировини та допоміжних матеріалів;
- в) витрати зі збуту продукції;
- г) витрати на утримання та експлуатацію обладнання.

11. В однопродуктовому виробництві з коротким виробничим циклом собівартість одиниці продукції визначається:

- а) діленням усіх витрат за певний період на обсяг виробництва продукції за цей же період;

- б) безпосереднім обчисленням прямих витрат і розподілом за певною базою непрямих витрат;
- в) розподілом усіх витрат пропорційно кількості машино-годин;
- г) розподілом усіх витрат пропорційно основній заробітній платі виробничих робітників.

12. Розподіл загальновиробничих витрат пропорційно основній заробітній платі виробничих робітників за умов різного рівня механізації робіт призводить до:

- а) зниження собівартості трудомістких виробів;
- б) завищення собівартості трудомістких виробів;
- в) точного розподілу зазначених витрат;
- г) завищення собівартості машиномістких виробів.

13. У комплексному виробництві внаслідок виконання одного технологічного процесу одержують два кінцевих продукти: один – рідина, другий – газ. Спільні витрати на виготовлення цих продуктів можна розподілити між ними пропорційно:

- а) обсягу продукції в натуральному вимірі;
- б) обсягу продукції в цінах продажу;
- в) обсягу продукції в нормо-годинах;
- г) матеріальним витратам.

14. Найбільш обґрунтованим методом обчислення витрат на утримання та експлуатацію машин і устаткування на одиницю продукції у багатопродуктовому виробництві є їх розподіл пропорційно:

- а) основній зарплаті виробничих робітників;
- б) прямим витратам;
- в) кошторисним ставкам витрат на одну машино-годину;
- г) прямим матеріальним витратам.

15. У період освоєння виробництва нових складних виробів їх собівартість:

- а) знижується рівномірно (лінійно) в міру зростання кількості виробів від початку їх освоєння;
- б) знижується на ту саму відносну величину за подвоєння кількості виробів від початку їх освоєння;
- в) рівномірно підвищується;
- г) залишається незмінною.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. У звітному році собівартість товарної продукції склала 450,2 тис. грн., витрати на 1 грн. товарної продукції – 0,89 грн. У плановому році витрати на 1 грн. товарної продукції встановлені в розмірі 0,85 грн. Обсяг виробництва продукції збільшиться на 8%.

Визначте собівартість товарної продукції планового року.

Розв'язання

1. Витрати на 1 грн. товарної продукції розраховуються таким чином:

$$V_{1\text{грн}} = \frac{C}{N}$$

де С – собівартість товарної продукції;

N – обсяг виробництва продукції.

Виходячи з цієї формули визначимо обсяг товарної продукції в звітному році:

$$N = \frac{450.2}{0.89} = 505.48 \text{ (тис. грн.)}$$

1. Обсяг товарної продукції у плановому році становитиме:

$$N_1 = 505,483 \cdot 1,08 = 546,31 \text{ тис. грн.}$$

2. Собівартість товарної продукції в плановому році становитиме:

$$C_1 = N_1 \cdot V_{1\text{грн}} = 546,310 \cdot 0,85 = 464,36 \text{ тис. грн.}$$

Відповідь: собівартість товарної продукції в плановому році становить 464,36 тис.грн.

Приклад 2. Визначити витрати на 1 грн. виробленої продукції, коли відомо, що матеріальні витрати складають 85% собівартості продукції, або 3650 тис. грн., а вартість виготовленої продукції становить 6280 тис.грн.

Розв'язання:

1. Визначимо повну собівартість продукції ($C_{\text{повн}}$):

$$C_{\text{повн}} = 3650 / 0,85 = 4294,1 \text{ (тис. грн)}$$

2. Визначимо витрати на 1 грн. виготовленої продукції ($V_{1\text{грн}}$) як добуток вартості виготовленої продукції і собівартості:

$$V_{1\text{грн}} = 4294,1 / 6280 = 0,6838 \text{ (грн.) або } 68,38 \text{ (коп.)}$$

Відповідь: витрати на 1 грн. виготовленої продукції становлять 68,38 коп.

Приклад 3. Обчислити величину технологічної, цехової, виробничої та собівартості реалізації, виходячи із наведених даних:

- 1) витрати енергії, спожитої на технологічні цілі, - 13 000 грн.;
- 2) витрати енергії, спожитої на загальногосподарські цілі, - 3 500 грн.;
- 3) витрати на оренду приміщення виробничого цеху – 8 000 грн.;
- 4) витрати сировини та матеріалів на виготовлення продукції – 63 000 грн.;
- 5) витрати на відрядження директора підприємства – 430 грн.;
- 6) витрати на оплату праці збутового персоналу – 1 800 грн.;

- 7) витрати на оплату праці основних виробничих робітників з нарахуваннями – 14 600 грн.;
- 8) витрати на утримання адміністративного персоналу цеху з нарахуваннями – 2 700 грн.;
- 9) витрати на утримання адміністративного персоналу підприємства - 6 900 грн.;
- 10) витрати на утримання приміщення фірмового магазину підприємства – 12 600 грн.;
- 11) амортизація виробничого обладнання – 2 800 грн.;
- 12) амортизація адміністративно-господарської споруди – 1 600 грн.

Розв'язання:

1. Технологічна собівартість:

$$13\,000 + 63\,000 + 14\,600 + 2\,800 = 93\,400 \text{ грн.}$$

2. Цехова собівартість:

$$93\,400 + 8\,000 + 2\,700 = 104\,100 \text{ грн.}$$

3. Виробнича собівартість:

$$104\,100 + 3\,500 + 430 + 6\,900 + 1\,600 = 116\,530 \text{ грн.}$$

4. Собівартість реалізації:

$$116\,530 + 1\,800 + 12\,600 = 130\,930 \text{ грн.}$$

Відповідь: технологічна – 93 400 грн., цехова – 104 100 грн; виробнича – 116 530 грн, собівартість реалізації – 130 930 грн.

Приклад 4. У звітному році собівартість товарної продукції склала 450,2 тис. грн, витрати на 1 грн товарної продукції – 2,89 грн. У плановому році витрати на 1 грн товарної продукції встановлені в розмірі 2,38 грн. Обсяг виробництва збільшиться на 8%.

Визначте собівартість товарної продукції планового року.

Розв'язання:

1. Обсяг товарної продукції в звітному році:

$$Q_{з.р.} = 450,2 / 2,89 = 155,8 \text{ (тис. грн).}$$

2. Обсяг товарної продукції в плановому році:

$$Q_{п.р.} = 155,8 \cdot 1,08 = 168,3 \text{ (тис. грн).}$$

3. Собівартість товарної продукції в плановому році:

$$C_{п.р.} = 168,3 \cdot 2,38 = 400,6 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: річна собівартість товарної продукції підприємства в плановому періоді становить 400,6 тис. грн.

Приклад 5. Обсяг товарної продукції в минулому році становив 12400 тис. грн. Частка витрат на виробництво в одній гривні товарної продукції – 0,9 грн. У плановому році передбачається збільшити обсяг виробництва на 12% за рахунок впровадження нової техніки. При цьому буде досягнуто економію в розмірі 130 тис. грн. Умовно-постійні витрати в минулому році становили 3000 тис. грн, а у зв'язку зі збільшенням обсягу виробництва вони збільшаться на 5%.

Виявити вплив факторів на собівартість товарної продукції і зміну рівня витрат на виробництво 1 грн товарної продукції.

Розв'язання:

1. Плановий обсяг виробництва товарної продукції:

$$Q_{пл} = Q_{баз} \times id,$$

$Q_{пл}$, $Q_{баз}$ – обсяг товарної продукції у базовому та плановому році, гр. од.;

I_d – індекс приросту планового обсягу товарної продукції.

$$Q_{пл} = 12400 \times 1,12 = 13888 \text{ тис. грн.}$$

2. Собівартість товарної продукції за рівнем витрат на її виробництво минулого року

$$C_{mn} = Q_{пл} \times \alpha_{баз},$$

$\alpha_{баз}$ - частка витрат на 1 грн товарної продукції в базовому році.

$$C_{пл} = 13888 \times 0,9 = 12499,2 \text{ тис грн.},$$

3. Зміна умовно-постійних витрат у плановому році

$$V_{уп} = 3000 \cdot (512) : 100 = 210 \text{ тис. грн.}$$

4. Собівартість товарної продукції підприємства з урахуванням дії факторів

$$C_{пп} = 12499,2 - 130 - 210 = 12159,2 \text{ тис. грн.}$$

5. Рівень частки витрат на виробництво 1 грн товарної продукції у плановому періоді

$$\alpha_{пл} = 12159,2 : 13888 = 0,875 \text{ грн.}$$

6. Зміна загального рівня витрат на виробництво 1 грн товарної продукції

$$\Delta = (\alpha_{пл} - \alpha_{баз}) / \alpha_{баз} \times 100 = ((0,875 - 0,9) / 0,9) \times 100 = - 2,7\%.$$

Відповідь: планові витрати на виробництво 1 грн товарної продукції знизяться порівняно з минулим роком на 2,7 %.

Приклад 6. Визначити цехову, виробничу і повну собівартість продукції, виготовленої в січні, за таких даних:

вартість витраченої сировини – 20 тис. грн;
заробітна плата основних робітників – 1 тис. грн;
нарахування на заробітну плату основних робітників – 0,375 тис. грн;
витрати на утримання обладнання цехів підприємства – 1,8 тис. грн;
амортизація будівлі виробничого корпусу – 2,7 тис. грн;
витрати на оренду приміщення офісу – 1,9 тис. грн;
заробітна плата адміністративно-управлінського персоналу – 1,1 тис. грн;
нарахування на заробітну плату адміністративно-управлінського персоналу – 0,41 тис. грн;
витрати, пов'язані з дослідженням ринку – 1,5 тис. грн;
витрати на оплату енергії, спожиту підприємством під час виготовлення продукції – 1,75 тис. грн.

Розв'язання:

Цехова собівартість:

$$20 + 1 + 0,375 = 21,37 \text{ тис. грн.}$$

Виробнича собівартість:

$$21,375 + 1,8 + 2,7 + 1,75 = 27,62 \text{ тис. грн.}$$

Повна собівартість:

$$27,625 + 1,9 + 1,1 + 0,41 + 1,5 = 32,53 \text{ тис. грн.}$$

Відповідь: цехова собівартість становить 21,375 тис. грн, виробнича собівартість – 27,625 тис. грн, повна собівартість – 32,535 тис. грн.

Практичні завдання для самостійного виконання:

Задача 1. У звітному році собівартість товарної продукції дорівнювала 450,2 тис. грн, внаслідок чого витрати на 1 грн товарної продукції склали 0,89 грн. У плановому році витрати на 1 грн товарної продукції визначені у розмірі 0,85 грн. Обсяг виробництва продукції планується збільшити на 8%. Розрахуйте собівартість товарної продукції на плановий рік.

Задача 2. Розрахуйте економію, яку повинно отримати підприємство за рахунок зниження собівартості продукції, якщо за проектом воно планує виробити продукції А 7200 т, продукції В – 680 т. Витрати на 1 грн за звітними даними минулого року складають для продукції А 52 грн, за проектом – 49 грн, для продукції В – 77 грн і 67 грн відповідно.

Задача 3. Собівартість товарної продукції на підприємстві за звітний рік склала 1,2 млн. грн., фактичний обсяг товарної продукції за оптовими цінами підприємства – 145700 грн. Планом передбачається зниження витрат на 1 гривню товарної продукції на 0,25 грн. Визначити витрати на 1 гривню товарної продукції у звітному та плановому роках.

Термінологічний словник:

Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) включає: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати та загальновиробничі витрати.

Калькуляція – представлений в табличній формі бухгалтерський розрахунок витрат у грошовому вираженні на виробництво і збут одиниці виробу або партії виробів, а також на здійснення робіт і послуг.

Калькуляція собівартості продукції – документ, який відображає сукупність витрат на виробництво і реалізацію одиниці продукції; формується на основі калькуляційних статей витрат.

Кошторис витрат – загальна сума витрат на виробництво і збут продукції в цілому по підприємству в певному розрахунковому періоді.

Планова собівартість відбиває індивідуальні витрати конкретного підприємства, які плануються виходячи з норм, тарифів, цін, ставок поточного періоду.

Фактична собівартість – виражені в грошовій формі індивідуальні витрати конкретного підприємства за даних умов.

Нормативна собівартість продукції формується із витрат на виробництво та реалізацію продукції, визначених на основі діючих норм витрат ресурсів.

Кошторисна собівартість відображає витрати підприємства на виріб або замовлення, які виконуються в одиничному виробництві або в разовому порядку.

Цехова собівартість продукції включає всі прямі поточні витрати, пов'язані з виробництвом продукції у межах цеху підприємства (сировина, заробітна плата основних робітників, нарахування на заробітну плату основних робітників, амортизація обладнання цеху).

Виробнича собівартість продукції охоплює витрати на виробництво продукції в межах усього підприємства, тобто як прямі, так і накладні виробничі витрати (витрати на енергію на технологічні цілі, витрати на утримання і експлуатацію обладнання, амортизація будівлі виробничого корпусу тощо).

Повна собівартість продукції складається з виробничої собівартості та позавиробничих витрат підприємства (адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат).

«Формування ціни продукції»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички формування гуртової та роздрібною ціни виробу

План семінарського заняття:

- 1.Ціни на продукцію (роботи, послуги) підприємства.
- 2.Прямі та непрямі податки.
- 3.Методи ціноутворення на підприємстві.

Теоретичні відомості

Ціна на будь-який товар складається з окремих елементів. Основними з них є *собівартість і прибуток*, їх наявність в ціні є обов'язковою. Крім того, до складу ціни можуть входити:

- акцизний збір,
- податок на додану вартість,
- націнки постачальницько-збутових організацій,
- торгівельні надбавки або знижки.

Всі ціни поділяються на дві великі групи: виробничі і споживчі.

В основі формування гуртових та роздрібних цін (та й більшості цін взагалі) лежить собівартість продукції (рис.4.7).

При формуванні *гуртових цін* підприємства до собівартості продукції, поданої у форму калькуляції, додаються: сума прибутку, податок на додану вартість, акцизний податок (АП).

<i>собівартість продукції</i>	<i>прибуток</i>	<i>ПДВ</i>	<i>АП</i>	гуртова ціна підприємства		
<i>собівартість продукції</i>	<i>прибуток</i>	<i>ПДВ</i>	<i>АП</i>	<i>ПЗН</i>	гуртова ціна промисловості	
<i>собівартість продукції</i>	<i>прибуток</i>	<i>ПДВ</i>	<i>АП</i>	<i>ПЗН</i>	<i>ТН</i>	роздрібна ціна

Сума прибутку визначається виходячи із норми рентабельності продукції.

Податок на додану вартість (ПДВ) є видом універсального акцизу, який встановлюється за єдиною ставкою до всього обороту. Це основний вид непрямого оподаткування, який забезпечує основну масу податкових надходжень до державного бюджету. ПДВ встановлюється як процентна надбавка до цін. Реальним об'єктом оподаткування є додана вартість - сума заробітної плати і прибутку, оскільки при утриманні ПДВ вираховується та його сума, яка сплачена платником своїм постачальникам.

<i>Податкове зобов'язання</i>	=	<i>База оподаткування</i>	×	<i>Ставка оподаткування</i>
-------------------------------	----------	---------------------------	----------	-----------------------------

<i>База оподаткування</i>	=	<i>Собівартість + прибуток + акцизний збір + податки, що входять до ціни виробу</i>
---------------------------	----------	---

Гуртова ціна промисловості є сумою гуртової ціни підприємства і постачальницько-збутової надбавка (ПЗН). Постачальницько-збутова надбавка включає витрати і прибуток постачальницько-збутових організацій (наприклад, гуртово-посередницьких фірм).

Роздрібна ціна включає гуртову ціну промисловості і торговельну надбавку (ТН). Торговельна надбавка (націнка) покриває витрати торговельних організацій і забезпечує їм одержання прибутку. Крім того, роздрібні ціни можуть включати спеціальні надбавки, наприклад, за наявність сертифіката відповідності міжнародним системам оцінки якості, за додаткові послуги продавця та ін.

Охарактеризований метод формування гуртових і роздрібних цін має назву витратного методу, оскільки ґрунтується на даних про всі витрати на виробництво і збут продукції.

ПДВ включається в ціну продукції за встановленою ставкою до оподаткованого обороту, який не включає податок на додану вартість. На Україні встановлена єдина ставка ПДВ, яка має два вираження:

- ✓ 20% - включається в ціну товарів, робіт, послуг;
- ✓ 16,67% - визначає суму ПДВ в реалізації товарів, робіт, послуг.

$$C_{\text{гург}} = C_{\text{п}} + \text{П} + H_{\text{під}} + A_3 + \text{ПДВ, грн} \quad (4.4)$$

де $C_{\text{п}}$ - повна собівартість продукції, грн.

П - прибуток, грн.

$H_{\text{під}}$ - надбавки підприємства (за високу якість, за відповідність міжнародним тандартам, тощо), грн.

A_3 - акцизний збір, грн.

ПДВ - податок на додану вартість, грн.

$$\text{П} = C_{\text{п}} \cdot \frac{P\%}{100\%}, \text{грн.} \quad (4.5)$$

де $P\%$ - рентабельність продукції, %.

$$H_{\text{під}} = (C_{\text{п}} + \text{П}) \cdot \frac{H_{\text{під}}\%}{100\%}, \text{грн} \quad (4.6)$$

де $H_{\text{під}}\%$ - відсоток надбавки підприємства, %.

$$A_3 = (C_{\text{п}} + \text{П} + H_{\text{під}}) \cdot \frac{A_3\%}{100\%}, \text{грн.} \quad (4.7)$$

де $A_3\%$ - відсоток акцизного збору, %.

$$\text{ПДВ} = (C_{\text{п}} + \text{П} + H_{\text{під}} + A_3) \cdot \frac{\text{ПДВ}\%}{100\%}, \text{грн.} \quad (4.8)$$

Враховуючи обрану підприємством ринкову стратегію, з метою встановлення оптимального рівня цін використовуються **методи ціноутворення**:

Метод «витрати + прибуток». За цим методом ціна (Ц) обчислюється за формулою:

$$Ц = С + П, \text{ грн.}, \quad (4.9)$$

де С - собівартість продукції, грн.;

П - величина прибутку в ціні, грн.

Отримання цільової норми прибутку - метод ціноутворення, орієнтований на витрати і цільову норму прибутку. Підприємства намагаються встановити таку ціну, яка б забезпечувала прибуток, запланований у відсотках на інвестований капітал. При цьому використовується концепція беззбитковості. Ціна за цією методикою формується виходячи із залежності між загальними витратами, виручкою та обсягом продажу:

$$Ц = V_{зм} + \frac{V_{пост.} + V_{заг.}}{N}, \text{ грн.} \quad (4.10)$$

де $V_{зм}$ - величина змінних затрат на одиницю продукції, грн.

$V_{пост}$ - постійні витрати на виробництво даної продукції за певний період (рік), грн.;

$P_{заг}$ - загальна сума прибутку, яка має бути одержана за той же період від продажу продукції, грн.;

N - обсяг продажу продукції, нат.од.

Питання для самостійного вивчення:

1. Економічний зміст терміну "ціна" продукції.
2. Структура оптової ціни товару.
3. Особливість непрямих податків.
4. Сучасні методи ціноутворення.

Тестові завдання:

1. Цілями ціноутворення, орієнтованими на збут, є:

- а) максимізація прибутку;
- б) максимізація виручки;
- в) стабілізація цін;
- г) збільшення частки ринку.

2. Цілями ціноутворення, орієнтованими на конкуренцію, є:

- а) максимізація прибутку;
- б) максимізація виручки;
- в) стабілізація цін;
- г) збільшення частки ринку.

3. Цілями ціноутворення, орієнтованими на прибуток, є:

- а) максимізація прибутку;
- б) максимізація виручки;
- в) стабілізація цін;
- г) збільшення частки ринку.

4. Полягає у вираженні в єдиній грошовій формі різних за своєю натуральною формою товарів (послуг) ...

- а) вимірювально-інформаційна функція ціни;
- б) розподільча функція ціни;
- в) стимулююча функція ціни;
- г) регулююча функція ціни.

5. Передбачає перерозподіл доходів між товаровиробником і споживачем ...

- а) вимірювально-інформаційна функція ціни;
- б) розподільча функція ціни;
- в) стимулююча функція ціни;
- г) регулююча функція ціни.

6. Передбачає інтенсифікацію виробництва через залучення додаткового капіталу.

- а) вимірювально-інформаційна функція ціни;
- б) розподільча функція ціни;
- в) стимулююча функція ціни;
- г) регулююча функція ціни.

7. Передбачає коригування попиту і пропозиції на ринку ...

- а) вимірювально-інформаційна функція ціни;
- б) розподільча функція ціни;
- в) стимулююча функція ціни;
- г) регулююча функція ціни.

8. За характером обслуговуваного обороту виділяють такі види цін:

- а) оптові;
- б) вільні;
- в) біржові;
- г) базисні.

9. За характером обслуговуваного обороту виділяють такі види цін:

- а) закупівельні;
- б) фіксовані;
- в) трансфертні;
- г) роздрібні.

10. За ступенем свободи від дії держави виділяють такі види цін:

- а) вільні;
- б) регульовані;
- в) фіксовані;
- г) усі відповіді вірні.

11. За способом фіксації виділяють такі види цін:

- а) контрактні;
- б) трансфертні;
- в) біржові;
- г) усі відповіді вірні.

12. За ступенем обґрунтованості виділяють такі види цін:

- а) базисні;
- б) довідкові;
- в) преїскурантні;
- г) усі відповіді вірні.

13. За часом дії виділяють такі види цін:

- а) постійні;
- б) поточні;
- в) сезонні;
- г) ступінчасті.

14. Принципами ціноутворення є:

- а) науковість;
- б) цільова спрямованість;
- в) безперервність;
- г) єдність.

15. Факторами ціноутворення є:

- а) кон'юнктура на ринку;
- б) етап життєвого циклу товару;
- в) державне регулювання цін;
- г) маркетингова стратегія підприємства.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Пальто з натурального хутра має повну собівартість 1 100 грн. Рівень рентабельності даного виробу 32%. Надбавка за високу якість і відповідність міжнародним стандартам – 16%. Ставка акцизного збору 31%. Торгівельна

надбавка – 11% до вільної відпускної ціни з ПДВ. Розрахувати роздрібну ціну палъта.

Розв'язання:

1. Знаходимо вільну відпускну ціну продукції, що включає акцизний збір і надбавку:

$$C_{вв} = C_{гурт} + AZ + Надб.,$$

$$C_{гурт} = 1\,100 * 1,32 = 1452 \text{ грн.},$$

$$Надб = 1452 * 0,16 = 232,32 \text{ грн.},$$

$$AZ = (1452 + 232,32) * 0,31 = 522,14 \text{ грн.},$$

$$C_{вв} = 1452 + 232,32 + 522,14 = 2206,46 \text{ грн.}$$

2. Знаходимо вільну відпускну ціну з ПДВ:

$$C_{ввПДВ} = 2206,46 * 1,2 = 2647,75 \text{ грн.}$$

3. Знаходимо роздрібну ціну, яка включає, крім $C_{ввПДВ}$, торговельну надбавку:

$$C_{роздр} = C_{ввПДВ} + Надб_{торг.}$$

$$2647,75 + 2647,75 * 0,11 = 2939 \text{ грн.}$$

Відповідь: роздрібна ціна 2939, 00 грн.

Приклад 2. Визначити прибуток виробника від продажу одиниці виробу, якщо його повна собівартість 5,8 грн.; регульована роздрібна ціна виробу з ПДВ – 11 грн.; торговельна знижка, встановлена державою, 6%; ставка акцизного збору – 15%.

Розв'язання:

1. Обчислимо торговельну знижку:

$$Z_{торг} = 11 * 0,06 = 0,66 \text{ грн.}$$

Тоді регульована роздрібна ціна за вирахуванням торговельної знижки, становить:

$$C_{р.гурт.ПДВ} = 11 - 0,66 = 10,34 \text{ грн.}$$

2. Знаходимо суму ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету з продажу виробу виробником продукції:

$$ПДВ = \frac{10,34 * 20\%}{100\%} = 2,07 \text{ грн.}$$

Тоді регульована гуртова ціна без ПДВ дорівнює:

$$10,34 - 2,07 = 8,27 \text{ грн.};$$

$$AZ = 8,27 * 0,15 = 1,24 \text{ грн.};$$

$$C_{р.гурт.} = 8,27 - 1,24 = 7,03 \text{ грн.}$$

3. Знаходимо прибуток виробника продукції і рентабельність виробу:

$$П = Ц_{р. \text{ гурт.}} - C_{п} = 7,03 - 5,88 = 1,15 \text{ грн.}$$

$$P = \frac{П}{C_{п}} * 100\%$$
$$P = \frac{1,15}{5,88} * 100\% = 19,56\%$$

Відповідь: прибуток виробника від продажу становить 19,56%.

Приклад 3. Підприємство випускає шкільне письмове приладдя. В тому числі й блокноти, які продаються оптовим покупцям за відпускною ціною 25 грн. за упаковку. Воно продає на ринку свого регіону 1000 упаковок за місяць. Є наступні дані про структуру змінних витрат на виробництво однієї упаковки: затрати на матеріали – 3,0 грн.; затрати на заробітну плату виробничого персоналу – 6,0 грн.; накладні витрати – 3,0 грн.; витрати обігу – 2,0 грн. постійні витрати на 1 упаковку – 5,0 грн. Підприємство отримує додаткове замовлення на виробництво блокнотів від покупця з іншого регіону. Передбачено розмір партії – 500 упаковок за місяць за ціною – 15 грн. за упаковку. Новий оптовий покупець погоджується забирати товар прямо зі складу підприємства-виробника.

Чи прийняти отримане замовлення, якщо виробничі потужності виробника дозволяють виготовляти 1500 упаковок за місяць?

Розв'язання:

За існуючого виробництва витрати становитимуть:

$$V_{змінні} = 3 + 6 + 3 + 2 = 14 \text{ (грн.)}$$

$$V_{повні} = 3 + 6 + 3 + 2 + 5 = 19 \text{ (грн.)}$$

Прибуток на одну упаковку становитиме:

$$П = 25 - 19 = 6 \text{ (грн.)}$$

Прибуток на весь випуск:

$$П_{заг} = 6 \times 1000 = 6000 \text{ (грн.)}$$

При виконанні нового замовлення постійні витрати не збільшуються, так як його виконання не вимагає збільшення виробничих потужностей. Можна вважати їх умовно-постійними і не включати в ціну на додатковий випуск, використовуючи метод прямих витрат (direct costing). Із змінних витрат треба відняти витрати обігу, так як новий споживач забирає товар прямо зі складу. Тоді базисом ціни стануть зменшені змінні витрати:

$$V_{змінні} = 14 - 2 = 12 \text{ грн.}$$

За умов встановлення ціни на рівні 15 грн. підприємство отримає прибуток у розмірі:

$$П_1 = 15 - 12 = 3 \text{ грн.}$$

а з усієї партії прибуток становитиме:

$$P_{заг} = 3 \times 500 = 1500 \text{ грн.}$$

Відповідь: замовлення за ціною 15 гривень вигідне підприємству, його треба взяти.

Практичні завдання для самостійного виконання:

Задача 1. Розрахувати відпускну ціну на товар А й суму акцизного збору, якщо відомо, що виробнича собівартість становить 240 грн., комерційні витрати – 75 грн., рентабельність виготовлення продукції – 1,6%, ставка акцизного збору – 24%, ПДВ – 20%.

Задача 2. Підприємство «Промінь» виготовляє побутову техніку. Собівартість виготовлення кольорового телевізора – 900 грн.; витрати обігу – 60 грн., роздрібна ціна – 1700 грн., торговельна надбавка – 23%. Розрахувати суму торговельної знижки, прибутку, ПДВ і рентабельність виробу.

Задача 3. За рік підприємством реалізовано 45 тис. кухонних комбайнів. Виробнича собівартість комбайна - 185 грн. Річні витрати з реалізації становлять 2015 грн. Прибуток повинен становити 11% від повної собівартості реалізованої продукції. Визначити гуртову ціну підприємства кухонного комбайна.

Термінологічний словник:

Акцизний податок - непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

Бонусні знижки – знижки, що надаються постійним покупцям, якщо вони за певний період купляють обумовлену кількість товарів (на обумовлену суму).

Гранична ціна - максимально або мінімально допустимий рівень ціни, який може застосовуватися суб'єктом господарювання.

Демпінг – штучне зниження цін на товари з метою усунення конкурентів на ринку.

Знижка сезонна – зменшення ціни товару в період його несезонного продажу.

«Зняття вершків» – вид цінової політики підприємства, що полягає в установленні на товар ціни, яка значно перевищує витрати на його виробництво та реалізацію.

«Кам'яне дно» – нижній рівень можливого падіння ціни.

Максимальна роздрібна ціна - ціна, встановлена на підакцизні товари (продукцію з урахуванням усіх видів податків (зборів). Акцизний податок з реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів не включається до максимальної роздрібною ціни.

Роздрібна ціна - ціна, за якою товар продається в роздрібній торгівлі для населення і деяких організацій.

Торговельна надбавка (націнка) - сума витрат суб'єкта господарювання, що пов'язані з обігом товару та здійснюються в процесі його продажу (реалізації) у роздрібній торгівлі, та прибутку. Гранична торговельна надбавка (націнка) є її максимально допустимим рівнем, який повинен враховуватися суб'єктом господарювання під час реалізації товару в роздрібній торгівлі.

Трансфертна ціна – оптова ціна, що обслуговує оборот товарів і послуг у межах даного підприємства або фірми; за цією ціною здійснюються розрахунки за сировину, матеріали, напівфабрикати й послуги.

Фіксована ціна - обов'язкова для застосування суб'єктами господарювання ціна, встановлена Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та державними колегіальними органами або органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень та компетенції.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/16.htm>.
2. Закон України «Про ціни і ціноутворення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничотехнічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/135-95-п>.
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
5. Кулішов В. Економіка підприємства: теорія і практика: навч. посіб. – 2-ге вид. – Львів: Магнолія, 2016. – 205 с.
6. Базецька Г.І. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» (для студентів заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 051 – Економіка підприємства); Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 125 с.
7. Дмитрієв І.А. Економіка підприємства: навчальний посібник для практичних занять і самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. - Х.: ХНАДУ, 2018. - 292 с.
8. Причепя, І. В. Економіка підприємства. Самостійна та індивідуальна робота студентів: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2017. – 145 с.

ТЕМА 5. ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

«Дохід та прибуток підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички розрахунку показників доходу та прибутку підприємства.

План семінарського заняття:

1. Поняття про дохід і прибуток.
2. Класифікація видів прибутку підприємств.
3. Методика визначення фінансового результату.
4. Чинники впливу на величину прибутку.

Теоретичні відомості

Дохід є основним джерелом покриття підприємством витрат і формування прибутку, одним з основних показників, що відображають фінансовий стан підприємства. Підприємство отримує дохід при здійсненні *операційної* та *фінансово-інвестиційної діяльності*.

При цьому формування доходу від кожного виду діяльності має певні особливості (рис. 5.1).

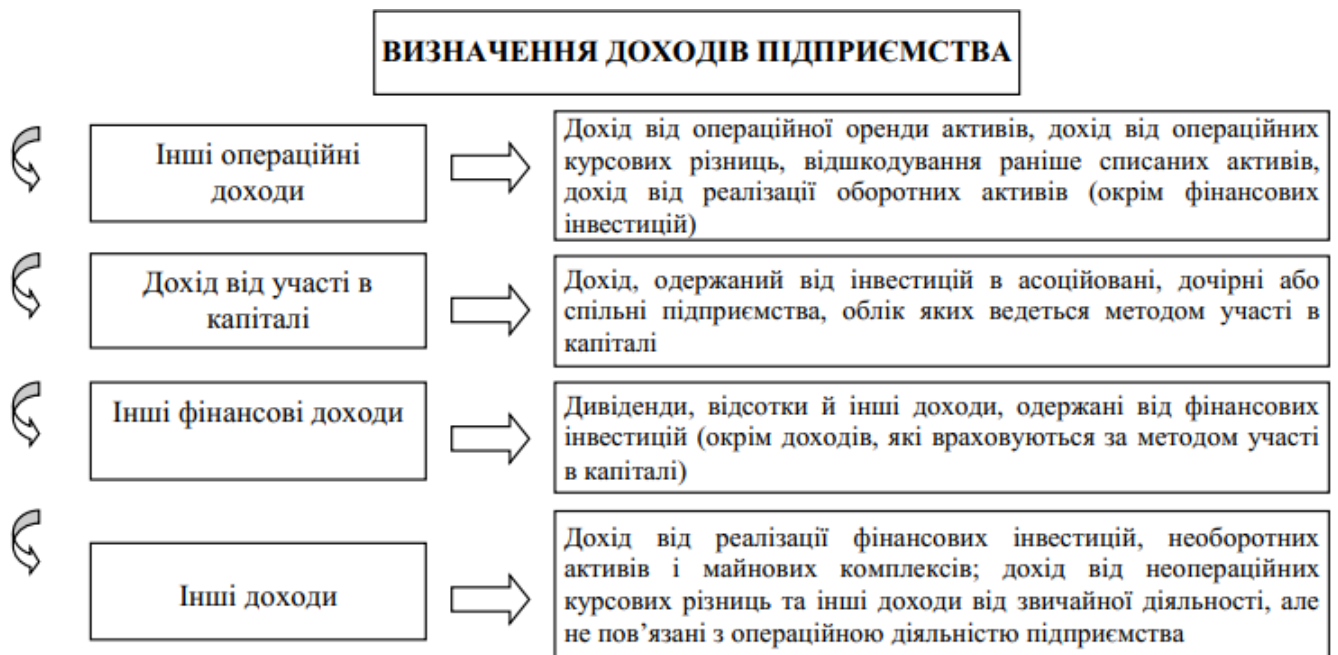

Рис. 5.1. Доходи підприємства

Дохід (виручка) від реалізації продукції визначений як загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг без

вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів і податків з продажу (ПДВ, акцизного податку).

Загальний дохід підприємства ще не характеризує ефективності його виробничо-господарської діяльності. Одним із показників оцінки такої ефективності є прибуток.

Прибуток - частина доходу, яка залишається підприємству після відшкодування усіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності.

Формування та розподіл доходу і прибутку підприємства, тобто фінансових результатів його діяльності згідно чинних нормативних документів можуть бути представлені схемою (рис.5.2).

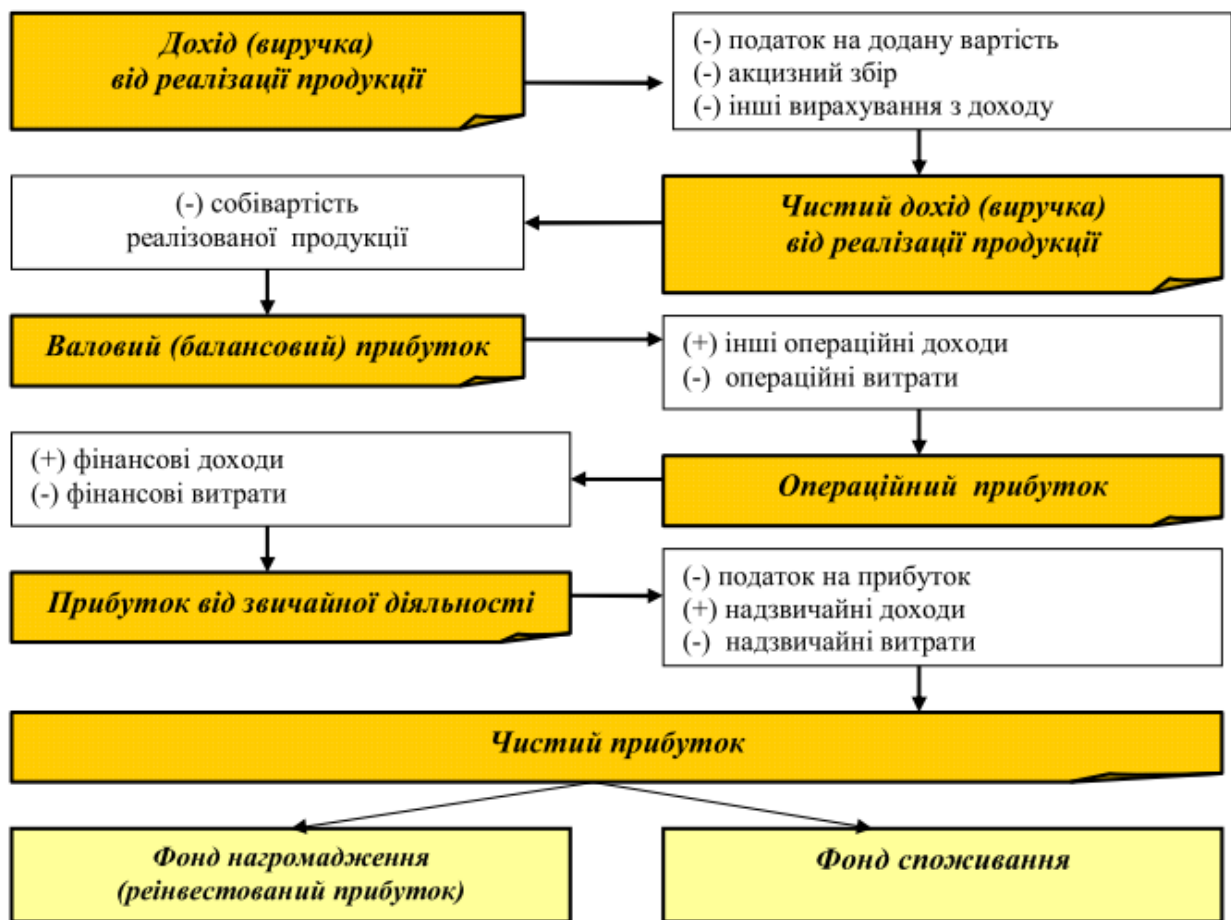

Рис.5.2 Формування прибутку підприємства

1. Чистий дохід від реалізації продукції визначається:

$$\text{ЧД} = \text{ВД} - \text{ПДВ}, \quad (5.1)$$

де ВД - валовий дохід від реалізації продукції, тис. грн.

2. Валовий прибуток (збиток) від реалізації продукції дорівнює:

$$\text{ВП} = \text{ЧД} - \text{С}_{\text{повна}} \quad (5.2)$$

3. Фінансовий результат від операційної діяльності обчислюється за формулою:

$$\Phi P_{\text{опер}} = \text{ВП} + D_{\text{ін.опер}} - V_{\text{адм}} - V_{\text{зб}} - V_{\text{ін.опер}}, \quad (5.3)$$

де $D_{\text{ін.опер}}$ - інші операційні доходи, тис. грн.;

$V_{\text{адм}}$ - адміністративні витрати, тис. грн.;

$V_{\text{зб}}$ - витрати на збут, тис. грн.;

$V_{\text{ін.опер}}$ - інші операційні витрати, тис. грн.

4. Фінансовий результат до оподаткування визначається:

$$\Phi P_{\text{оподатк}} = \Phi P_{\text{опер}} + D_{\text{фд}} - V_{\text{фд}} + D_{\text{ід}} - V_{\text{ід}} + D_{\text{ін}} - V_{\text{ін}}, \quad (5.4)$$

де $D_{\text{фд}}$ - доходи від фінансової діяльності, тис. грн.;

$V_{\text{фд}}$ - фінансові витрати, тис. грн.;

$D_{\text{ід}}$ - доходи від інвестиційної діяльності, тис. грн.;

$V_{\text{ід}}$ - інвестиційні витрати, тис. грн.;

$D_{\text{ін}}$ - інші доходи, тис. грн.;

$V_{\text{ін}}$ - інші витрати, тис. грн.

5. Чистий фінансовий результат діяльності підприємства (чистий прибуток (збиток)) розраховується:

$$\text{ЧФР} = \Phi P_{\text{оподатк}} - \text{ПП}, \quad (5.5)$$

де ПП - податок на прибуток підприємства, тис. грн. (визначається відповідно до чинного податкового законодавства).

Питання для самостійного вивчення:

1. Зміст визначення доходу згідно з П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати"
2. Види доходів, що зустрічаються у бухгалтерській практиці.
3. Яка сутність доходу від участі в капіталі.
4. Охарактеризувати види прибутку залежно від класифікаційних ознак.
5. Яка сутність економічного прибутку? мінімального прибутку?
6. Механізм визначення фінансового результату діяльності підприємства.
7. Чинники, що впливають на величину прибутку.

Темі рефератів:

1. Динаміка рівня прибутковості підприємств різних галузей економіки України.
2. Державна політика оподаткування та прибутковість підприємства.
3. Фактори формування прибутку підприємства в ринкових умовах.

4. Загальноприйнята практика використання прибутку підприємства.

5. Функції прибутку підприємства

Тестові завдання:

1. Прибуток підприємства - це:

- а) негативний результат діяльності підприємства;
- б) позитивний результат діяльності підприємства;
- в) перевищення витрат над доходами підприємства;
- г) перевищення доходів над витратами підприємства.

2. Валовий прибуток підприємства - це:

- а) перевищення витрат над доходами підприємства;
- б) перевищення доходів над витратами підприємства;
- в) різниця між оптовою ціною реалізованої продукції і її виробничою собівартістю без ПДВ і акцизного податку;
- г) різниця між виробничою собівартістю реалізованої продукції і її оптовою ціною без ПДВ і акцизного податку.

3. На фінансовий результат діяльності підприємства адміністративні витрати:

- а) впливають;
- б) не впливають;
- в) додаються;
- г) вираховуються.

4. На фінансовий результат діяльності підприємства інші операційні витрати:

- а) впливають;
- б) не впливають;
- в) додаються;
- г) вираховуються.

5. На фінансовий результат діяльності підприємства витрати на збут:

- а) впливають;
- б) не впливають;
- в) додаються;
- г) вираховуються.

6. Не враховуються при плануванні валового прибутку:

- а) інші операційні витрати;
- б) виручка від реалізації товарів, робіт, послуг;
- в) фінансові доходи й витрати;
- г) виробнича собівартість реалізованої продукції;

7. *Прибуток, що залишається після сплати податку на прибуток направляється:*

- а) на виплату процентів за кредит;
- б) в резервний капітал;
- в) в резервний капітал і на виплату дивідендів.

8. *При розрахунку прибутку від реалізації продукції враховується:*

- а) вплив окремих чинників на зміну прибутку в періоді, що планується;
- б) прибуток від випуску продукції;
- в) базова рентабельність;
- г) прибуток у залишках нереалізованої продукції на початок планового періоду;

9. *Нерозподілений прибуток – це:*

- а) частина власного капіталу;
- б) прибуток підприємства до оподаткування;
- в) частина чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства після його використання на визначені потреби;
- г) (інше – доповнити).

10. *Чистий прибуток – це:*

- а) прибуток, який визначається шляхом зменшення доходу підприємства на суму валових витрат підприємства та суму амортизаційних відрахувань;
- б) прибуток, який визначається шляхом зменшення доходу підприємства на суму валових витрат підприємства;
- в) прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток;
- г) капіталізована частина прибутку.

11. *Включає суму доходів підприємства від усіх видів діяльності ...*

- а) валовий дохід;
- б) валовий прибуток;
- в) чистий дохід;
- г) чистий прибуток.

12. *Різниця доходу від реалізації продукції та податку на додану вартість - це*

- а) валовий дохід;
- б) валовий прибуток;
- в) чистий дохід;
- г) чистий прибуток.

13. *Різниця чистого доходу від реалізації продукції та собівартості реалізованої продукції - це ...*

- а) валовий дохід;
- б) валовий прибуток;

- в) чистий дохід;
- г) чистий прибуток.

14. Різниця прибутку до оподаткування та суми податку на прибуток - це ...

- а) валовий дохід;
- б) валовий прибуток;
- в) чистий дохід;
- г) чистий прибуток.

15. Під чистою виручкою підприємства розуміють:

- а) різновид кінцевого результату, що визначається вирахуванням із загальної виручки від реалізації продукції наданих знижок, повернення проданих товарів, податку на додану вартість, акцизного збору;
- б) фінансовий результат від операційної діяльності;
- в) результат отриманий від зміни форми організації виробництва.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичне завдання:

Приклад 1. Визначити чистий прибуток фірми «Westwind» на підставі наступних даних. Фірма займається виробництвом програмних продуктів. Собівартість реалізації одного прикладного пакета 500 грн., адміністративні видатки на виробництво 200 пакетів у рік 14 000 грн., видатки на їхню реалізацію 9 000 грн. Продукція є безакцизною, виторг від реалізації 600 000 грн. Крім виробничої діяльності, фірма займається інвестуванням. Були вкладені кошти в будівництво бізнес-центра в сумі 680 000 грн. Проект виявився прибутковим, приніс 30% прибутку. Фірма «Westwind» володіє портфелем цінних паперів акцій і облігацій фірм «ABC» і «Black Star». Цього року дохід по цінних паперах склав 50000 грн.

Розв'язання:

1. Визначимо розмір чистого доходу, який становить 5/6 від виторгу:

$$D_{\text{чист}} = 600000 * 5/6 = 500000 \text{ грн.}$$

2. Визначимо розмір валового доходу, як різницю між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції. Спочатку розрахуємо собівартість усього обсягу продукції.

$$C_{\text{рп}} = 500 * 200 = 100000 \text{ грн.};$$
$$P_{\text{вал}} = 500000 - 100000 = 400000 \text{ грн.};$$

3. Визначимо фінансовий результат від операційної діяльності, як різницю між валовим доходом і адміністративними витратами й витратами на збут:

$$\Phi P_{\text{оп.буд.}} = 400000 - 14000 - 9000 = 377000 \text{ грн} = \Pi_{\text{оп. буд.}};$$

4. Визначимо фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, як суму прибутку від операційної діяльності, прибутки від участі в капіталі (прибуток від будівництва бізнес-центру) і фінансового прибутку (від цінних паперів):

Спочатку визначимо прибуток від участі в капіталі:

$$\begin{aligned} \text{ФР(П)}_{\text{уч. кап.}} &= 680000 \cdot 0,3 = 204000 \text{ грн;} \\ \text{ФР}_{\text{об.д}}^{\text{доп./о}} &= 377000 + 50000 + 204000 = 631000 \text{ грн.} \end{aligned}$$

5. Визначимо фінансовий результат від звичайної діяльності після оподаткування,

оскільки надзвичайної діяльності на підприємстві не було, розмір чистого прибутку буде розраховуватися, як:

$$\text{ФР}_{\text{об.д}}^{\text{после.н./о}} = \text{П}_{\text{чист.}} = 631000 - 631000 \cdot 0,25 = 473250 \text{ грн.}$$

Відповідь: фінансовий результат дорівнює 473250 грн.

Приклад 2. Підприємство планує випустити наступну продукцію:

Виріб	Кількість, шт.	Собівартість одиниці продукції, грн.	Оптова ціна за одиницю продукції, грн
А	50	256	342
Б	20	122	184
В	12	2152	3204
Г	110	244	326

Розв'язання:

Доходи підприємства від здачі майна в оренду складуть 84 520 грн, доходи, отримані від реалізації цінних паперів - 15 880 грн. Відрахування від прибутку в резервний фонд складе 10%, фонд споживання - 60%, фонд нагромадження - 30%.

Визначити чистий прибуток підприємства й розподілити її.

1. Визначимо виторг від реалізації:

$$\text{ВТ} = \sum_{i=1}^n (N_i \cdot \text{Ц}_i)$$

$$\text{ВР} = 50 \cdot 342 + 20 \cdot 184 + 12 \cdot 3204 + 110 \cdot 326 = 95088 \text{ грн.};$$

2. Визначимо розмір чистого доходу, який становить 5/6 від виторгу:

$$\text{Д}_{\text{чист.}} = 95088 \cdot 5/6 = 79240 \text{ грн.};$$

3. Визначимо розмір валового прибутку, як різницю між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції. Спочатку розрахуємо собівартість усього бсягу продукції.

$$\text{С}_{\text{рп}} = 256 \cdot 50 + 122 \cdot 20 + 2152 \cdot 12 + 244 \cdot 110 = 67904 \text{ грн.};$$

$$\text{П}_{\text{вал.}} = 79240 - 67904 = 11336 \text{ грн.};$$

4. Визначимо фінансовий результат від операційної діяльності, як суму валового прибутку й прибутки підприємства від здачі майна в оренду (прибуток від іншої операційної діяльності):

$$\Phi P_{\text{оп. буд.}} = 11336 + 84520 = 95856 \text{ тис. грн} = \Pi_{\text{оп. буд.}};$$

5. Визначимо фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, як суму прибутку від операційної діяльності й фінансового прибутку (від цінних паперів):

$$\Phi R_{\text{зв.д}}^{\text{до оподат.}} = 95856 + 15880 = 111736 \text{ тис. грн}$$

6. Визначимо фінансовий результат від звичайної діяльності після оподаткування, оскільки надзвичайної діяльності на підприємстві не було, розмір чистого прибутку буде розраховуватися, як:

$$\Phi R_{\text{зв.д}}^{\text{після оподат.}} = \Pi_{\text{чист}} = 111736 * (1 - 0,25) = 83802 \text{ тис. грн}$$

7. Розподілимо чистий прибуток між фондами:

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{рез}} &= 83802 * 0,1 = 8380,2 \text{ тис. грн.}; \\ \Phi_{\text{потр}} &= 83802 * 0,6 = 50281,2 \text{ тис. грн.}; \\ \Phi_{\text{нак}} &= 83802 * 0,3 = 25140,6 \text{ тис. грн.}; \end{aligned}$$

Відповідь: фінансовий результат після оподаткування – 83802 тис.грн.

Приклад 3. За даними табл. визначити, як зміниться величина загального (балансового) прибутку підприємства у плановому році у порівнянні із звітним.

Таблиця

Вихідні дані для розрахунків, тис. грн.

Показники	Сума за рік, тис. грн.	
	Звітний	Плановий
1. Виручка від реалізації продукції	880,4	972,5
2. Собівартість реалізованої продукції	756,3	860,3
3. Виручка від реалізації продукції	26,2	29,7
4. Собівартість продукції	21,2	22,5
5. Сума надлишків інвентаризації	0,9	1,1
6. Безнадійні борги (надходження)	7,1	-
7. Доходи від реалізації цінних паперів	-	87,0
8. Отримані дивіденди	16,8	

Розв'язання:

1. Визначимо прибуток від реалізації продукції (Π_p) як різницю між виручкою від реалізації продукції (B_p) і собівартістю реалізованої продукції (C_p):

$$\Pi_p = B_p - C_p.$$

у звітному році: $880,4 - 756,3 = 124,1$ (тис. грн.),

у плановому році: $972,5 - 860,3 = 112,2$ (тис.грн.).

2. Визначимо прибуток від іншої реалізації ($P_{інш}$) відповідно для звітнього й планового років:

$$P_{інш.зв} = 26,2 - 21,2 = 5,0 \text{ (тис. грн.)},$$

$$P_{інш.пл} = 29,7 - 22,5 = 7,2 \text{ (тис.грн.)}.$$

3. Позареалізаційний прибуток дорівнює ($P_{позареал}$):

$$\text{у звітньому році: } 0,9 + 7,1 = 8,0 \text{ (тис.грн.)},$$

$$\text{у плановому році: } 1,1 + 87,0 + 16,8 = 104,9 \text{ (тис.грн.)}.$$

4. Загальний (балансовий) прибуток підприємства ($P_{заг}$) обчислимо як:

$$P_{заг} = P_p + P_{інш} + P_{позареал};$$

$$\text{у звітньому році: } P_{заг.зв} = 124,1 + 5,0 + 8,0 = 137,1 \text{ (тис.грн.)},$$

$$\text{у плановому році: } P_{заг.пл} = 112,2 + 7,2 + 104,9 = 224,3 \text{ (тис.грн.)}.$$

5. Визначаємо абсолютну зміну балансового прибутку у порівнянні із звітнім:

$$224,3 - 137,1 = 87,2 \text{ (тис.грн.)}.$$

6. Визначимо відносну зміну балансового прибутку у порівнянні із звітнім:

$$224,3 / 137,1 * 100\% - 100\% = 63,6\%.$$

Відповідь: таким чином, у плановому році величина загального прибутку становитиме на 87,2 тис. грн. або на 63,6% більше, ніж у звітньому.

Приклад 4. У звітньому році підприємство випустило продукції на суму 350 000 грн. Загальна собівартість склала 230 000 грн. На початок року на складі знаходилося продукції на суму 30 000 грн., а на кінець року – на 8% менше. Протягом року було реалізовано продукції підсобного господарства на суму 26 000 грн.; її собівартість становила 20 000 грн. Мали місце збитки від позареалізаційної діяльності на суму 6 000 грн. Отримано штрафів за порушення умов поставки на суму 5 000 грн. Сплачено по процентах за банківський кредит 2 500 грн. Погашена заборгованість за електроенергію в сумі 8 500 грн. Ставка податку на прибуток – 25%. Визначити чистий прибуток підприємства.

Розв'язання:

1. Визначимо обсяг реалізованої продукції у звітньому році:

$$РП = 350\ 000 + (30\ 000 - 30\ 000 * 0,92) = 352\ 400 \text{ грн.}$$

2. Визначимо величину собівартості в обсязі випущеної продукції:

$$C_{\text{вп}} = (230\,000 / 350\,000) * 100\% = 65,7\%.$$

3. Визначимо собівартість реалізованої продукції:

$$C_{\text{рп}} = 352\,400 * 0,657 = 231\,526,8 \text{ грн.}$$

3. Знайдемо прибуток від операційної діяльності:

$$П_{\text{оп}} = 352\,400 - 231\,526,8 + (26\,000 - 20\,000) - 5\,000 = 121\,873,2 \text{ грн.}$$

4. Знайдемо прибуток від звичайної діяльності до оподаткування:

$$П_{\text{зд}} = 121\,873,2 - (2\,500 + 8\,500) - 6\,000 = 104\,873,2 \text{ грн.}$$

5. Визначимо прибуток від звичайної діяльності після оподаткування:

$$П_{\text{здоп}} = 104\,873,2 - 104\,873,2 * 0,25 = 78\,654,9 \text{ грн.}$$

Відповідь: чистий прибуток дорівнюватиме прибутку від звичайної діяльності за умови відсутності надзвичайних операцій, а саме 78 654,9 грн.

Приклад 5. У першому кварталі підприємство реалізувало 5 500 виробів за ціною 75 000 грн. за одиницю, що покрити витрати підприємства, але не дало прибутку. Загальні постійні витрати складають 80 000 тис. грн., питомі змінні витрати – 70 000 грн. У другому кварталі було виготовлено і реалізовано 6 500 виробів. У третьому кварталі планується збільшити прибуток на 11% у порівнянні з другим кварталом. Скільки повинно бути додатково реалізовано продукції, щоб збільшити прибуток на 11%.

Розв'язання:

1. Знайдемо прибуток від реалізації продукції у другому кварталі:

$$П_{\text{п}} = (z \cdot q_n - v \cdot q_n) - C$$

де Z – ціна одиниці продукції, грн.;

$q_{\text{п}}$ – кількість випущеної продукції у другому кварталі, шт.;

v – питомі змінні витрати, грн.;

C – загальні постійні витрати, грн.

$$П_{\text{п}} = (75 * 6\,500 - 70 * 6\,500) - 80 = (487\,500 - 455\,000) - 80 = 32\,420 \text{ тис. грн.}$$

2. Додатковий приріст продукції у третьому кварталі в порівнянні з другим кварталом для збільшення прибутку на 11% розраховуємо за формулою:

$$\Delta q^p = \frac{\Delta P}{Z - v}$$

Тому, щоб збільшити у третьому кварталі прибуток на 11% у порівнянні з першим кварталом, необхідно додатково виготовити продукції:

$$\Delta q^p = \frac{32420 \cdot 0.11}{75 - 70} = 713 \text{ виробів}$$

Відповідь: необхідна кількість продукції для виготовлення складає 713 виробів.

Приклади для самостійного виконання:

Задача 1. Відомі такі дані про роботу будівельного підприємства у звітному періоді: випущено будівельної продукції на суму 689 000 грн. загальною собівартістю 311580 грн.; залишки готової продукції на складах на початок року становили 40 тис.грн., на кінець року вони зменшилися на 25%. Протягом року було надано транспортних послуг на суму 58,6 тис.грн. при собівартості цих послуг – 32,4 тис.грн. Одержано грошових коштів у вигляді сплачених штрафів за порушення договірної дисципліни на суму 4,7 тис.грн.; мали місце збитки від інших позареалізаційних операцій на суму 41,3 тис.грн.; погашено проценти за банківський кредит в сумі 3,2 тис.грн. Визначити суму прибутку, який залишиться у підприємства.

Задача 2. Дохід від реалізації продукції з урахуванням ПДВ – 120 000 грн. Витрати на виробництво – 65 000 грн., собівартість залишків продукції, нереалізованої на початок і кінець періоду відповідно – 10 000 і 3 000 грн. Адміністративні витрати – 8 300 грн., витрати на збут – 10 650 грн., інші операційні витрати – 3 000 грн. Розрахувати: чистий дохід від реалізації продукції, собівартість реалізованої продукції, суму операційних витрат підприємства та суму витрат операційної діяльності підприємства.

Термінологічний словник:

Балансовий прибуток – загальний, сумарний прибуток підприємства, одержаний за певний період від усіх видів виробничої і невиробничої діяльності підприємства, зафіксований у його бухгалтерському балансі.

Валовий дохід становить загальну суму доходу підприємства від усіх видів його діяльності, отриманого або нарахованого протягом певного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах.

Валові витрати – сума будь-яких витрат підприємства у грошовій матеріальній або нематеріальній формах, які компенсують вартість продукції (робіт, послуг), що будуть використані під час підготовки, організації, ведення виробництва, а також реалізації продукції.

Валова виручка – повна сума грошових надходжень від реалізації товарної продукції, робіт, послуг і матеріальних цінностей.

Виручка від реалізації – сума коштів, які надійшли на банківський рахунок або у касу підприємства від продажу товарів та надання послуг.

Мінімальний прибуток – найменше значення прибутку, необхідне для збереження фірми, продовження її функціонування, запобігання краху.

Надзвичайний прибуток (збиток) підприємства – прибуток (збиток), що виникає внаслідок надзвичайної події (стихійного лиха, пожежі, техногенної аварії тощо) або події, яка періодично не повторюватиметься в кожному наступному періоді.

Нерозподілений прибуток – частка прибутку підприємства, отримана в результаті діяльності в попередні періоди, яка не була спрямована на виплату дивідендів власникам підприємства чи поповнення складових власного капіталу підприємства.

Нормальний прибуток характеризує такий рівень його формування, коли після покриття зовнішніх і внутрішніх поточних витрат, залишається дохід. Дорівнює мінімальній ставці депозитного відсотка. Тобто порівнюється два варіанти: покласти гроші на депозит чи вкласти їх у підприємницьку діяльність, і якщо отриманий прибуток більше, ніж кошти, які можна було б отримати від депозиту, він вважається нормальним. Цей чинник відображає вартість виконання управлінської праці особисто в даній галузі.

Економічний прибуток становить винагороду за підприємницьку діяльність. Він виникає тоді, коли загальна виручка перевищує всі зовнішні та внутрішні витрати, включаючи в останні нормальний прибуток на капітал.

Оподатковуваний прибуток – прибуток, що визначається для розрахунку податку на прибуток способом виключення із суми скоригованого валового доходу валових витрат платника податку та суми нарахованих ним амортизаційних відрахувань.

Прибуток - сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Прибуток/збиток від звичайної діяльності до оподаткування - алгебраїчна сума прибутку/збитку від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Чистий прибуток – прибуток, що поступає в розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток та інших обов'язкових платежів; використовується для формування фондів нагромадження і споживання підприємства.

«Прибутковість діяльності підприємства»

Рекомендації для проведення семінарських занять

Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички розрахунку показників рентабельності підприємства.

План семінарського заняття:

1. Показники ефективності діяльності підприємства.
2. Точка беззбитковості та запас фінансової міцності підприємства.

Теоретичні відомості

Рентабельність - відносний показник ефективності роботи підприємства, який у загальній формі обчислюється як відношення прибутку до витрат (ресурсів). Він вимірюється у відсотках або коефіцієнтах і як показник має кілька різновидів (модифікованих форм), які залежать від використовуваних у розрахунках прибутку і ресурсів (витрат). Тому розрізняють кілька показників прибутковості (рентабельності) для оцінки ефективності діяльності підприємства та його фінансово-економічного стану.

Показники рентабельності можна об'єднати в кілька груп:

- 1) показники, що базуються на *витратному підході* (рентабельність продукції, рентабельність операційної діяльності, рентабельність інвестиційної діяльності та окремих інвестиційних проектів, рентабельність звичайної діяльності);
- 2) показники, що характеризують *прибутковість продажів* (валова рентабельність продажів і чиста рентабельність продажів);
- 3) показники, в основі яких лежить *ресурсний підхід* (рентабельність сукупних активів або загальна рентабельність, рентабельність операційного капіталу, рентабельність основного капіталу, рентабельність оборотного капіталу, рентабельність власного капіталу і т.ін.).

Поділ витрат на постійні та змінні дає змогу визначити їх загальну суму (собівартість) за формулою:

$$S = S_{\text{пост}} + S_{\text{зм-л}} \times V, \quad (5.6)$$

де $S_{\text{пост}}$ – загальна величина постійних витрат, обчислена за певний період часу;

$S_{\text{зм-л}}$ – величина змінних витрат, розрахованих на одиницю виробленої продукції; V – обсяг виробництва продукції.

Чисту виручку від реалізації продукції можна представити як:

$$B = C \times V, \quad (5.7)$$

де C – оптова ціна одиниці продукції, а V – обсяг виробництва продукції.

На координатних осях (по горизонталі відкладатимемо обсяги виробництва і збуту продукції у натуральних одиницях, а вертикальна вісь нехай буде грошова) побудуємо графіки (рис. 5.4) обох залежностей (1) і (2):

Якщо $V = 0$, то пряма, що відображає собівартість (S), почнеться вище нульової позначки за рахунок наявності постійних витрат, адже вони є навіть за умов зупинки виробництва продукції. Пряма, яка зображує чисту виручку (B), почнеться з нульової позначки, але буде наростати швидше, ніж пряма витрат.

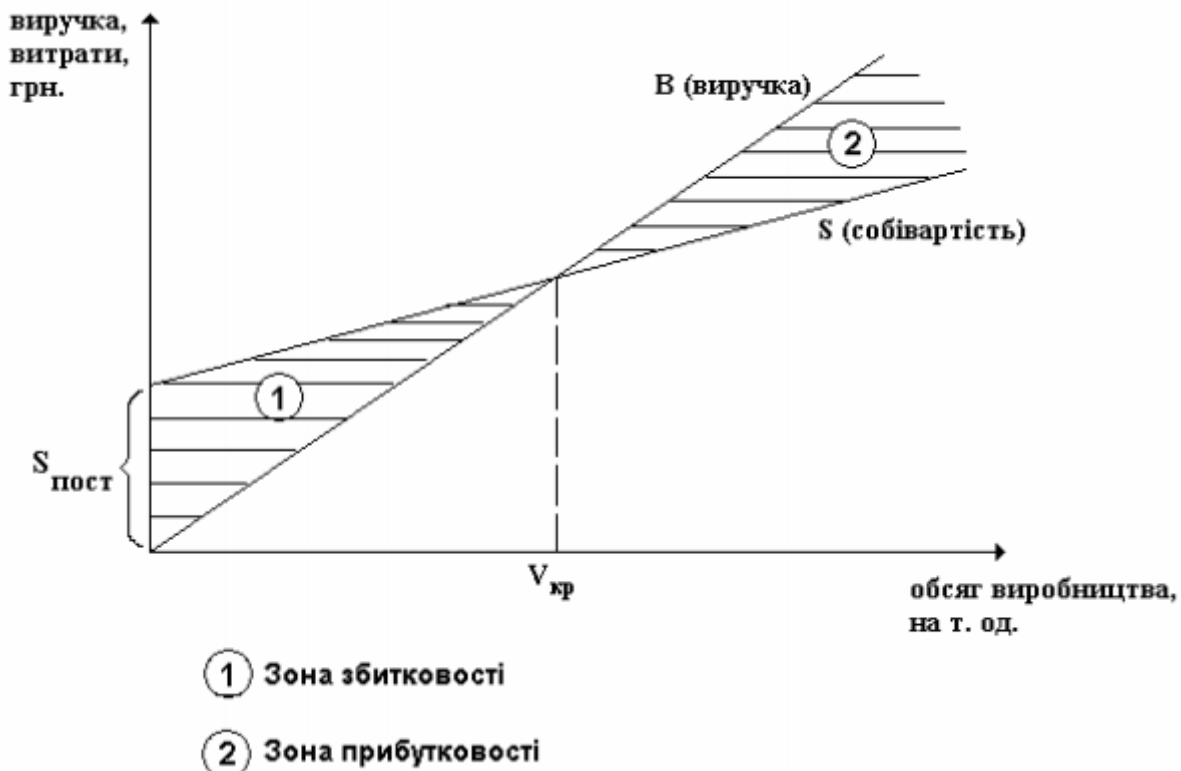

Рис. 5.3. Графік точки беззбитковості виробництва.

Це зумовлено тим, що ціна кожного виробу, як правило, є більшою за відповідні витрати на його виготовлення. Як бачимо, динаміка зростання витрат і чистої виручки залежно від обсягу виробництва й продажу продукції така, що при певному значенні обсягу дві прямі перетнуться в одній точці. Якщо з неї опустити перпендикуляр на горизонтальну вісь, то одержимо значення обсягу виробництва і збуту $V_{кр}$ (в натуральних одиницях), яке носить назву *критичної точки виробництва* або *точки беззбитковості*. З економічної точки зору в точці беззбитковості чиста виручка від продажу продукції певного виду дорівнює її собівартості, а це означає, що виручки вистачає лише на покриття усіх поточних витрат, прибуток при цьому дорівнює нулю.

Проаналізуємо ситуацію, коли обсяги виробництва і збуту є меншими за критичну точку. В цій зоні домінує пряма витрат, і виручки недостатньо навіть на їх покриття. Ця зона називається зоною збитковості (на малюнку зона 1), і працювати в ній небезпечно, адже тривале перебування у зоні збитковості є прямим шляхом до банкрутства.

Аналогічно розглянемо ситуацію, коли обсяги виробництва і збуту є більшими за критичне значення. У цій зоні (на малюнку зона 2), домінує чиста виручка. Отже, маючи обсяги виробництва і збуту продукції більші ніж критичне значення, маємо виручки достатньо не тільки на покриття поточних витрат, але й частина виручки лишається у вигляді прибутку. Ця зона є сприятливою для діяльності бізнесу, вона називається зоною прибутковості.

Робота у зоні прибутковості передбачає виконання такого співвідношення між чистою виручкою (B), собівартістю (S) і прибутком (Π): $B = S + \Pi$.

Роль самої критичної точки виробництва полягає у тому, що вона показує ту межу, нижче якої не можна опускати обсяги виробництва і збуту продукції. Для кожного виду продукції критична точка обчислюється окремо. Щоб знайти аналітичний вираз значення критичної точки виробництва, прирівняємо праві частини залежностей (1) і (2). Маємо:

$$S_{зм-1} \times V_{кр} + S_{пост} = Ц \times V_{кр}, \quad (5.8)$$

звідки
$$V_{кр} = \frac{S_{пост}}{Ц - S_{зм1}} \quad (5.9)$$

У вартісному вираженні беззбитковий обсяг продажів можна розрахувати:

$$V_{кр} = \frac{B_{пост}}{1 - ПВ_{зм/ціна}} \text{ (грн.)} \quad (5.10)$$

де $ПВ_{зм/ціна}$ – питома вага (частка) змінних витрат у ціні виробу.

Питання для самостійного вивчення:

1. Джерела формування доходу підприємства. Резерви підвищення доходу.
2. Показники оцінки фінансово-економічних результатів діяльності підприємства.
3. Формування та резерви збільшення фінансового результату по операційній діяльності підприємства.
4. Принципи формування системи показників ефективності діяльності підприємства, шляхи підвищення ефективності.

Теми рефератів:

1. Охарактеризуйте фактори, які впливають на формування прибутку підприємства.
2. Наведіть динаміку рівня прибутковості підприємств різних галузей економіки України.
3. Визначте основні шляхи підвищення прибутковості підприємства в ринкових умовах.
4. Розкрийте економічний зміст рентабельності підприємства.
5. Наведіть види рентабельності підприємства та розкрийте їх економічний зміст.

Тестові завдання:

1. Рентабельність – це:
  - а) абсолютний показник, що характеризує рівень ефективності роботи підприємства;

- б) відносний показник, що характеризує рівень ефективності роботи підприємства;
- в) абсолютний показник, що характеризує рівень збитковості роботи підприємства;
- г) відносний показник, що характеризує рівень збитковості роботи підприємства;

2. Показники рентабельності:

- а) гірше, ніж прибуток, характеризують результати господарювання;
- б) повніше, ніж прибуток, характеризують результати господарювання;
- в) в однаковій мірі з прибутком характеризують результати господарювання;
- г) не можна порівнювати з прибутком для характеристики результатів господарювання.

3. До показників рентабельності не належать:

- а) показники, що базуються на витратному підході;
- б) показники, що характеризують прибутковість продажів;
- в) показники, які базуються на підході дохідності;
- г) показники, в основі яких лежить ресурсний підхід.

4. До показників рентабельності, які базуються на витратному підході, належить:

- а) валова рентабельність продажів;
- б) рентабельність сукупних активів;
- в) рентабельність операційного капіталу;
- г) рентабельність інвестиційної діяльності.

5. Рентабельність певного виду продукції обчислюється за формулою:

- а) прибуток: вартість активів підприємства
- б) виручка: собівартість продукції
- в) прибуток: собівартість продукції
- г) дохід: капіталовкладення.

6. Рентабельність капіталу підприємства – відношення чистого прибутку до:

- а) собівартості виробу
- б) виручки від реалізації продукції
- в) суми капітальних інвестицій
- г) вартості оборотних і необоротних активів.

7. Рентабельність капіталу підприємства – відношення чистого прибутку до:

- а) собівартості виробу
- б) виручки від реалізації продукції
- в) суми капітальних інвестицій
- г) вартості оборотних і необоротних активів.

8. Рентабельність виробництва продукції є відношенням чистого прибутку підприємства та ...

- а) середньорічної вартості основних засобів підприємства;
- б) собівартості продукції;
- в) вартості капіталу підприємства;
- г) доходу від реалізації продукції.

9. Рентабельність реалізації продукції є відношенням чистого прибутку підприємства та ...

- а) середньорічної вартості основних засобів підприємства;
- б) собівартості продукції;
- в) вартості капіталу підприємства;
- г) доходу від реалізації продукції.

10. Рентабельність капіталу підприємства є відношенням чистого прибутку підприємства та ...

- а) середньорічної вартості основних засобів підприємства;
- б) собівартості продукції;
- в) вартості капіталу підприємства;
- г) доходу від реалізації продукції.

11. Рентабельність основних засобів підприємства є відношенням чистого прибутку підприємства та ...

- а) середньорічної вартості основних засобів підприємства;
- б) собівартості продукції;
- в) вартості капіталу підприємства;
- г) доходу від реалізації продукції.

12. Рентабельність окремих видів продукції обчислюється як відношення:

- а) прибутку, що входить в ціну виробу, до ціни виробу;
- б) прибутку від операційної діяльності до виручки від реалізації;
- в) прибутку від звичайної діяльності до середньої вартості майна підприємства;
- г) прибутку від звичайної діяльності до середньої вартості основних фондів підприємства.

13. Вкажіть правильну відповідь:

- а) рівень рентабельності залежить від величини прибутку прямо пропорційно;
- б) рівень рентабельності залежить від величини прибутку обернено пропорційно;
- в) рівень рентабельності не залежить від величини прибутку.

14. Взаємозв'язок між рівнем рентабельності продукції і величиною її собівартості:

- а) прямий;

- б) обернений;
в) взаємозв'язку немає.

15. Взаємозв'язок між рівнем рентабельності виробництва і вартістю основних фондів є:

- а) прямий;
б) обернений;
в) взаємозв'язку немає.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Розрахувати показники рентабельності фірми за даними таблиці:

Асортимент	Річний обсяг реалізації, т	Повна собівартість, * грн	Відпускна ціна,* грн	Вага виробу, кг
Виріб А	70	20,63	20,75	0,9
Виріб Б	62	20,49	20,55	1,0
Виріб В	35	10,53	10,50	0,5
Виріб Г	10	10,23	10,30	0,2

* ціни умовні.

Середньорічна вартість основних виробничих фондів – 145 тис. грн і нормованих оборотних засобів – 20,5 тис. грн.

Розв'язання

Рентабельність окремих виробів обчислюємо за формулою:

$$R_s = \frac{C_i - C_i}{C_i} * 100$$

Рентабельність виробу А:

$$R_s = ((20,75 - 20,63) / 20,63) * 100 = 19,04\%$$

Рентабельність виробу Б:

$$R_s = ((20,55 - 20,49) / 20,49) * 100 = 12,24\%$$

Рентабельність виробу В:

$$R_s = ((10,50 - 10,53) / 10,53) * 100 = 16,28\%$$

Рентабельність виробу Г:

$$R_s = ((10,30 - 10,23) / 10,23) * 100 = 30,43\%$$

Для обчислення рентабельності продукції фірми слід розрахувати виручку від реалізації продукції (VP) і собівартість реалізованої продукції (CP):

$$VP = 0,75 \times 70000(0,9 + 0,55 \times 62000 + 0,50 \times 35000)0,50 + 0,3 \times 10000)0,2 = 0,75 \times 77777,78 + 0,55 \times 62000 + 0,5 \times 70000 + 0,3 \times 50000 = 142\,433,33 \text{ (грн)}.$$

Прибуток від реалізації продукції:

$$Pr = Br - Cr = 142433,33 - 120980,0 = 21453,33 \text{ (грн.)}$$

Рентабельність продукції:

$$P_{\pi} = (21453,33/120980) * 100\% = 17,73\%$$

Загальна рентабельність виробництва:

$$P_{\text{вир.}} = ((21453,33/(145000+20500)) * 100\% = 12,96\%$$

Відповідь: рентабельність продукції становить 17,73%, рентабельність виробництва 12,96%.

Приклад 2. Визначити прибуток та рентабельність виробу на кожному з трьох підприємств, що випускають радіоприймачі однакової моделі, якщо повна собівартість виробу складає по підприємствах: $C_1 = 320$ грн./шт., $C_2 = 350$ грн./шт., $C_3 = 385$ грн./шт., а річний обсяг випуску приймачів становить $N_1 = 15$ тис.шт./рік, $N_2 = 5$ тис.шт./рік, $N_3 = 1$ тис.шт./рік. Відомо, що нормативна рентабельність виробу складає 18%.

Розв'язання:

1. Визначимо середньогалузеву собівартість приймача:

$$C_{\text{г}} = \frac{320 * 15000 + 350 * 5000 + 385 * 1000}{21000} = 330,24 \text{ (грн.)}$$

2. Визначимо оптову ціну виробу:

$$Ц_0 = C_{\text{г}} * \left(1 + \frac{P_{\text{в}}}{100}\right)$$

$$Ц_0 = 330,24 * (1 + (18/100)) = 389,69 \text{ (грн./шт)}$$

2. Визначимо прибуток на 1 приймач по кожному підприємству:

$$П_i = Ц_{0i} - C_i$$

$$П_1 = 389,68 - 320 = 69,68 \text{ (грн./шт);}$$

$$П_2 = 389,68 - 350 = 39,68 \text{ (грн./шт);}$$

$$П_3 = 389,68 - 385 = 4,68 \text{ (грн./шт).}$$

3. Визначимо рентабельність виробу по кожному з підприємств:

$$P_{\text{в}i} = \frac{П_i}{C_i} * 100$$

$$P_{\text{в}1} = (69,68/320) * 100\% = 22\%$$

$$P_{\text{в}2} = (39,68/350) * 100\% = 11\%$$

$$P_{\text{в}3} = (4,68/385) * 100\% = 1,2\%$$

Відповідь: прибуток та рентабельність виробу на кожному з трьох підприємств становитиме відповідно: на I – 69.68 грн./шт. (22%), на II – 39.69 грн./шт. (11%), на III – 4.68 грн./шт. (1.2%).

Приклад 3. Визначити як змінилася фактична рентабельність виробу А, і виробу Б порівняно із плановим періодом. Ціна одного виробу 125 65 грн., собівартість виробу 100 50 грн. Протягом року підприємство знизить собівартість продукції по виробу А на 5%, по виробу Б – на 25 %. Оптова ціна залишиться незмінною.

Розв'язання:

1. Визначимо фактичну собівартість двох виробів:

$$C_{\text{факт.}}^A = 100 - 100 * 0,05 = 95 \text{ грн.}$$

$$C_{\text{факт.}}^B = 50 - 50 * 0,25 = 37,5 \text{ грн.}$$

2. Визначимо планову рентабельність виробів:

$$R_{\text{пл}}^A = ((125 - 100) / 100) * 100\% = 25\%,$$

це означає, що в плановому періоді кожна гривня вкладена у виріб А принесла 0,25 грн. прибутку

$$R_{\text{пл}}^B = ((65 - 50) / 50) * 100\% = 30\%,$$

це означає, що в плановому періоді кожна гривня вкладена у виріб Б принесла 0,3 грн. прибутку.

3. Визначимо фактичну рентабельність виробів:

$$R_{\text{факт.}}^A = ((125 - 95) / 95) * 100\% = 32\%,$$

це означає, що у фактичному періоді кожна гривня вкладена у виріб А принесла 0,32 грн. прибутку

$$R_{\text{факт.}}^B = ((65 - 37,5) / 37,5) * 100\% = 73\%,$$

це означає, що у фактичному періоді кожна гривня вкладена у виріб Б принесла 0,73 грн. прибутку.

4. Визначимо зміну рентабельності по кожному виробу:

$$\Delta R = R_{\text{факт.}} - R_{\text{пл}}$$

$$\Delta R_A = 32 - 25 = 7\%$$

$$\Delta R_B = 73 - 30 = 43\%.$$

Відповідь: фактична рентабельність виробів – 32%, рентабельність виробу А – 7%, виробу Б – 43%.

Приклад 4. Розрахувати показники рентабельності за даними табл. Середньорічна вартість основних фондів 145 тис. грн, оборотних коштів 20,5 тис. грн.

Дані для розрахунку

Виріб/ показник	Вихідні дані для розрахунків			Вага виробу, кг
	Річний обсяг реалізації, т	Повна собівартість виробу, грн	Відпускна ціна, грн	
А	7000	0,63	0,75	0,9
Б	6200	0,49	0,55	1,0
В	3500	0,43	0,50	0,5
Г	10000	0,23	0,30	0,2

Розв'язання:

1. Рентабельність окремих виробів обчислюємо за формулою:

$$P = (Ci - Si) / Si * 100,$$

де C_i , S_i - відповідно ціна та собівартість i -го виробу.

$$P(A) = (0,75 - 0,63) / 0,63 * 100 = 19,05\%$$

$$P(B) = (0,55 - 0,49) / 0,49 * 100 = 12,24\%$$

$$P(V) = (0,50 - 0,43) / 0,43 * 100 = 16,28\%$$

$$P(\Gamma) = (0,30 - 0,23) / 0,23 * 100 = 30,43\%$$

2. Для обчислення рентабельності продукції пекарні слід розрахувати виручку від реалізації продукції та собівартість реалізованої продукції:

$$B_p = 0,75 * 7000 / 0,9 + 0,55 * 6200 + 0,5 * 3500 / 0,5 + 0,3 * 10000 / 0,2 = 27743,33 \text{ грн.}$$

$$C_v = 0,63 * 7000 / 0,9 + 0,49 * 6200 + 0,43 * 3500 / 0,5 + 0,23 * 10000 / 0,2 = 22448 \text{ грн.}$$

3. Прибуток від операційної діяльності дорівнюватиме:

$$\Pi_p = B_p - C_p - B_n,$$

де B_p – виручка від реалізації продукції в поточному періоді, грн.;

C_p – собівартість реалізованої продукції, грн.;

B_n – витрати, що не віднесені на собівартість продукції в поточному періоді, але здійснені в поточному періоді, грн.;

$$\Pi_p = 27743,33 - 22448 = 5295,33 \text{ грн.}$$

4. Рентабельність продукції складає:

$$P_n = \frac{\Pi_p}{C_p} \cdot 100,$$

де Π_p – прибуток від реалізації продукції, грн.;

C_p – собівартість реалізованої продукції, грн.;

$$P_n = 5295,33 / 22448 * 100 = 23,59\%$$

5. Звідси загальна рентабельність виробництва:

$$P = 5295,33 / (145000 + 20500) * 100 = 3,20\%$$

Висновок. Рентабельність продукції підприємства 23,59%, рентабельність виробництва – 3,20%, рентабельність виробу А 19,04%, виробу Б – 12,24%, виробу В – 16,28%, виробу Г найвища – 30,43%.

Приклад 5. На основі даних табл. здійснити аналіз прибутковості підприємства (визначити показники рентабельності продукції, рентабельності власного капіталу, позикового капіталу).

Таблиця

Вихідні дані для аналізу тис. грн.

Показники	Минулий період	Звітний період
Чистий дохід від реалізації продукції	15 350	17 400
Валовий прибуток	5 650	6 440
Чистий прибуток	950	1 005
Середньорічна величина власного капіталу	16 760	17 050
Середньорічна величина позикового капіталу	6 300	4 250

Проаналізувати отримані показники в динаміці та зробити відповідні висновки.

Розв'язання:

1. Рентабельність продукції

Минулий період: $5\,650 / 15\,350 * 100 = 36,8\%$

Звітний період: $6\,440 / 17\,400 * 100 = 37,0\%$

Відхилення: $37,0 - 36,8 = 0,2\%$.

2. Рентабельність власного капіталу:

Минулий період: $950 / 16\,760 * 100 = 5,7\%$

Звітний період: $1\,005 / 17\,050 * 100 = 5,9\%$

Відхилення: $5,9 - 5,7 = 0,2\%$.

3. Рентабельність позикового капіталу:

Минулий період: $950 / 6\,300 * 100 = 15,1\%$

Звітний період: $1\,005 / 4\,250 * 100 = 23,6\%$

Відхилення: $23,6 - 15,1 = 8,5\%$.

Завдання для самостійного виконання:

Задача 1. Визначити собівартість товарної продукції планового року, якщо у звітному році собівартість товарної продукції склала 520 тис. грн., витрати на 1 грн. товарної продукції – 0,85 грн. У плановому році витрати на 1 грн. товарної продукції встановлені в розмірі 0,8 грн. Обсяг виробництва продукції збільшиться на 12%.

Задача 2. Визначити розрахункову рентабельність виробництва товарної продукції, якщо податок на прибуток складає 30%, процент за користування кредитом банку – 11%; вартість виробничих фондів підприємства – € 250 млн. грн., з яких 13,5% прокредитовані банком. Обсяг товарної продукції підприємства становить 300 млн. грн. Рентабельність виробу в галузі встановлена на рівні 16%.

Задача 3. Підприємству за планом протягом місяця необхідно виробити 400 шт. виробів «А.» Оптова ціна підприємства за одиницю вироб – 1,8 грн. Виробнича

собівартість за одиницю виробу – 1,3 грн. Витрати на збут – 5%. Визначити повну собівартість одиниці виробу, прибуток виробу, прибуток на весь випуск продукції і рівень рентабельності виробу.

Термінологічний словник:

Рентабельність – відносний показник ефективності роботи підприємства, котрий обчислюється як відношення прибутку до витрат (ресурсів).

Рентабельність продукції обчислюють як відношення прибутку від реалізації

до виплати процентів і податків до суми витрат на реалізовану продукцію.

Рентабельність операційної діяльності – цей показник характеризує окупність витрат операційної діяльності. Він повніше від рентабельності продукції відображає результати роботи підприємства, оскільки при його розрахунку враховуються не лише реалізаційні, а й позареалізаційні результати, що належать до основної діяльності.

Рентабельність продажів (обороту) – характеризує ефективність виробничої комерційної діяльності підприємства.

Рентабельність (дохідність) операційного капіталу – характеризує дохідність капіталу, задіяного в основній діяльності (постачання, виробництво та збут продукції).

Рентабельність (дохідність) сукупного капіталу – характеризує дохідність всього сукупного капіталу, вкладеного в активи підприємства.

Рівень рентабельності продукції (коефіцієнт окупності витрат), розрахований в цілому по підприємству залежить від трьох основних факторів першого порядку: зміна структури реалізованої продукції, її собівартості і середніх цін реалізації.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/2.htm>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/3.htm>.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/15.htm>.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/17.htm>.
5. Кулішов В. Економіка підприємства: теорія і практика: навч. посіб. – 2-ге вид. – Львів: Магнолія, 2016. – 205 с.
6. Базецька Г.І. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» (для студентів заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 051 – Економіка підприємства); Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 125 с.

ТЕМА 6. ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Рекомендації для проведення семінарських занять

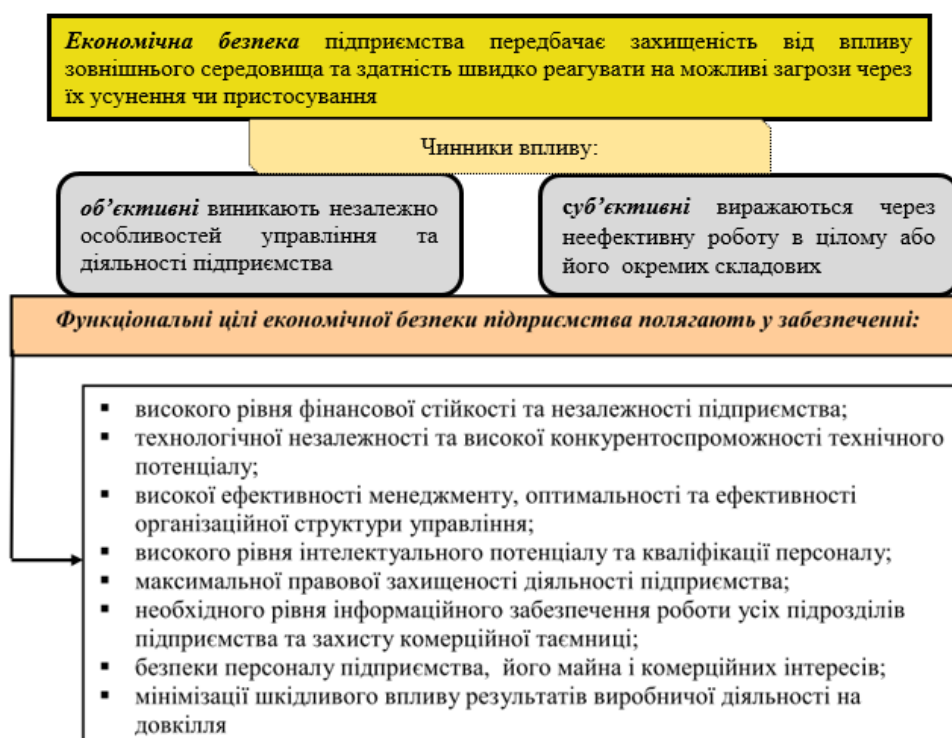
Мета заняття: закріпити теоретичні знання та розвинути практичні навички визначення та складових економічної безпеки підприємства.

План семінарського заняття:

1. Економічна безпека підприємства та її цілі.
2. Характеристика основних складових економічної безпеки.
3. Напрями організації економічної безпеки на підприємстві.
4. Суть, мета і види санації підприємства.
5. Причини і симптоми банкрутства підприємства.
6. Процедура порушення справи про банкрутство.

Теоретичні відомості

Економічна безпека підприємства передбачає захищеність від впливу зовнішнього середовища та здатність швидко реагувати на можливі загрози через їх усунення чи пристосування. На рівні підприємства вона проявляється, як через підтримання стабільної діяльності та попередженні витоків інформації за межі господарювання (рис.6.1).

Аналіз та оцінка економічної безпеки підприємства передбачають виконання таких послідовних кроків (рис.6.2):

Рис.6.2 Алгоритм аналізу економічної безпеки підприємства

Показники оцінки рівня економічної безпеки оцінюються за стимулятором (відповідає максимальному значенню найкращих показників), чи дестимулятором (відповідає мінімальному значенню) для діяльності підприємства.

Одним із підходів оцінки платоспроможності підприємства є розрахунок індексу Альтмана, який визначає ймовірність банкрутства побудований на основі лінійного багатofакторного рівняння. У ньому в якості змінних обрані показники, які відображають фінансовий стан підприємства, а як функцію - коефіцієнт, який служить орієнтиром для віднесення підприємства до групи потенційних банкрутів або до групи успішних підприємств.

Z-рахунок обчислюється:

$$Z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 0,99x_5 \quad (6.1)$$

- де x_1 - відношення оборотного капіталу до сукупних активів;
 x_2 - відношення балансового прибутку до сукупних активів;
 x_3 - відношення доходу від основної діяльності до сукупних активів;
 x_4 - відношення ринкової вартості акцій до вартості заборгованої;
 x_5 - відношення виручки від реалізації до сукупних активів.

Вірогідність банкрутства за значенням Z-рахунку:
< 1,8 - дуже висока;

- 1,8 – 2,7 - висока;
2,8 – 2,9 - невисока;
3 - дуже низька.

Питання для самостійного вивчення:

1. Охарактеризуйте об'єктивні і суб'єктивні негативні впливи на економічну безпеку підприємства.
2. Дайте коротку характеристику функціональних складових економічної безпеки підприємства.
3. «Коефіцієнт ефективності техніко-технологічної безпеки підприємства»
4. Підходи, які використовуються для оцінки стану і рівня економічної безпеки підприємства.
5. Відмінність між санацією і реструктуризацією підприємства.

Теми рефератів:

1. Дати характеристику фінансової складової економічної безпеки.
2. Дати характеристику інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки.
3. Дати характеристику техніко-технологічної складової економічної безпеки.
4. Дати характеристику політико-правової складової економічної безпеки.
5. Дати характеристику інформаційної складової економічної безпеки.

Тестові завдання:

1. *Банкрутство підприємства – це ...*
  - а) визнана господарським судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури;
  - б) реалізація ризиків підприємства в процесі його господарської діяльності, внаслідок якої воно не може задовольнити в установлені строки вимоги, що пред'явлено зі сторони кредиторів та виконати зобов'язання перед бюджетом;
  - в) законні примусові заходи в рамках судового процесу для як найповнішого задоволення вимог кредиторів у випадку ускладнень з виплатами, тобто неплатоспроможності підприємства;
  - г) усі відповіді вірні.
2. *До зовнішніх причин банкрутства підприємства відносяться:*
  - а) різке скорочення попиту на продукцію;
  - б) нераціональна організаційна структура підприємства;
  - в) несприятлива політична та соціально-економічна ситуація в державі;
  - г) форс-мажорні обставини.
3. *До внутрішніх причин банкрутства підприємства відносяться:*
  - а) неефективний менеджмент на підприємстві;
  - б) зростання цін на сировину, матеріали, енергоресурси;

- в) неефективна стратегія розвитку підприємства;
- г) форс-мажорні обставини.

4. *Ознаками банкрутства підприємства є:*

- а) неритмічність виробництва;
- б) зменшення клієнтської бази;
- в) збільшення питомої ваги неліквідних активів;
- г) скорочення робочих місць.

5. *Свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання від них відстрочки виконання своїх кредитних зобов'язань або зменшення суми кредитної заборгованості – це ...*

- а) навмисне банкрутство;
- б) фіктивне банкрутство;
- в) реальне банкрутство;
- г) технічне банкрутство.

6. *Сплановане створення (збільшення) керівником або власником підприємства його неплатоспроможності; спричинення цими особами економічного збитку підприємства в особистих інтересах або в інтересах інших осіб – це ...*

- а) навмисне банкрутство;
- б) фіктивне банкрутство;
- в) реальне банкрутство;
- г) технічне банкрутство.

7. *Неплатоспроможність підприємства, викликана істотним простроченням його дебіторської заборгованості, – це ...*

- а) навмисне банкрутство;
- б) фіктивне банкрутство;
- в) реальне банкрутство;
- г) технічне банкрутство.

8. *Повна нездатність підприємства відновити в майбутньому періоді свою фінансову стійкість і платоспроможність – це ...*

- а) навмисне банкрутство;
- б) фіктивне банкрутство;
- в) реальне банкрутство;
- г) технічне банкрутство.

9. *Прогнозування ймовірності настання банкрутства підприємства з використанням цієї моделі, що включає коефіцієнти покриття та фінансової залежності, не забезпечує високої точності результатів...*

- а) двофакторна модель Альтмана;
- б) п'ятифакторна модель Альтмана;
- в) семифакторна модель Альтмана;
- г) метод А-рахунку.

10. Ця модель дозволяє прогнозувати ймовірність настання банкрутства підприємства в межах до 5 років з точністю до 70% ...

- а) двофакторна модель Альтмана;
- б) п'ятифакторна модель Альтмана;
- в) семифакторна модель Альтмана;
- г) метод А-рахунку.

11. За допомогою цієї моделі можна встановити ймовірність настання банкрутства підприємства з точністю до 95% ...

- а) двофакторна модель Альтмана;
- б) п'ятифакторна модель Альтмана;
- в) семифакторна модель Альтмана;
- г) метод А-рахунку.

12. Санація підприємства – це ...

- а) комплекс послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності;
- б) система заходів щодо відновлення платоспроможності підприємства-боржника, які здійснюються органом, уповноваженим управляти майном боржника, з метою запобігання його банкрутству до початку порушення провадження у справі про банкрутство;
- в) система заходів щодо попередження оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації;
- г) усі відповіді вірні.

13. Санація підприємства проводиться ...

- а) до порушення кредиторами справи банкрутство, якщо підприємство звертається до зовнішньої допомоги у спробі вийти з кризового стану;
- б) якщо підприємство, звернувшись до господарського суду із заявою про банкрутство, одночасно пропонує умови своєї санації;
- в) якщо рішення про проведення санації виносить господарський суд на основі одержаних пропозицій задовольнити вимоги кредиторів до боржника і виконати його зобов'язання перед бюджетом;
- г) усі відповіді вірні.

14. Санація підприємства може здійснюватися шляхом ...

- а) продажу частини майна боржника;

- б) реструктуризації підприємства;
- в) випуску нових акцій і облігацій для мобілізації капіталу;
- г) об'єднання підприємства-боржника з більш потужним підприємством.

15. До основних напрямків санації підприємства відносять:

- а) збільшення виручки від реалізації та інших доходів;
- б) реструктуризація активів балансу підприємства;
- в) реструктуризація пасивів балансу підприємства;
- г) організаційна реструктуризація.

Рекомендації для проведення практичних занять

Практичні завдання:

Приклад 1. Прийнято рішення про реорганізацію товариства «Х» шляхом приєднання його до товариства «У». Співвідношення при приєднанні, становить 3:2. Як доплата до корпоративних прав АТ «У» виплачує на користь АТ «Х» компенсацію в розмірі 2,5 грн. за кожну акцію вартістю 50 грн. Розрахуємо суму збільшення статутного капіталу та складемо баланс АТ «У» після приєднання, якщо баланси обох підприємств до реорганізації мали такий вигляд:

БАЛАНС АТ «Х» ДО РЕОРГАНІЗАЦІЇ, тис. грн.

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	500	1. Статутний капітал	420
2. Запаси і витрати	150	2. Додатковий капітал	60
3. Дебіторська заборгованість	100	3. Резервний капітал	40
4. Грошові кошти	20	4. Зобов'язання	250
Баланс	770	Баланс	770

БАЛАНС АТ «У» ДО РЕОРГАНІЗАЦІЇ, тис. грн.

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	1400	1. Статутний капітал	1200
2. Запаси і витрати	300	2. Додатковий капітал	300
3. Дебіторська заборгованість	200	3. Резервний капітал	200
4. Грошові кошти	100	4. Зобов'язання	300
Баланс	2000	Баланс	2000

Розв'язання:

Розрахунок суми збільшення статутного капіталу АТ «У»: Співвідношення обміну корпоративних прав 3 : 2 означає, що три акції АТ «Х» обмінюються на дві акції АТ «У». Оскільки обмін акцій здійснюється за рахунок збільшення статутного капіталу, то діє така рівність: 2 акції АТ «У»: 3 акції АТ «Х» = сума збільшення капіталу АТ «У» : статутний капітал АТ «Х», або 2:3 = сума збільшення статутного капіталу: 420 тис. грн.

Звідси - сума збільшення статутного капіталу АТ «У» дорівнює 280 тис. грн. (420 - 2:3). Таким чином, після реорганізації загальна сума статутного капіталу становитиме 1480 тис. грн. (280 + 1200).

Загальна сума компенсаційних виплат акціонерам АТ «Х» визначається множенням кількості акцій (8400) на розмір компенсаційних до плат на одну

акцію (2,5 грн.) і дорівнює 21 000 грн. Це означає, що в результаті реорганізації активи АТ «У» збільшилися на суму активів АТ «Х» і зменшилися на загальну суму компенсаційних виплат.

Сума приросту чистої вартості АТ «У» в результаті приєднання становить 219 тис. грн. Даний показник визначається відніманням від суми власного капіталу АТ «Х» (520 тис. грн.) суми компенсаційних виплат (21 тис. грн.) та вартості корпоративних прав, виданих колишнім акціонерам АТ «Х». Дана різниця включається до складу додаткового капіталу АТ «У».

Сума зобов'язань АТ «У» після приєднання до нього АТ «Х» дорівнюватиме загальній сумі зобов'язань обох підприємств: 550 тис. грн. (250 + 300). Враховуючи викладені аспекти, баланс акціонерного товариства «У» після приєднання до нього АТ «Х» матиме такий вигляд, тис. грн.:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	1900	1. Статутний капітал	1480
2. Запаси і витрати	450	2. Додатковий капітал	519
3. Дебіторська заборгованість	300	3. Резервний капітал	200
4. Грошові кошти	99	4. Зобов'язання	550
Баланс	2749	Баланс	2749

Приклад 2. Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємства за моделлю Спрінгета, якщо його виробничі запаси склали 4878 тис. грн., незавершене виробництво 129 тис. грн., запаси готової продукції 2439 тис. грн., векселі одержані 849 тис. грн., дебіторська заборгованість 36120 тис. грн., грошові кошти 35 тис. грн., поточні зобов'язання 34576 тис. грн., валюта балансу 95840 тис. грн., виручка від реалізації продукції 84208 тис. грн., прибуток до сплати податків 8374 тис. грн.

Розв'язання:

$$Z=1,03A+3,07B+0,66C+0,4D$$

$$A=PK/BB=((4878+129+2439+849+36120+35)-34576)/95840=0,1$$

$$B=Pr_{(операц)}/BB; C=Pr_{(звич діял)}/ПЗ; D=ЧД/BB$$

$$B=8374/95840=0,09$$

$$C=8374/34576=0,24$$

$$D=84208/95840=0,88$$

$$Z=1.03*0.1+3.07*0.09+0.24*0.66+0.4*0.88=0.89$$

Відповідь: якщо Z більше або дорівнює 0,862 - ймовірність банкрутства не висока.

Приклад 3. Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємства, використовуючи Z -рахунок Альтмана (п'яти факторну модель), якщо сума запасів становить 100 тис грн., грошових коштів та дебіторської заборгованості – 250 тис грн., виручка від реалізації продукції – 600 тис грн., прибуток – 280 тис грн., ринкова вартість всіх акцій становить 800 тис грн., валюта балансу – 1,4 млн. грн.

Розв'язання:

$$Z = 1,2A + 1,4B + 3,3C + 0,6D + 1,0E$$

$A = PK/ВБ$; $B = ЧП/ВБ$; $C = ЧД/ВБ$; $D = BK$ (ринкова вартість); $E =$ Виручка/ВБ

$Z < 1,8$ - дуже висока ймовірність банкрутства

$Z = 1,8-2,7$ – висока

$Z = 2,7-2,99$ – можлива

$Z > 2,7$ – низька

PK = оборотні активи – поточна заборгованість

Поточна заборгованість = 1400 – 800 = 600 тис грн.

$$A = (100+250-600)/1400 = -0,18$$

$$B = 280/1400 = 0,2$$

$$C \text{ і } E = 600/1400 = 0,43$$

$$D = 800/600 = 1,33$$

$$Z = 1,2*(-0,18)+1,4*0,2+3,3*0,43+0,6*1,33+1,0*0,43 =$$

$$= 0,22+0,28+1,42+0,8+0,43 = 3,15$$

Відповідь: $Z = 3,15$, що свідчить про те, що ймовірність банкрутства підприємства є низькою.

Приклад 4. Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємства на основі двофакторної моделі Альтмана, якщо сума запасів і витрат становить 50 тис.грн., грошових коштів та дебіторської заборгованості - 100 тис.грн., довгострокових позикових коштів і інших пасивів – 30 тис.грн., короткострокових пасивів – 140 тис.грн., валюта балансу – 420 тис.грн.

Розв'язання:

$$Z = +0.3877 - 1.0736X_1 + 0.0579X_2$$

$$X_1 = OA/ПЗ; X_2 = ПК/ВБ;$$

$$X_1 = 50+100/140 = 1,07;$$

$$X_2 = 30+140/420 = 0,4;$$

$$Z = 0,3877 - 1,0736*1,07 + 0,0579*0,4 = 0,3877 - 1,15 + 0,2316 = 0,3877 -$$

$$1,14875 + 0,02316 = -0,73789;$$

$-0,73789 < 0$ – банкрутство не загрожує.

Відповідь: банкрутство не загрожує

Приклад 5. Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємства за універсальною дискримінантною функцією, якщо чистий прибуток склав 5650 тис. грн., чистий доход – 85500 тис. грн., амортизація – 2500 тис. грн., виробничі запаси – 7010 тис. грн., готова продукція – 2500 тис. грн., незавершене виробництво – 140 тис. грн., товари – 1200 тис. грн., довгострокові зобов'язання – 1340 тис. грн., векселі видані на суму 200 тис. грн., заборгованість банку за короткостроковим кредитом – 20000 тис. грн., кредиторська заборгованість за товари – 10500 тис. грн., поточні зобов'язання за розрахунками – 14700 тис. грн., валюта балансу – 115900 тис. грн.

$$Z = 1,5X_1 + 0,8X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0,3X_5 + 0,1X_6$$

$$X_1 = (\text{ЧП} + \text{Ам})/\text{ПК} = (5650 + 2500)/(1340 + 200 + 20000 + 10500 + 14700) = 0,17$$

$$X_2 = \text{Валюта балансу}/\text{ПК} = 115900/(1340 + 200 + 20000 + 10500 + 14700) = 2,48$$

$$X_3 = \text{Чистий прибуток} / \text{Валюта балансу} = 5650 / 115900 = 0,05$$

$$X_4 = \text{Чистий прибуток} / \text{Чистий дохід} = 5650 / 85500 = 0,07$$

$$X_5 = \text{Запаси} / \text{Чистий дохід} = (7010 + 2500 + 140 + 1200) / 85500 = 0,13$$

$$X_6 = \text{Чистий дохід} / \text{Валюта балансу} = 85500 / 115900 = 0,74$$

$$Z = 1,5 \times 0,17 + 0,8 \times 2,48 + 10 \times 0,05 + 5 \times 0,07 + 0,3 \times 0,13 + 0,1 \times 0,74 = 0,255 + 1,984 + 0,5 + 0,35 + 0,039 + 0,074 = 3,202$$

Оскільки $Z > 2$, то підприємство вважається фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство.

Відповідь: банкрутство не загрожує.

Завдання для самостійного виконання:

Задача 1. На загальних зборах АТ «ХХХ» та АТ «УУУ» було прийнято рішення про реорганізацію цих підприємств шляхом їх злиття та створення нового АТ «Z». Номінальний курс акцій обох акціонерних товариств встановлено на рівні 50 грн. Ринковий курс акцій АТ «ХХХ» становить 200 %, АТ «УУУ» — 180 %. Менеджмент та власники товариств дійшли згоди, що ринковий курс корпоративних прав відображає вартість підприємства, а отже, може слугувати базою для встановлення пропорцій обміну акцій підприємств, що реорганізуються, на акції новоствореного підприємства. Баланси обох підприємств до реорганізації мали такий вигляд:

БАЛАНС АТ «ХХХ» ДО РЕОРГАНІЗАЦІЇ, тис. грн.

Актив		Пасив	
1. Необоротні активи	15 000	1. Статутний капітал	10 000
2. Оборотні активи	25 000	2. Додатковий капітал	5000
3. Резервний капітал	2000		
4. Нерозподілений прибуток	3000		
5. Зобов'язання	20 000		
Баланс	40 000	Баланс	40 000

БАЛАНС АТ «УУУ» ДО РЕОРГАНІЗАЦІЇ, тис. грн.

Актив		Пасив	
1. Необоротні активи	30 000	1. Статутний капітал	15 000
2. Оборотні активи	20 000	2. Додатковий капітал	6000
3. Резервний капітал	3000		
4. Нерозподілений прибуток	1000		
5. Зобов'язання	25 000		
Баланс	50 000	Баланс	50 000

На зборах засновників АТ «Z» прийнято рішення про формування статутного капіталу в розмірі 30 000 тис. грн., шляхом емісії 600 000 акцій номіналом 50 грн. Баланс новоствореного АТ «Z» матиме такий вигляд, тис. грн.:

Актив		Пасив	
1. Необоротні активи	45 000	1. Статутний капітал	30 000
2. Оборотні активи	45 000	2. Додатковий капітал	11000
3. Резервний капітал	4000		
4. Нерозподілений прибуток	-		
5. Зобов'язання	45 000		
Баланс	90 000	Баланс	90 000

Визначити як розподілятимуться акції новоствореного акціонерного товариства між власниками корпоративних прав підприємств, що реорганізуються.

Задача 2. Товариство з обмеженою відповідальністю «Альфа» займається переробкою сільськогосподарської продукції, яку потім реалізує у власному магазині. Учасниками ТОВ є фізичні особи: А - володіє часткою в 30%; Б - володіє часткою в 25%; В - володіє часткою в 20%; Г - володіє часткою в 15%; Д - володіє часткою в 10%.

При заснуванні підприємства внески учасників А, Г і Д в основному були спрямовані на організацію виробничого цеху, учасники Б і В спрямували свої зусилля на організацію магазину.

У результаті суперечок з питань використання прибутку та подальшого розвитку бізнесу збори учасників ТОВ прийняли рішення про реорганізацію юридичної особи шляхом її поділу на два товариства з обмеженою відповідальністю: «Цех» та «Магазин». Засновниками ТОВ «Цех» вирішили стати учасники А, Г і Д (загальна частка 55 %); ТОВ «Магазин» - учасники Б та В (загальна частка 45%). Першому буде надано виробничий цех з усією інфраструктурою, другому - магазин. Баланс ТОВ «Альфа» перед реорганізацією має такий вигляд, тис. грн.:

Актив		Пасив	
1. Необоротні активи	10 000	1. Статутний капітал	5 000
2. Оборотні активи	5 000	2. Додатковий капітал	2 000
3. Резервний капітал	1 000		
4. Нерозподілений прибуток	1 000		
5. Зобов'язання	6 000		
Баланс	15 000	Баланс	15 000

Скласти роздільний баланс підприємства, якщо його оціночна ринкова вартість становить 10 000 тис. грн., в т. ч. вартість цеху - 6000 тис. грн., вартість магазину - 4000 тис. грн. При цьому ринкова вартість реорганізованого підприємства в частині виробничого цеху дорівнює 60% усієї вартості підприємства, а також на користь засновників ТОВ «Магазин» було вирішено здійснити компенсаційні виплати в розмірі 5% вартості підприємства, що становить 500 тис. грн. Джерелом виплати є нерозподілений прибуток.

Термінологічний словник:

Грошове зобов'язання - зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України. До грошових зобов'язань відносяться також зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; зобов'язання, що виникають внаслідок неможливості виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, найму (оренди), ренти тощо та які мають бути виражені у грошових одиницях.

Індекс Альтмана – коефіцієнт, який відображає ймовірність банкрутства підприємства; його числове значення дозволяє віднести підприємство до групи потенційних банкрутів, відносно стабільних підприємств з невисоким ризиком банкрутства та підприємств, яким банкрутство практично не загрожує.

Кредитор - юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтвержені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника.

Ліквідність підприємства - його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань.

Неплатоспроможність - нездатність суб'єкта підприємництва після настання встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше як через відновлення його платоспроможності.

Платоспроможність – здатність підприємства виконувати свої коротко- та довгострокові боргові зобов'язання за рахунок власних коштів.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (нова редакція від 22.12.2011 р.) - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13
2. Закон України «Про банкрутство» [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua.-> Назва з екрану.
3. Причепя, І. В. Економіка підприємства. Самостійна та індивідуальна робота студентів. Вінниця: ВНТУ, 2017. – 145 с.
4. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник /І.М.Бойчик. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
5. Азарова А. О. Економіка підприємства. Практикум: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ВНТУ, 2016. – 216 с.
6. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.

Наукове видання

Українською мовою

Соломіна Ганна В

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Практикум

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*
Технічний редактор *Олексенко Н. С.*
Дизайн обкладинки *Дем'янчук М. О.*

Сдано до друку 11.02.20. Підп. до друку 20.02.20. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 6,7. Тираж 20 пр. Зам. № 0220-03/3.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua
e-mail: impact.dnepr@gmail.com